

Մեծամորի

Տարաբնույթի

291.99

7-34

1908

Ե. Ե. ՊԱՐՈՆՆԱՆ

Մեծապատիւ *
*

Մուրացկանները

Կ. ՊՈԼԻՍ

Տպագրութիւն Տ. ՏՈՂՐԱՄԱՅԵԱՆ

1909

Ձ. 99

12 MAR 2011

ՃՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԱԺԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1.99
-34

Թիւ 1

Յ. Յ. ՊԱՐՈՆՆԱՆ

ՄԵԾԱՊԱՏԻԻ

ՄՈՒՐԱՑԿԱՆՆԵՐԸ

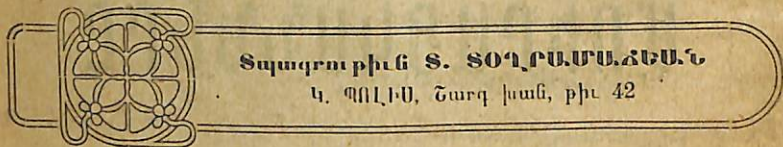

Կ. ՊՈՒԻՍ

Տպագր. Տ. ՏՕՂՈՎՐԴԱԿԱՆ

1909 ARRY G. BERBERIA
837 WASHINGTON ST.
BOSTON MASS.

1778 JUL 2013

Տպագրութիւն **Տ. ՏՂՐԱՄԱՃԵԱՆ**

Կ. ՊՈԼԻՍ, Շարգ խան, քիւ 42

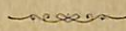
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՍՏ-ԿՐԻ ՍՏՐԱՆ

Կ. Պ. Ա. ՄԱՇԱԿԻՆԱ
Ե. ՏՈՒՐՈՒՆԻՆԻ ԱՅԿԱՆ

68635.68

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՏԵՂ

Հանգուցեալ **Յ. Յ. Պարոնեանի** սոյն գործին հրատարակման առթիւ, կը փութամ իմ շնորհակալութիւններս յայնել, ծանօթ սպագրիչ Մեծ. Ս. Պարսիզպանեան էճէնսիի, որ բարեհանեցաւ, ինչպէս սոյն *Մեծապատիւ մտրացիականները*-ի, նոյնպէս նաեւ *Պոռոյս մը Պօրոյնց քաղերուն մէջ եւ Երիտասարդները* երկերուն երկրորդ տպագրութեանց իրաւունքը մեզի տալ, քանի որ այդ երեք հեղինակութիւնները, ԽՍՀՄ-էն գրել տուած է անմահ երգիծաբանին :

Այս առթիւ կը յայտարարեմ թէ վերոյիշեալ երեք գործերն ալ պիտի վաճառուին 40% պակաս, իրենց ցարդ ունեցած գներէն: Մեք կողմէ հրատարակուելիք ամէն գործ պիտի կէտ «ԺՅՂՈՎՂԻՍԿԱՆ ԱՎԱՆ ՀՐԱՍԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ» շիտոսը : Է

Տ. ՏՂՐԱՄԱՃԵԱՆ

Մ ՈՒՐ Ա Ց Կ Ա Ն Ն Ե Ր Ը

Ա.

ազար ուխը հարիւր եօթանասուն . . . չեմ յիշեր քանիին, սեպտեմբերի երեսունը մէկին — ներեցէ՛ք, երեսունին պիտի ըսէի, վասնզի սեպտեմբերն երեսուն օր միայն ունի — երկար եւ ընդարձակ թիկնացի մը մէջ փաթտուած միջահասակ եւ գիրուկ մարդ մը, որ Տրապիզոնի շոգեհատէն նոր ելած էր՝ Ղալաթիոյ հաւամտույցին վրայ կայնած՝ հաւակէ մը իր սնուակները հանել կաշխատէր :

Կահնէք, ս'ըջափ պարզութեամբ սկսայ : Պատմութիւնս հետաքրքրական ընելու ջանքով եւ անկից քանի մը հարիւր օրինակ աւելի ծախելու համար չքսի, թէ նոյն օրը սասաիկ հոյ մը կար, թէ անդատարանի անձրեւ կուգար, թէ խուռն բազմութիւն մը հետաքրքրութեամբ դէպի Ղալաթիոյ հրապարակը կը վազեր, թէ սասիկանութիւնն աղջիկ մը ձերբակալած էր եւ ալլն խօսքեր, որովք վիպասաններն կսկսին իրենց վեպերը : Ես ալ կրնայի ըսել այս ամենը, բայց չքսի, որովհետեւ նոյն օրն ս'չ հոյ կար, ս'չ անձրեւ, ս'չ խուռն բազմութիւն եւ ս'չ ալ ձերբակալուած աղջիկ մը :

Արդ ատենց կատկածելու հաւատացէք պատմութեանս, որ ժամանակակից գեպը մ'է :

Այս ձամբարդն օժտուած էր զոյգ մը խաշոր եւ սեւ աչերով, զոյգ մը հաստ, սեւ եւ երկար յոնքերով զոյգ մը

մեծ ական ջներով եւ գոյգ մը քիթեր . . . չէ, չէ, մէկ քի-
թով թէպէտեւ, բայց գոյգ մը քիթերու տեղ կ'անար ծա-
ռայել. սնոր մեծութիւնը սխալեցուց զիս: Ունէք աշխարհի
նալուածք մը, որուն եթէ Պ. Յ. Վարդովեան հանդիպէր՝
իր աչերով կ'հարցունէր այդ մարդուն. « Ի՞նչ ամաական
կուզես թաւրոնիս մէջ ապուշի գեր կատարելու համար»:

Մտաւկներն եւ անկողինն, որք քուրջի մը մէջ ներ-
փակուած էր, նաւակէն հանելուն պէս՝ ճանրորդը քաշեց
քսակն եւ նաւավարին իրաւունքը վճարելով՝ բեռնակիր մը
կանչեց: Հինգ բեռնակիրներ ներկայացան իրեն: Տարա-
կոյս չկայ, որ եթէ հինգ կանչէր՝ քսակն հինգ պիտի ունե-
նար իր առջեւ, մայրաքաղաքիս սովորութեան համեմատ:

— Ո՞ր կողմ պիտի երթաք, աղա, — հարցուց բեռ-
նակիրներէն մին, մէկ սանը մտաւկներէն միտն վրայ կո-
խելով:

— Բէրա, Ծաղկի փողոց, թիւ 2 պիտի երթամ, — պա-
տասխանեց խոշոր մարդը:

— Շատ աղէկ, հասկցայ. Բէրա Ծաղկի փողոց . . .
պատուական փողոց մ'է, — ըստ հարցումն ընող բեռնա-
կիրն եւ մտաւկ մը շալկելով՝ սխառ երթալ:

— Ծաղկի փողոցն ես ալ գիտեմ, — ըստ երկրորդ
բեռնակիրն եւ մտաւկին մէկն ալ ինք ամենելուն պէս
Բէրայի ճամբան բանեց:

— Ես ամեն օր կերթամ Ծաղկի փողոցն, — ըստ եր-
րորդն եւ մարդուն անկողինը գեանէն վերցնելն, կանակին
վրայ ամենին ու վաղելը մէկ բրաւ:

Այս գործարութիւններն այնքան արագութեամբ
կատարուեցան, որ մարդը շուարելով՝ սխառ չորս կողմ
նայիլ, տեսնելու համար բեռնակիրներն որ բազմութեանը
մէջ անյայտ եղած էին:

— Ի՞նչ խայտառակութիւն է աս, պօսաց վերջապէս
սաները գեանիւր զարնելով. — ս'ւր սարին անկողինս եւ
մտաւկներս, ատմք ի՞նչ իրաւունք սնին իմ անկողնոյս եւ
մտաւկներուս խոնուելու. ի՞նչ անբերս մարդ են եղեր
այս անգոց մարդերը. ինչ որ կըտեսնեն՝ կ'անեն կըսանին:

— Ծաղկի փողոցը մենք ալ գիտենք, աղա, մեզի ալ
բան մը տուր, որ տանինք, — ըսին միւս երկու բեռնա-
կիրները:

— Ծաղկի փողոցն ալ գեանին տակն անցնի, գուք ալ,
— պատասխանեց մարդն. որուն այստեղն նեղութենէ կար-
մրիլ սխառ էին:

Երկու բեռնակիրները ինդպով հեռացան, եւ ճամ-
բորդն ալ իր մտաւկներուն յետեւէն երթալ կ'աւարաս-
տուէր՝ երբ բարձրահասակ, թխապէմ փոքր աչերով մարդ
մը, ուսերը անկած, ձեռները շփելով եւ բռնազբօսեալ
ժպիտով մը մտանցաւ անոր եւ քաղաքավարական ձեւով
մը ձեռները բռնելով հարցուց.

— Դուք էք Աբխաղով աղա. երբ եկաք, ս'ր շոգե-
նաւով եկաք, ի՞նչպէս էք, ձեր եղբայրն ի՞նչպէս է. աղ-
գային գործերն ի՞նչպէս են Տրապիզոն. հացին գինը
քանի՞ է հոն, անձրեւ եկա՞ւ այս օրերս ձեր քաղաքը . . .
վա՛յ, Աբխաղով աղա, վա՛յ . . .

— Ես եմ Աբխաղով աղա, հինեայ եկայ, տաճկի շոգե-
նաւով եկայ, շատ աղեկ եմ, եղբայրս ալ աղեկ է. աղ-
գային գործերն ալ աղեկ են Տրապիզոն. հացին գինը
մէկ դահեկան է, անձրեւ չեկաւ այս օրերս մեր քաղա-
քը, պատասխանեց փութով թիխոցաբնակն, ատանց ճա-
նաչելու այս անձն:

— Ներեցէ՛ք, թողութիւն ըրէք, որ չլրցի մինչեւ
շոգենաւ գալ զձեզ գիմաւորելու համար: Ինձի գրուած
էր Տրապիզոնէն, որ այս շաբթու անպատճառ հոս պիտի
գաք . . . :

— Ես ատանի բաներու չեմ նայիր:

— Արդարեւ, մայրաքաղաքս ինքզինքը բախտաւոր
համարելու է՝ ձեզի պէս պատուական աղգային մը, շուր-
հալի երիտասարդ մը, ողջամիտ մէկը . . .

- Մտաւկներս . . .
- Ագնիւ սիրտ մը, վեհանձն հոգի մը . . .
- Բեռնա . . .
- Հայրենասէր անձ մը . . .

— . . . կիրները . . .

— Ազգասէր, ուսեալ, կրթեալ . . .

— Մատուկ . . .

— Դատարարեալ . . .

— . . . ներս առին տարին . . .

— Ազնուատիրտ, ազնուախոհ, ազնուազէմ մէկը իր մէջ ունենալուն համար :

— Ստոււկներուս մէջ ատանկ բաներ չկան, — պատասխանեց Աբխաղով աղան՝ քալել սկսելով բեռնակիրները գտնելու համար :

— Թէպէտեւ դուք զիս չէք ճանչնար՝ բայց ես ձեր գերգատանը խիտ լաւ կ'ճանչնամ. ձեր լուսահոգի հայրն իմ լրագրոյս բաժանորդ էր : Շատ բարի մարդ մ'էր. ազքամներուն ողորմութիւն կուտար, ազքատ աղջիկներ կը կարգէր եւ իրեն դիմողներուն բարութիւն կընէր : Ասանկ ողորմած մարդերը շատ ապրելու են . բայց ինչ օգուտ, անգուտ մահը միշտ բարկները կ'անէ եւ թող կուտայ չարերն, որ ազգին չարութիւն ընեն : Թողունք սակայն հիները եւ ուրիշ բանի վրայ խօսինք : Շողենաւուն մէջ հանգիստ էիք :

— Շատ հանգիստ էի, պատուակրօնապէս կերայ խմբի եւ պահեցայ, — պատասխանեց Աբխաղով աղան՝ քայլերն շուտ եւ մեծ առնել սկսելով :

— Եթէ հանգիստ չըլլայիք՝ վաղուան լրագրոյս մէջ պիտի գրէի եւ ընկերութեան ուշադրութիւնը պիտի հրախրէի, ըստ խմբագիրն յետեւէն վաղելով :

— Շնորհակալ եմ :

— Կողպչեմ, ըսէ՛ք ինձի, քանի՞ սարեկան էք :

— Կառատուն :

— Վաճառական էք, կարծեմ :

— Այո՛ . . . եթէ անձագիր պիտի շինել տաք՝ հարկ չկայ, վամպի հատ մը ունիմ :

— Չէ, վաղուան թերթիս մէջ պիտի գրեմ որ ասալի օրը Տրապիզոնէն մայրաքաղաքս եկաւ մեծապատիւ Աբխաղով աղա երեւելի վաճառահանն, որ իր լեզուովի-

տութեամբն եւ վաճառականական հմտութեամբն ծանօթ է մեր ազգայիններուն : Տաճկերէն գիտէք կարծեմ :

— Ո՛չ :

— Ֆրանսերէն :

— Ո՛չ :

— Անգղիերէն :

— Ո՛չ :

— Գերմաներէն :

— Ո՛չ :

— Վրաս չունի. ես լեզուագէտ պիտի ըսեմ ձեզի համար եւ ձեր վրայօք գովեստով պիտի խօսիմ :

— Ամեն Պոլիս եկողներուն անունները ձեր թերթիս մէջ կը գրէ՞ք :

— Գրեթէ ամենն ալ, եթէ ձեզի պէս պատուաւոր ազգայիններ ըլլան :

— Պոլիսէն գացողներն ա՛լ կ'գրէք :

— Գրեթէ կ'գրենք, եթէ պատուաւոր ազգայիններ ըլլան :

— Շատ լաւ, իմ անունս ալ գրեցէ՛ք, ես ալ պատուաւոր ազգային մ'եմ : Մեր քաղաքին մէջ արտերու, եզերու, կոմերու եւ ազարակներու աէր եմ . . . : Սամբ ալ գրէ՛, — ըստ աշխարհի գէմքով մը, որ կը յայտնէր թէ մեծ շահ մ'ունէր այս խօսքերուն հրատարակութեանը մէջ :

— Հոգ մի՛ ընէք. խղճի եւ արգարութեան պարտք մը կատարելու համար անոնք ալ կը գրեն :

— Երկու — երեք պատասաւոր ալ ունիմ . . . անոնք ալ լրագրոյդ մէկ կողմը կընաս անցունել :

— Ինչո՛ւ չէ :

— Ոսկիէ Ժամացոյց եւ շղթայ ալ ունիմ, բայց շոգեհասուն մէջ չըողցնելու համար վրաս չտայ. անոնք ալ գրել պէ՛տք է, — հարցուց Աբխաղով աղան, որ բոլորովին մոռացած էր անուկները :

— Սամբ գրելու հարկ չկայ :

— Շատ լաւ, բայց միւս ըսածներս լրագրոյդ մէջ ամենին տուա՛յ գիր, որ ամենքը կարգան :

- Այնպէս ընելու միտք ունիմ:
- Խոշոր գրեթով գրէ:
- Հանգիստ եղէք, ամենէն խոշոր գրեթով:
- Միայն հարուստ մարդերուն գալն եւ երթալը կգրէք . . . այնպէս չէ:
- Այո՛:
- Եթէ աղքատ մարդերն ալ կը գրէք՝ չեմ ուզեր, որ իմ անունա . . .
- Բնաւ երբէք, ստակ չունեցողներուն անունները բնաւ չենք գրեր, նոյնիսկ եթէ հազար ոսկի ալ սուսած ըլլան գայրոցի մը շինութեան համար:
- Բսել է, որ գուր ամեն իրիկուն հաս կապտէք Պոլիս եկող կամ անկից մեկնող հարուստները տեսնելու եւ անոնց անունները հրատարակելու համար, որպէս զի ժողովուրդն գիտնայ, թէ ո՛վ եկած է եւ ո՛վ գացած . . . Տարակոյս չկայ, որ վաղը իրիկուն իմ անունա պիտի կարդամ ձեր լրագրին մէջ:
- Այո՛, ձեր հասցէն տուէք, որ տեղական թղթաւ տարով զրկեմ լրագիրը:
- Բէրա, Ծագլի փողոց, թիւ 2:
- Շատ աղէկ, — բաւ խմբագիրն եւ գրպանէն թուղթ մը հանելով՝ բաժանարդներուն ցուցակին մէջ անցուց Աբխազով աղան:
- Վաղը առտու, լուր ձեզքուսած զրկէ, որ կարգամ իմ անունա լրագրին մէջ:
- Իրիկուն գէմ զրկեմ, վամնդի լրագիրս իրիկունս ները կապուի:
- Որչափ ուրախ կըլլայի եթէ ձեր վաղուն լրագիրն առտուն սպէիք . . . բայց վնաս չունի, իրիկուն թող ըլլայ. բաւական է, որ անունա խոշոր գրեթով գրուի:
- Այդ մասին հանգիստ եղէք. վաղը իրիկունս անսրտուսա կըրկեմ լրագիրն ընկալապրով:
- Ընկալապրով . . . տեղական թղթատարով պիտի զրկէիք հոսա . . . Ընկալապրին ո՛վ է, տունս գիտէ՞ . . .
- Ընկալապրին թուղթ մ'է, որուն մէջ կգրեմ,

- « Ընկալայ մեծ սալատիւ Աբխազով աղայէն . . . լրագրոյ տարեկան բաժանորդագրին մէկ ու կէս ոսկի », եւ այդ թուղթը քեզի կը յանցնեմ, որով տարի մ'իրուունք կուսննաք իմ լրագիրս ընդունելու:
- Տարի մը շարունակ պիտի գրէք իմ անունա:
- Չէ, բայց գուր բաժանորդ պիտի ըլլաք իմ լրագրոյս, մէկ ու կէս ոսկի վճարելով ինձի:
- Մէկ ու կէս ոսկի՞ . . . շատ է . . . երեք քաւարդ ոսկի չբաւեր:
- Խմբագիրները բաժանորդագրոյս վրայ սակարկութիւն չեն ըներ . . .
- Շատ լաւ. զրկեցէք ձեր լրագիրն եւ այն թուղթը, բան մը կընենք:
- Սակայն չկարծէք, թէ ես բաժանորդ գրելու հայտուակաւ զձեզ տեսնելու եկայ. քաւ լիցի, այդ պըղտիկութիւնը չեմ ընդունիր, բարեկամական սարսք մը կառարելու համար եկայ զձեզ տեսնելու:
- Յայտնի բան է:
- Բնաւ ձեր մտքէն չանցունէք, թէ այս մարդը մէկ ու կէս ոսկի փրցնելու համար զիս տեսնելու եկաւ:
- Չեմ անցուներ:
- Վամնդի կան խել մը մուրացիան խմբագիրներ, որք Պոլիս եկողները կողպտելու համար անոնց քովը կերթան եւ բաժանորդ կգրեն զանոնք. ես այդ բանը չեմ կարող ընել, վամնդի բնութեանս մէջ չկայ . . . ես իրեւ պատուաւոր մարդ կուզեմ ապրիլ:
- Հասկցայ, իբրեւ պատուաւոր մարդ կուզէք ապրիլ . . .
- Ինձ հետ ձեր այս ունեցած տեսակցութիւնս ալ ուրիշի մի՞ գրուցէք, վամնդի տեսակ մը բախտախնայիր, չաւանական անձեր կան, որք բանդ ապուշական կենտալ բութիւններ կգրեն եւ իմ անձնականութիւնս կխմբծեն:
- Կը հասկնամ, անձնականութիւնդ կխմբծեն:
- Օրինակի համար, սա պարագային մէջ յանցանք մ'ունիմ եւ. զձեզ գիմուարելու եկայ եւ խոստացայ ձեր

անուշը լրագրոյս մէջ հրատարակել . գուք ալ իբրեւ
ողջամիտ ազգային մը՝ բաժանարդ գրուեցաք . կողաչեմ,
ըսէք, ձեր կոկորդը սիւմեցի, որ ինձի բաժանարդ գրուիք:

— Ս.մենեւին:

— Ստրճանակի ցյուցի:

— Բնու երբէք:

— Դանա՛կ քաշեցի:

— Ոչ . բայց ուրիշ տեղեր ստրճանակ կամ դանակ
ցյուցեւո՞վ բաժանարդ կգրեն:

— Սա ըսել չեմ ուզեր . սա ըսել կուզեմ, որ գուք
ձեր յօժար կամքովը բաժանարդ գրուեցաք:

— Այո՛:

— Եւ ես վեհանաճառար վարուեցայ այս պարագայ-
ին մէջ:

— Տարա՛լոյս չկայ:

— Չվարուեցայ այն խմբագիրներուն պէս, որք
օտարականի մը Պոլիս գալն իմանալուն պէս՝ վազելով
անոր ստուղ կերթան բաժանարդ գրելու համար:

— Այդ չուսուականներն իրաւունք չունին քու անձ-
նականութիւնդ խճճելու . . . դու վստահ եղիր ինձի . . .

— Շնորհակալ եմ ձեզմէ: Մնաք բարով, Աբխաղով
ազա, որ մը մեր խմբագրատունը հրամեցէք խաչուէ
մը խմելու:

— Շատ աղէկ օր մը կուգամ: Վազուանին մէջ
անցունելու չմտնաք:

— Անչոք եզէք:

Աբխաղով ազան եւ խմբագիրն բաժնուեցան իրար-
մէ Բէրայի քառուղւոյն առջեւ, ուր հասած էին խօսելով:

Աբխաղով ազան առանձին մ'նալով՝ սկսաւ ճանրան
շարունակել, ինքնիրեն հետեւեալ խորհրդածութիւն-
ներն ընելով.

« Ես ինքզինքս չէի կարծեր այնչափ մեծ մարդ
որչափ որ կիրարծէ այս խմբագիրն . բայց հարկաւ ան
ինձմէ աղէկ գիտէ իմ որչափ մեծ ըլլալս, վասն զի
խմբագիր մ'է եւ ուսումնական է . . . : Վաղը լրա-

գրի մէջ իմ անունս տեմնողները անշուշտ իրար պի-
տի անցնին եւ հետաքրքրութիւն պիտի ունենան ինձ
հետ տեմնուելու . . . վաղը պէտք է որ կիրակի օր-
ուան հազուադէպ հագնիմ եւ ոսկիէ ժամացոյցս ու
շղթաս ալ գնեմ . սպասաւորներս ալ հետս բերելու
էի . ս'ի գիտէր . . . : Ս.մեն մարդ պիտի իմանայ վաղը,
որ մեծ մարդ մը եկած է Կ . Պոլիս . ազնուախոհ, ազ-
նուասիրտ, լեզուագէտ, ուսումնական, դատախարակեալ,
կրթեալ եւ այլն մէկը, եւ իւրաքանչիւր կնիկ պիտի ըսէ
իւր էրկանը. «Մեր աղջիկը սա Աբխաղով աղային տանք»:
Էրիին ալ պիտի պատասխանէ կնիկանը. «Նայինք Աբխա-
ղով ազան մեր աղջիկը կաննէ՛, անիկայ հարուստ տեղէ
մը աղջիկ աննել կուզէ հարկաւ . . . » . այս պատասխանին
վրայ էրկան եւ կնիկան մէջ վէճ մը պիտի ծագի եւ իրա-
րու գլուխ պիտի պատռեն . որսւ հոգ . . . : Անուշիս
լրագրին մէջ անցնիլն սա օգուան պիտի ունենայ, որ
երկու օրուան մէջ հարուստ աղջիկ մը աննելով պիտի
լրմ'նցունեմ ամուսնութեան գործն՝ որուն համար միայն
եկած եմ հոս . . . Այս ամուս . . . »:

Ազիւս բեռնուած էշերու կարաւանէն էշ մը բազ-
խուելով Աբխաղով աղային դէմ՝ ընդմիջեց զայն իր
խորհրդածութիւններուն մէջ, ուր ընկզմուած ըլլաւ .
լով՝ ուշագրութիւն չէր ընէր առջեւէն եկող էշերուն .
սրովք լի է միշտ Բէրայի մեծ փողոցը:

— Մէկդի կեցիր, — ըսաւ իշավար պարսիկն Աբխա-
ղով աղային արգարացնել ուզելով իր էշը:

— Սա խօսքը առաջ ըսելու էիր, որ զգուշանայի, —
պատասխանեց Աբխաղով ազան եւ ճանրան շարունակեց:

Բ

Բեռնակիրներն ս'չլսած եւ ոչ ալ տեսած էին Մազկի
փողոցն, բայց քաջալերուելով կարգ մը մարդերէն,
որք գիտնալ կը ձեւացունեն ինչ որ չեն գիտեր եւ որք
խիտաւ բազմութիւ են մեր ազգին մէջ՝ համարձակած

էին ըսել Աբխազոմ աղային, թէ շատ աղէկ գիտէին
Ծաղկի փողոցը :

Բեռնակիրներուն այս յանդգնութիւնն այնքան սրա-
տաւելի չէ, որ չափ այն մարդերունն, որ խոհարարութիւն
ուսած են եւ բանագատութիւն կրնան, կամ քիչ մը երկրա-
չափութեան սլարտարած ըլլալով՝ աստղերուն շարժում-
ներուն վրայօք կ'ճառեն, կամ երկու սաղ եւ չորս կով
մեծցուցած ըլլալով՝ դաստիարակութեան ինդիր կ'յուզեն,
կամ դաւակ մ'ունեցած ըլլալով՝ առաջին մարդուն մը
կամ զաւակ մ'ունեցած ըլլալուն վրայ կատենաբանեն,
աշխարհի մէջ ծնած ըլլալուն վրայ կատենաբանեն,
կամ վերջապէս անանկ նիւթի մը վրայ կը խօսին, ոչ
բոլորովին օտար է իրենց : Այո՛, այս մարդերուն յան-
գըզնութիւնն աւելի սրբաւելի է, վաճաղի բանագա-
տութիւնն կամ ասաղագիտութիւնն կամ մանկատամու-
թիւնն եւ այլն Ծաղկի փողոց չէ, որ ուրիշներուն հար-
ցնելով ամբշտապէս սորվի մարդ : Եւ արդարեւ, բեռնա-
կիրներն ամեն քայլափոխին իրենց դէմն ելնողներուն
հարցունելով ամբշտապէս գտան Ծաղկի փողոցն եւ թիւ
2 տան դուռը զարկին, մինչդեռ ես շատ ատենաբաններ
մտիկ ըրած եմ, որ եթէր ութը ժամ շարունակ խօսելով,
չեն կարողացած իրենց վնասած փողոցը գանել եւ ստիպ-
ուած են ուրիշ փողոցներու մէջ թափառիլ եւ թափառե-
ցնել իրենց ունկնդիրներն՝ անոնց քիչն բանելով :

Բեռնակիրները դուռը զարնելուն պէս՝ դուռը բաց-
ուեցաւ եւ ներկայացաւ իրենց թուխ եւ երկար դէմքով
կին մը, որուն դէմքին վրայ ժամանակն այնքան դժեր
գծած էր գոյն սրբագրելու համար, որքան որ կ'զէ Մա-
սիսի խմբագիրն իր չորս սող մէկ ձեռագրին վրայ, որ
կամ մէկուն վախճանին կիմացունէ եւ կամ ուրիշի մը
կարգուիլը :

Բեռնակիրները գոնէն ներս մտնելով բեռները գե-
տինը ձգեցին եւ սկսան իրենց քրախնքը սրբել :

- Աբխազոմ աղային ըլլալու են ամենք, այնպէս չէ, — հարցուց բեռնակիրներուն թխապէս տիկինը :
- Անունը չըսու մեզի, — պատասխանեց բեռնա-

կիրներէն մին, սեւ թաշկինակովն գլխուն քրախնքը սըր-
բելը շարունակելով :

- Ի՞նչ տեսակ մարդ էր :
- Խոշոր թիկնոց մը հագած էր :
- Ի՞նչ գոյնով էր ճերմակ թէ թուխ :
- Ոչ, սեւ էր :
- Սեւ էր :
- Այո՛, սեւ բայց աղւոր, անոր փաթտուողը ձմե-
ւը չմըսիր :

— Աս ի՞նչ խօսք է, փաթտուիլն ի՞նչ պիտի ըլլայ
. . . ես քուկին գիտցած կնիկներէն չեմ, հասկցար, —
ըսու տիկինը իր խօսքերը շեշտելով :

— Վնասակար բան մը չըսի, փաթտուելով ի՞նչ
կըլլայ եղեր, — պատասխանեց բեռնակիրն, աթոռի մը
վրայ փռելով իր թաշկինակն :

- Սակէ աւելի վնասակար ի՞նչ կրնայ ըլլալ :
- Ճատ բարակ բաներու մեր խելքը չպակիր :
- Ես կը պոռկեցունեմ . . . դուն գիտ կը ճանչ-
նաս . . . :

— Փաթտուելէն ի՞նչ վնաս կուգայ :

— Ես էրիկ ունիմ, ի՞նչու պիտի փաթտուիմ եղեր
անոր :

— Երիկ ունեցողներն ալ կ'փաթտուին, էրիկն ուրիշ՝
աս ուրիշ . . . աս կասարցունէ : Ըսենք որ ձմեւը գիշեր մը
դուրս ելար, փողոցին մէջը էրկանդ չես կրնար փաթ-
տուիլ քայց աս կ'անակց կ'ունենա . . .

- Աբխազոմ աղան :
- Թիկնոցը, աիկին . . . Աբխազոմ աղան կրնաի
վրայ կ'անուի :
- Մինչեւ հիմայ թիկնոցի վրայ կ'իսուէիր :
- Խօսքերնիս թիկնոցի վրայ չէր մի . . . հասկա
դուն ի՞նչ հասկցար :
- Ես հասկցայ, որ Աբխազոմ աղային փաթտուե-
լու է, կըսես :
- Տէր սղորմնա, Տէր սղորմնա, Տէր Աստուած, —

ըստ բեռնակիրն թաշկինակը քաշելով աթուէն :

Տիկինը բեռնակիրն սուած բացատուածենէն դո՛ճ
ըլլալով՝ հրամայական եղանակաւ մ'ըսաւ .

— Աս անկողինն եւ մտուկները վեր հանեցէք :
Բեռնակիրներն հնազանդելով , բեռները նորէն վեր-
ցուցին , եւ հազիւ թէ սանդուխին առաջին աստիճանին
վրայ կոխած էին՝ տիկինը սրուաց :

— Լեռնէն եկաք դուք :
— Ոչ , Մեծ փողոցէն եկանք :
— Գիտեմ որ Մեծ փողոցէն եկաք , այդ սաքի աման-
ներով վեր կելնուի . աեսէք ի՛նչ ըրիք տախտակներս .
ես այսօր սրփեցի զամանք եւ հոգիս բերանս եկաւ :

— Ի՛նչ ընենք , ուրիշ սաքի աման չունինք :
— Ի՛նչու կայներ երեսս կը նայիք , չհանէք սուանք :
— Մի՛ պոռար , տիկին , մի՛ պոռար , կը հանենք :
եւ հանեցին իրենց սաքի ամաններն , որք աւելի
մաքուր էին քան իրենց սաններն :

— Այդ սաքերով վեր պիտի ելնէք , — կրկնեց տի-
կինն :

— Ուրիշ սաք ունի՞նք , այս սաքերով պիտի ելնենք .
— սրատախանեցին սանդուխդներն այնպիսի խեղճակ
կերտով մ'որ , կարծես թէ իրենց աղքատութեան սրատ-
ճառաւ երկու սաքէն աւելի չէին կրցած ունենալ , եւ
սրպէս թէ հարուստներն չորս , հինգ կամ վեց սաք ու-
նեցած ըլլային :

— Վա՛ր իջէք , չեմ ուզեր , գետինը ձգեցէ՛ք , ես
կտանիմ :

— Ասանկ աւելի աղէկ կըլլայ :
« Ահ , ես ի՛նչ ըսեմ իմինիս , որ գործի չերթար , եւ
ստտուլնէ մինչեւ իրիկուն սրճարանները կերթայ կնատի-
ազգային գործերու վրայ կը խօսի , զիս ասանկ խեղճ
կիտուս եւ ես ալ կտախուրիմ սուես մարդ զնելու » .
մամնաց ինքնիրեն տիկինն եւ սանդուխին առջեւ գրուած
թաց լաթով մը սանդուխին առաջին աստիճանը սրբել
սկսաւ :

00651.6

— Տիկին , մենք սպասե՛նք պիտի . . .

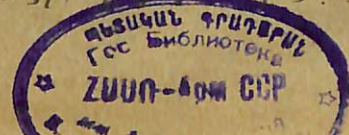
— « Եթէ խելքը գլուխը մէկն ըլլար՝ — շարունակեց
տիկինն ինքնիրեն , — ես հիմայ թագուհիի մը պէս
կեանք կանոցունէի . զուակ չունիմ , բան չունիմ . բայց
ի՛նչ ընեմ , որ խելքը միտքը թաղական ընորելու եւ
թաղական վար ամուսնու վրայ է : Աստուծո՛վէ գաման այն
թաղականներն ալ , որ ամենուս խեղճութեանը սրատ-
ճառ կըլլան կոր : Ինչո՞ւր պէտք քուկին , սնուցէ՛ն ,
ուզողը նստի , չուզողը չնստի , գո՛ւն մ'նայիր այս ազգին
գործերը շահող » . . .

— Տիկին , մեր իրաւունքը սուր , որ երթանք , պա-
րապ տեղը չսպասենք ըս հոս , — ին բեռնակիրները :

— Վաղը եկէք , — սրատախանեց տիկինն . եւ բեռ-
նակիրներն , որք վաղը բան ամեն օր լքելու վարժուած
էին՝ տիկնոջ սրատախանին վրայ գնէն դուրս ելան :

« Թաղականի մը յետեւէն է ինկեր , — շարունակեց
տիկինն գարձեալ — եւ բնաւ չմտաար , որ ուտելու
համար հաց պէտք է , ժիւ պէտք է , եղ պէտք է , բրինձ
պէտք է . զանոնք երկելու համար վայս պէտք է , անուխ
պէտք է . ասոնք բնաւ չհարցուներ , առտուն լուսը չճըղ-
քուած կերթայ եւ իրիկուն մութուն կուգայ : Ահա հիւ-
րերնիս այսօր եկած է եւ ժամէ մը հոս պիտի գայ . հար-
կաւ անօթի է մարդն , առջեւը բան մը հանելու է որ
ուտէ , եւ մենք բան մը չունինք , վամագի իրիկունները
սուն եկած ժամանակը կտոր մը միս կամ ձուկ չբերեր ,
որ սունին մէջ կերակուր գամուի . . . թաղականն
ուրիշ բան չունինք սուններուս մէջ , ամեն իրիկուն թա-
ղական » . . .

Տիկինը դեռ գիտողութիւնները լմնցուցած չէր՝ եւ
ահա եօթմաստունի մօտ մարդ մը , որ բանալիով բացած
էր դուռն՝ ժպիտով ներս մտաւ եւ բարեւեց տիկինը :
Այս մարդը տիկնոջ ամուսինն էր : Իր խորշումած կուսո
ճակատն չափէն աւելի գուրս ցցուած էր եւ այնպիսի
գէժք մը ունէր , որ կարծես թէ մէկն զայն կխոզէր :

Այս մարդն հազիւ թէ դռան սեմէն հերս սաք
կոխած էր՝ կինն առջեւն ելնելով հարցուց անոր .

— Ո՞ւր էիր մինչեւ հիմայ, մա՛րդ Աստուծոյ :

— Չես ըսեր, կնիկ, թաղականին գործն ալ այսօր
լմհցուցինք. կիրակի օրը քուէարկուեթիւնը պիտի կատար-
ուի, եւ բոլոր անգամները պատուաւոր մարդիկ պիտի
ըլան : Թորոս ազան ինձի քանի մը օրի խմցունելով յե-
տեւէս ինկաւ որ իր ուզած մարդոցը քուէ տամ, բայց ես
խմ մարդոցս սուտի, վասնզի իմ մարդիքս ինձի ամեն գի-
շեր օրի կխմցունեն եւ շատ բարի եւ պատուաւոր մար-
դիկ են, ուրիշներուն պէս թաղին մատուկէն ստակ չեն
գողնար, եւ դպրոցն ալ . . .

— Այդ խօսքերուն ատենը չէ հիմա, շուտ մը դնա՛,
կտոր մը միս առ :

— Թորոս ազան քիչ մը սրգողեցաւ եւ ասկից վերջը
հետս սխալակի չպիտի խաղայ : Թո՛ղ չխաղայ . . . :

— Ես քեզի ինչ կըսեմ՝ կոր . . . շուտ ըրէ, գնա՛ :

— Ես ալ տիրացու Մարտիրոսին հետ տանա կխաղամ
ասկից ետքը . . .

— Աս խօսքերը վերջն ալ կնենք, Մանուկ ազա.
գնա մտավաճառէն քիչ մը միս առ ու բեր :

— Տիրացու Մարտիրոսին գլխուն եկածը չէս ըսեր,
կնիկ. խեղձին կինը այս գիշեր մազ մնացեր է, որ
մեռնի եղեր :

— Ինչո՞ւ :

— Մանչ մը բերեր է, բայց շատ գժուարութեամբ.
չորս գայեակ եւ տանեւկեց բժիշկ հազիւ կրցած են
ազան անել :

— Խեղձ կնի՛կ . . .

— Վաղը քիչ մը գնա՛ գինքը տե՛ս :

— Կերթամ, հիմա դուն գնա սա միտին գործը
լմհցուցուր :

— Այս գիշեր անպատճառ միս պէ՛տք է :

— Հապա՛, Աբխաղամ աղային անկողինն եւ մատուկ-
ները բերին. ինք ալ հիմայ կուգայ :

— Իրա՞ւ կըսես, կնիկ :

— Սուտ ինչո՞ւ պահտի խօսիմ :

— Շատ աղէկ, աւրեմն երթամ որսուական միս
մի՛այնեմ ու գամ :

Մանուկ ազան անմիջապէս տունէն դուրս ելաւ եւ
հազիւ թէ քանի մը քայլ տուած էր՝ կինը յետեւէն պո-
ռալ ըսկաւ .

— Մանու՛կ ազա, Մանու՛կ ազա . . .

Մանուկ ազան յետ դարձաւ .

— Միսն ինչո՞վ պիտի է վե՛նք, հարցուց կինը :

— Կուզես գէտնախնձորով եփէ՛, կուզես լուբիայով :

— Աս չէ ի՞՞՞ ըսածս. ա՛ծուխ չունինք, քիչ մ'ալ
աճախ աքնէիր :

— Շատ աղէկ, — պատասխանեց Մանուկ ազան եւ
սկաւ երթալ :

— Մանու՛կ ազա, Մանուկ ազա, — կանչեց տիկինը
հարէն :

Յետ դարձաւ Մանուկ ազան :

— Աղէկ ա, մի՛նտի միտով չըլլար, քիչ մ'ալ բրինձ
առ, որ ապուր մ'ալ շինենք :

— Աղէկ ըսիր, կնի՛կ, քիչ մ'ալ բրինձ ամենք :

Մանուկ ազան այս անգամ վազելով սկսաւ երթալ.
փողոցը դառնալու վրայ էր՝ երբ կինը բոլոր ճախովն
յետեւէն գայն կանչեց :

— Մանու՛կ ազա, մանուկ ազա . . . Ման . . .

Կանք առաւ էրթին եւ վերստին յետ դարձաւ, այս ան-
գամ գէմքին զուարթութեան վրայ քիչ մը զեղջ ընելով :

— Ի՛նչ կուզես . . .

— Մարդ Աստուծոյ, շագկաւքի պէս կվազես,
ճախս մարեցաւ : Սոխ չունինք, աղ ալ չունինք. քիչ մ'ալ
կազ կամ ճրագ ամենելու է, որ վառենք. մարդը մութը
պիտի հատեցունենք :

— Աղէկ ա, ամենք մէկէն ըսէ, որ հպատախճառին
երթամ եւ պէտք եղածներն ամենմ. հարիւր անգամ յե-
տեւէս կանչեցիր :

— Զուրի շիշ ալ չունինք . . . գլուխս կտայելու բան մը չունիմ, սաքս հագնելու կօշիկ չկայ, այս վիճակին մէջ ինչպէս Աբխաղով աղային գէմը ելնեմ :

— Հիմա ուտելիքը ամենքը, վաղն ալ հագնելիքը կմտմտանք, — ըսաւ Մանուկ աղան եւ դուռը ուժով մը քաշելով գուրս ելաւ :

— Մանուկ աղա, Մանուկ աղա . . .

— Ուզածիդ չափ սօռա՛, ա՛լ յետ չեմ՝ դառնար,

— մտմտաց Մանուկ աղան եւ ճանքան շարունակեց :

Մանուկ աղան քանի մը փողոց դարձած էր՝ երբ կնկան ձայն մը առաւ որ զինք կը կանչէր :

— Գործ չունես՞ պօռալով յետեւէս վազէ, — ըսաւ ինքնիրեն Մանուկ աղան, առանց գլուխը յետ դարձնելու, տեսնելու համար, թէ ո՛վ է զինք կանչողը :

— Մանուկ աղա, Մանուկ աղա, — կրկնեց ձայնը, որ Տիրացու Մարտիրոսին տանաւեայ աղջկանն էր :

Մանուկ աղան շարունակեց իր ճանքան, եւ Տիրացու Մարտիրոսին աղջիկին, քայլերն փութայնելով՝ տառը քայլ հետաւարութեամբ մօտեցաւ անոր : Ենդ ձին շունչը կըտրած ըլլալով՝ անգամ մ՛ալ կրցաւ սօռալ :

— Մանուկ աղա :

Գործեալ պատասխան չառաւ եւ ստիպուեցաւ զիչ մ՛ալ քայլելով Մանուկ աղային հազուտաթիւն ծայրէն քաշել :

— Թո՛ղ տուր, կնիկ, — ըսաւ Մանուկ աղան, առանց յետեւը նայելու :

— Եան մը պիտի ըսեմ :

— Մտիկ անելու ժամանակ չունիմ, ըսածներդ արգէն չեմ կրնար միտքս բանել, հիմա ելեր ուրիշ բաներ պիտի ըսես . . .

— Դայեակին տանը պիտի հարցունէի . . .

Դայեակ բառը լսելուն պէս՝ արթնցաւ Մանուկ աղան եւ յետեւը Տիրացու Մարտիրոսին աղջիկին տեսնելով՝

— Ազանի, դո՛ւն էիր յետեւէս վազողը, — հարցուց անոր :

— Ա . . . յ . . . ո . . . ես . . . — պատասխանեց Ազանին որ հեւալէն ա՛լ չէր կարող խօսիլ :

— Մայրդ ի՞նչ պէս է :
Ազանին կհեւար :

— Չըսե՛ս, մայրդ ի՞նչպէս է . . . դժբախտութիւն մը պատահեցաւ :

Ազանիին բոլոր պատասխանն հեւալ էր . . .

— Հետաքրքրութիւնէս պիտի ճաթիմ չըսե՛ս աղջիկ, հեւալու ժամանակ է հիմայ . մայրդ ի՞նչպէս եղաւ :

— Մայ . . . ըրի . . . կըս . . . ա . . . ղէկ . . . է . . . բայց . . . տը . . . դան . . . ծիծ չը . . . բըր . . . ներ . . . կոր . . . դայ . . . եակը . . . պի . . . տի . . . :

— Շատ լաւ, շատ լաւ, աղջիկս, դո՛ւն տուն գնա դայեակին եւ կըրկեմ :

Ազանին բաժնուեցաւ Մանուկ աղայէն, որ ճանքան փոխեց՝ դայեակին տանը փնտռելու համար :

Չուզելով մեր ընթերցողին ճանճրոյթ պատճառել՝ կթողու՛նք Մանուկ աղան, որ ամեն քայլափոխին բարեկամի մը կհամոզիւէր եւ անոր կճանուցանէր կա՛մ թե՛ դակնին ընարութիւնը, կա՛մ Տիրացու Մարտիրոսին կընկան մանչ գուակ մը բերելն, կամ Աբխաղով աղային գալը : Դառնանք հիմա Աբխաղով աղային :

Գ.

Բաւական երկար տարիներէ ի վեր ստիպութիւն եղած է, որ շատերը ուսում անելու համար Ծրանտա կամ Գեբմանիա երթալէն ետք մայրաքաղաքս կուգան կին անելու համար, եւ ընթերցողն ալ գիտէ արդէն, որ Աբխաղով աղան ալ ուրիշ նպատակաւ չէր եկած Կ. Պոլիս : Ընթերցողն չմտցաւ նաեւ, թէ այս ամուսնութեան ինդիքը ո՛րչափ միտքը գրուած էր Աբխաղով աղային՝ որ առջեւէն եկող էջերը չտեսնելով՝ անոնց միտքն բաղխուեցաւ : Թերեւս հարցուի, թէ Աբխաղով աղային գէ՛մ բողխուող աւանակն ալ ամուսնութեան վերաբեր-

եալ գարծ մ'ունէր, որ իր առջեւը չափաւ Աբիսողոմ՝ ազային պէս խոշոր մարդ մը: Անոնք, որ պատմութեան քիչ կամ շատ ծանօթութիւն ունին՝ գիտեն, որ էշերը, որոնց նախահայրերէն մին ժամանակաւ հքեշտակ տեսած է՝ բնաւ կարեւորութիւն չեն տար մահկանացուներու: Կուզեն որ միշտ մենք ճանաչայ բանանք իրենց: Աբիսողոմ ազան եթէ պատմութեան տեղեակ ըլլար, կամ կին առնելու ինքիրով մըսըն չըզաղեցունէր՝ անշուշտ ճանաչայ պիտի բանար այդ արարածներուն, որք իրենց ականջներով Միգաս թագաւորին ներկայացուցիչներն ըլլալու պատիւն ալ կ'ապելեն:

Արդ, Աբիսողոմ ազան էշերէն բաժանուելէն ետքը Մաղկի փողոցը գտնելու համար անոր ասոր հարցումներ կուզէր վամպի ինքն առաջին անգամ էր որ Պոլիս կուգար, եւ Տրապիզոն բնակող բարեկամներէն մին խորհուրդ առած էր իրեն, թէ հանգիստ ուտելու եւ պառկելու համար յիշեալ փողոցը յիշեալ թիւը կրող տունը իջնուլու էր: Այդ բարեկամը շաբաթ մը առաջ Մանուկ ազային ալ նամակով խնայուցած էր, որ Աբիսողոմ ազան իրեն տունը պիտի բնակէր: Աբիսողոմ ազան իրեն արդուած տեղեկութիւններուն համեմատ մէկ փողոցէն կը մտնէր միւսէն կեղնէր, երբեմն ալ սխալմամբ անել փողոցներուն մէջ կ'մտնէր, կը արկանար, յետ կը անոնար եւ մէկ կողմէն ալ կ'հասկածէր, որ բեռնակիրներն իր անկողինն եւ անուկներն առնելով չ'խախտէին, թէպէտեւ անոնց հաւատարմութիւնը շատերէն լսած էր:

Ժամու մը չափ Բէրայի փողոցները չափելէն ետքը Աբիսողոմ ազան յաջողեցաւ վիրջապէս գտնել Մաղկի փողոցն, զոր շփոթելու չէնոյն անունը կրող փողոցին հետ, որ Բէրայի հրդեհէն մոխիր դարցած էր հազար ութը հարիւր եօթանասունը . . . չեմ յիշեր քանիին: Այս փողոցն Մաղկի փողոց կանուանուէր սա պատճառաւ, որ հոն բաւար տուններուն պատուհաններուն առջեւ միշտ ծաղիկներ կ'սնուէին:

— Երկու թիւն ո՞րն է, հարցուց՝ ասանց գիտնալու

Մանուկ ազային կնոջը, որ դասն առջեւ իր էրկանը գալըստեան կապատէր:

— Աս է, հրամեցէ՛ք Աբիսողոմ ազա, — պատասխանեց սիկինը:

— Անկողինս եւ անուկներս բերի՞ն:

— Բերին, Աբիսողոմ ազա. վեր հրամեցէ՛ք, Աբիսողոմ ազա: Եթէ կուզէք՝ քիչ մը յոգնութիւն առնելու համար սա պզտիկ սենեակը նստեցէք, — ըսաւ կինը, գեանայարկին վրայ պզտիկ խուց մը ցոյց տալով:

— Շատ յոգնած եմ, քիչ մը հոս կ'նստիմ:

— Չեր կամքն ինչպէս որ կուզէ՛ ախպէս ըրէք, Աբիսողոմ ազա. տունը ձերն է, Աբիսողոմ ազա. ձեր տունին պէս հանգիստ ըրէք:

— Ծնորհակալ եմ:

— Աբիսողոմ ազան պզտիկ սենեակը մտաւ առաջնորդութեամբ սիկինջ, որ լամբար մը բռնած էր, որուն կազը հասնելու վրայ էր:

— Ի՞նչպէս էք, Աբիսողոմ ազա. տունն ի՞նչպէս են, աղէ՞կ են:

— Աղէկ են:

— Թող աղէկ ըլլան. ձեր գաւախներն ի՞նչպէս են, Աբիսողոմ ազա. դպրոց կերթա՞ն:

— Զաւակ չունիմ:

— Չեր սիկինն ի՞նչ կընէ, աղէ՞կ է, Աբիսողոմ ազա:

— Տիկին չունիմ գեռ:

— Կարգուած չէ՞ք, Աբիսողոմ ազա:

— Չէ:

— Շատ լաւ, հոս ազուր աղջիկ մը գտնենք ու պոլսեցի բնենք քեզի, Աբիսողոմ ազա:

— Անոնկ միտք մ'ունինք, — պատասխանեց Աբիսողոմ ազան. բայց աղջիկէն առաջ ես կերակուր կուզեմ, վամպի առոււկնէ ի վեր բերանս բան դրած չեմ:

— Շատ աղէկ, Աբիսողոմ ազա, շատ աղէկ. հիմա կըբերեմ ձեր կերակուրն:

Տիկինը դուրս ելաւ եւ դուռը բանալով սեմին վրայ

կանեցաւ, սպասելու համար Մանուկ աղային, որ, ինչպէս կ'ընչեն ընթերցողները՝ դայեակ վնասելու գացած էր :

Աբխաղով ազան սենեակին մէջ մ'իսակ մ'հալով՝ բարձի վրայ դրուած Ձէն Հողեւորն առաւ եւ թղթատել սկսաւ զոյն. բայց սրովհետեւ մարդս անօթի եղած ժամանակը գիրք չկրնար կարդալ, ինչպէս հասել չկրնար գիրք գրել՝ հորէն բարձին վրայ դրաւ Ձէն Հողեւորն, վասնզի վորն կիմացունէր իրեն, թէ Ձէն Մարմ'հաւորին պէտք ունէր եւ սկսաւ սենեակին մէջ պտտելու :

— Կաղաչեմ, Աբխաղով աղա, որ ձեր առնին պէս հանդիտո ընէք, — ըսաւ տիկինը սենեակը մտնելով :

— Անհանդատութեան պատճառ մը չունիմ, միայն թէ անօթի եմ եւ կերակուր ուտել կուզեմ :

— Կերակուրդ պատրաստուելու վրայ է, հիմայ պիտի բերեմ, — ըսաւ տիկինը եւ դուրս ելաւ հորէն դռնն առջեւ երկունը սպասելու համար :

— Ի՞նչ տեսակ կնիկ է այս, — ըսաւ Աբխաղով ազան՝ երբ առանձին մ'հաց. — զիս անօթի կպահէ եւ կը պատուիրէ որ հանդիտա ըլլամ. անօթի մարդը հանդիտ կրնայ ըլլալ . . .

— Սեպէ՛ թէ ես ալ քու քոյրդ եմ կամ աղջիկդ եմ, — ըսաւ վախճանեայ տիկինը գարձեալ հերս մտնելով. — եթէ բան մը ուզես՝ մի քաշուիր, ըսէ ինձի որ բերեմ :

— Ծնորհակալ եմ :

— Ես կուզեմ, որ իմ առնա եկող հիւրերը չհեղուին :

— Կհասկնամ. հիմակ ու հիմա կերակուրէն զատ ուրիշ բան չեմ ուզեր :

— Կերակուրը պատրաստուելու վրայ է, հող մի՛ ընէք . . .

Տիկինը դեռ պիտի շարունակէր իր բանակցութիւնն, բայց դուրը գործուելով՝ դուրս վազեց շուտով, որպէսզի դուրը բանայ, էրիկը գիմուորէ եւ բերած պաշարը առնէ ու կերակուր եփէ :

— Ողջո՛յն, տիկին, — ըսաւ մէկը դուրը բացուելուն պէս :

Հարկ չկայ ըսելու, թէ եկողը կրծաւոր մ'էր, ինչու որ անոնք միայն կգործածեն ողջոյնը :

— Օրհնեա՛, տէր, — պատասխանեց տիկինը :

— Ի՞նչպէս էք, աղէ՞կ էք, տիկին :

— Փառք Աստուծոյ, տէր հայր :

— Մանուկ ազան հիմա դէմս ելնելով իմացուց, որ հիւր մը եկած է այսօր, ես ալ եկայ որ հետը տեսնուիմ :

— Ծատ աղէկ ըրեր էք, հերս հրամեցէք, տէր հայր,

— ըսաւ տիկինը, ցոյց տալով խուցն, որուն մէջ Աբխաղով աղա իր անօթութեամբը կըբազէր :

Քահանան հերս մտաւ :

Աբխաղով ազան ոտք ելաւ :

— Ողջո՛յն, Աբխաղով աղա :

— Օրհնեա՛, տէր հայր :

— Մեղաւորս ձեր բարեպաշտութեան գալն իմա. հալով՝ աճապարանօք եկայ ձեր ջեմեռանդութեան պատուական սրախութիւնը հարցնելու. ի՞նչպէս էք, Աբխաղով աղա :

— Աղէկ ենք :

— Միշտ աղէկ ըլլաք, Տէր Աստուած ձեր մեռելոց արքայութիւն եւ կենդանեաց աւուրս երկարս պարգեւեացէ :

— Ծնորհակալ եմ. դուք ի՞նչպէս էք, տէր հայր :

— Մեր աղէկութիւնը մի՛ հարցունէք . . . Ժամա. հակիս աղէկութիւնը . . . Տէր Աստուած զձեզ յամենայն փորձանաց եւ ի չարէ ազատ պահեցէ. Ժողովուրդն երբ աղէկ ըլլայ՝ քահանաներուն ալ երեսը կ'իմոզայ :

— Այնպէս է տէր հայր, — պատասխանեց Աբխաղով ազան, իր աչերն չգասելով բնաւ խուցին դռնէն, ուսկից կերակուր կ'յուտար :

— Օրհնա՛ծ, Ժամանակը շատ գէշ է, Ժողովուրդը շատ հեղութիւն կըբաշէ, այս պատճառաւ ջերմեռանդութիւնն ալ օր ըստ օրէ սրակասելու վրայ է :

— Իրաւ է :

— Բայց ի՞նչ պիտի ընենք, ի՞նչ կուգայ մեր ձեռ-

քէն համբերելէն դատ . . . Սուրբ Գիրքը կրտէ. «որ համբերեսցէ իսպառ՝ նա կեցցէ » :

— Այնպէս է :

— Եթէ չհամբերենք՝ բարկանալ պէտք է, եւ մարգարէն կրտէ. «Բարկանայք եւ մի՛ մեղանչէք» :

— Ճիշտ է, — պատտախանեց Աբիսողոմ աղան, որուն ախանջը բնաւ չէր մտներ քահանային խօսքերը եւ որ քահանային ներկայութենէն նեղութիւն կիմանար. վասնզի, ինչպէս գիտեն ընթերցողները կերակուրէն դատ ուրիշ բանի պէտք չունէր :

— « Զի ո՛չ հացիւ միայն կեցցէ մարդ, այլ բանիւ Տեանն » :

— Քահանան քթախտոի սուկը ծոցէն հանեց եւ երկու մատերովը քթախտո լեցուց քթին ծակերուն մէջ, եւ յետոյ, սուկը Աբիսողոմ աղային երկնցնելով՝

— Հրամեցէ՛ք, օրհնած, — ըստ :

Աբիսողոմ աղան շնորհակալութեամբ ստաւ սուկն եւ քիչ մը քթախտո քաշեց :

— Քիչ քաշեցիք, Աբիսողոմ աղա. կաղաչեմ անդամ մ'ալ քաշեցէք, քթախտոը վնասակար բան մը չէ :

Աբիսողոմ աղան անգամ մ'ալ քաշեց, որպէսզի խօսքը չերկարի եւ հիւրը մեկնի :

— Ի՞նչու աղէկ մը չէք քաշեր, Աբիսողոմ աղա, կրկնեց քահանան. — շատիկէ քաշեցէք :

— Շնորհակալ եմ, տէր հայր, սովորութիւն չունիմ,

— Կիւղղրեմ, մեղաւորիս խօսքը մի՛ կտարէք, քիչ մ'ալ քաշեցէք :

— « Ա՛լ չես քաշուիր », — ըստ Աբիսողոմ աղան մեկուտի եւ քիչ մ'ալ քաշեց :

— Դաւիթ մարգարէն կրտէ, որ « մարդոյ որպէս խտոյ են աւուրք իւր . . . »

— Քթախտոին համար կրտէ :

— Չէ՛, մեզի համար կրտէ . . . եւ մենք ալ աշխատելու ենք, որ այս վաղանցուկ կեանքին մէջ ուրիշնեւրուն բարիք ընենք, ազգաստ սնանկները խնամենք եւ

երեւմ'ն ալ մեր ննջեցելոց հոգւոյն համար աղօթենք :

— Այնպէս է :

— Պատրաստ գտնուելու ենք որ կանչուելնուս պէս երթանք :

— Իրաւ է :

— Մեղաւորս պիտի համարձակիմ խնդիրք մը ընել ձեր բարեպաշտութեանը, եւ կյուսամ, որ չէք մերժեր, վասնզի ձեր բարեպաշտութիւնը եւ ջերմեռանդութիւնը շատ աղէկ կ'ճանցնամ մեղաւորս :

— Հրամեցէ՛ք :

— Տէր Աստուած իւր անսպառ գանձը միշտ բաց պահէ հրամանոց պէս ջերմեռանդներուն :

— Շնորհակալ եմ :

— Մէկուն տեղ հազար տայ, հազարին տեղ միլիոն տայ ի շինութիւն սուրբ եկեղեցւոյ եւ ի փառս ազգին : Խնդիրքս սա է, որ յառաջիկայ կիրակի կուգեմ ձեր ննջեցելոց հոգւոյն համար պատարագ մատուցանել : Ներեցէ՛ք համարցակութեանս, բայց իմ պարտքս է միշտ իմացուհել, որ ննջեցեալները մոռնալու չէ :

— Իրաւունք ունիս, տէր հայր :

— Արդ եթէ կուգէք՝ ըտէք, որ ես ալ անոր համեմատ կարգադրութիւն մը ընեմ : Չկարծէք թէ ծախքը շատ մեծ բան մ'է. երկու սկիով կ'լմ'նայ : Նոյն օրը յատկապէս ծանուցում ալ կ'նենք եկեղեցոյ մէջ, որ վասն հոգւոցն ննջեցելոց Աբիսողոմ աղային է նոյն աւուր սուրբ եւ անմահ պատարագը :

— Շնորհակալ կ'ըլլամ :

— Եան մը չէ, մեր պարտքն է :

— Հրամեցէ՛ք, երկու սկի տաէ՛ք, — ըստ Աբիսողոմ աղան, քակէն երկու սկի տալով քահանային :

— Թող այսօր մ'նար . . . ի՞նչու աճապարեցիք,

— պատախանեց քահանան ձեռները բանալով :

— Չէ՛, տաէ՛ք :

— Որովհետեւ կտաիպէք՝ ես ալ կաննեմ սիրտդ չըկտարելու համար : Օրհնեալ ըլլաք. Տէր Աստուած ձեր

տունը միշտ շէն պահէ. ձեր քսակը միշտ լեցունէ. ինչ որ
ունիս սրտիդ մէջ՝ Տէր Աստուած կատարէ. գործերուդ
յաջողութիւն սայ եւ ամեն փորձանքներէ ազատ պահէ:

— Քահանան բարեմաղթութիւնները լմ'նցունելու
պէս մ'նաք բարեաւ ըսելով դուրս ելաւ:

«Վերջապէս խալսեցայ, — ըսաւ ինքնիրեն Աբիսողոմ
աղան, — սա մարդուն ձեռքէն. սա ի՞նչ փորձանքներ են
որ կուգան գլուխս այսօր՝ Պոլիս ոտք կոխելէս ի վեր
ճողկնաւէն հաղիւ դուրս ելած էի՝ խմբագրին մէկը
երկու ժամ գլուխս ցաւցուց. անկից գատուեցայ եւ մի
չեւ որ տունը գտայ՝ հազար նեղութիւն քաշեցի: Տուն
եկայ որ քիչ մը շունչ առնեմ՝ եւ կերակուր ուտեմ՝
ստանալիկները զիս անօթի կապէ եւ միշտ ներս կուգան
կապէ ինձի, որ բան մը հոգ չունեմ եւ հանգստու
թեանս նայիմ: Աս ալ հերիք չէր, եւ ահա այս մարդ
կուգայ՝ բանի քթախտ քաշել կուտայ ինձի եւ Գաւի
մարգարէին խօսքը բռնալով՝ երկու սակի կանոնէ կերթայ
երթայ բարով: Այս ամենը քաշեցինք անօթի փորձանք
բայց սա կերակուրս ինչո՞ւ համար չեն բերեր. այս գե
շեր անօթի սլախի պահէն զիս... սա ի՞նչ խայտառ
կութիւն է»...

Այս հարցումներն կուզէր Աբիսողոմ աղան, եւ ահա
կապն որ արդէն հասած ըլլալով տկար լոյս մը կուտայ
կմարի եւ մութին մէջ կձգէ հիւրը:

«Բայց քաշուելու բան չէ սա, — կշարունակէ խ
շոր մարդը. — կա՛մ ուրիշ տեղ մը երթալու է եւ կա՛մ
կ'նը կանչելով քանի մը խօսք ըսելու է: Ես իմ քաղա
քիս մէջ երկու սպասաւոր ունէի, որ դէմս բարեւ
բանէին, սեղանը կանուխ կը սպարաստէին եւ իմ գո
ծերս կը տեսնէին. սարասաւորներու վարժուած մարդ
ինչո՞ւ այս նեղութիւնը քաշէ հիմայ:

— Աս ի՞նչ է, կազը մարած է... — հարցուց տիկ
նը, սենեակին դուռը բռնալով:

— Այո՛, մարած է, — պատասխանեց Աբիսողոմ աղան
զայելով իր զգացած նեղութիւնն որ աւելնալու վրայ է:

— Դուն հանգիստ եղիր, Աբիսողոմ աղա, այդ բա
ները նայիլը մեր գործն է:

— Այո՛, բայց ես անօթի եմ, եւ սպասելու կարողու
թիւնս չունիմ:

— Ես ի՞նչ բոխ քեզի, դուն սիրա մի հասցաներ,
ամեն բան ինձի ձգէ՛, ես կհոգամ:

Տիկինը շուտ մը գրացուցի տունը վազեց եւ անոր
կազը բերելով լուսաւորեց Աբիսողոմ աղային խուցը:

Դ

Այս լուսաւորութեան վրայ կէս ժամ շանցաւ, եւ
Աբիսողոմ աղային ներկայացաւ երիտասարդ մը, որ վա
ճատականի չէր նմաներ, սեղանաւորի ալ չէր նմաներ
արհեստաւորի ալ չէր նմաներ, գործաւորի ալ չէր նմաներ,
եւ վերջապէս անանկ բանի մը կը նմանէր, որուն նմանը,
չկայ: Հաղիւ երեսուն երկու տարեկան կը թուէր: Կա
պոյս աչերով, գեղին մազերով զարգարուած ըլլալով
ունէր նաեւ երկու մատ մօրուք, որ մայրաքաղաքիս մէջ
կամ սոյն նշան է եւ կամ չքաւորութեան: Հազուտանե
լուն ախքան հին էին, որ հնախայիները գաննք գնելու
համար մեծաքանակ գումար մը կուտային: Սակայն եթէ
հազուտաի մատին վանողական էր՝ գէմքի մատին քաշու
զական գորութիւն ունէր այս անձը:

— Կտայ եմ մեծապատուութեանդ, մեծապատիւ
տէր, — պօսաց երիտասարդն սենեակէն ներս մտնելով
եւ մօտենալով Աբիսողոմ աղային:

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ կուզէք, — հարցուց Աբիսողոմ
աղան վախնալով:

— Վսեմախոյլ տէր, ձեր գալուստն ըսելով՝ վա
թացի հոս գալ իմ խորին մեծաքանաց հաւատին ձեր
սուքերուն տակը գնել:

— Ոսքերուն տակը, շատ աղէկ, գի՛ր, — ըսաւ Աբիսո
ղոմ աղան, որ կկարծէր, թէ մուճակ բերած էր իրեն:

— Ծնորհակալ եմ, բարձրադասիւ տէր, — ըսաւ

երիտասարդը , գլուխը բացաւ եւ սեղանին վրայ ելաւ կանգնեցաւ :

Աբխազում ազան այս տեսարանին առջեւ բոլորովին շուարած՝ անհամբեր տեսնել կուզէր , թէ ի՞նչ պիտի ընէր այս պարտնը սեղանին վրայ :

Երիտասարդը ծոցէն թուղթ մը հանեց եւ աչերն Աբխազում ազային անկելով՝ բոլոր ձայնովը պոռաց :

— Տեսրք եւ տիկնայք . . .

Աբխազում ազա այս ահարկու ձայնէն վախենալով՝ նստած տեղէն երկու կանգոնէն վեր ցատկեց եւ ջլքնալով ինքզինքը զսլել՝ պոռաց .

— Ո՛վ է առ մարդը , յիմարանոցէն փախած խեղճ է , թէ յիմարանոց երթալու յիմար :

— Հայ ազգն , — շարունակեց երիտասարդը ձայնը քիչ մ'իջեցնելով , այսօր այնպիսի հանդէս կ'կատարէ , որ մեր հայրենեաց ամենէն քաջ գիւցագնին նուիրուած է . . .

— Միտքդ ի՞նչ է , եղբայր . . .

— Կար ժամանակ մ' , ուր խաւարը լուսոյ դէմ կը կառէր . ագիտութիւնը գիտութեան դէմ , անցեալն արանսինն դէմ , հրամայականը տահմանականին դէմ , սուրը գրչի դէմ , ատելութիւնը սիրոյ դէմ , կրակը ջուրին դէմ , միտք բանջարեղէնին դէմ . իսկ հիմայ անցան այն ժամանակները : անոք անցեալ են՝ մենք ապառնի , անոնք խաւար են՝ մենք լոյս , անոնք ազէս են՝ մենք գիտուն , անոնք սուր են՝ մենք գրիչ , անոնք ատելութիւն են՝ մենք սէր , անոնք կրակ են՝ մենք ջուր , անոնք միտք են՝ մենք բանջարեղէն , անոնք փարունդ են՝ մենք խրնձար , անոնք փուշ են՝ մենք վարդ : Անցան անցան այն դարերը , ուր մարդկութիւնը ագիտութեան օրօրոյն մէջ մէյ մ'առկին մէյ մ'անդին կերթար կուզար . . .

— Միտքդ ի՞նչ է , եղբայրս , ես քեզի բան մը չըրի ի՞նչ կուզես ինձմէ . դնա քեզի բարկացնողին գրուցէ այդ խօսքերը . . .

— Այո՛ , մարդկութիւնը կ'չարշարուէր , կ'նախատուէր

ուէր անգուլթ բանաւորներուն ձեռքէն եւ չէր գիտեր , որո՛ւ երթալ եւ որու բողոքել :

— Տէր ողորմեա . . . Տէր ողորմեա , — ըսաւ ինքնիրեն Աբխազում ազա . — քաջելիք ունինք եղեր . . . ես կ'ընամ հիմայ զինքը սեղանէն վար առնել , բայց կ'վախնամ , որ ծոցէն ասորճանակ մը կ'հանէ եւ կ'զարնէ ինձի , վտանգի խիտ բարկութեամբ կ'խօսի :

— Իսկ երբ գիտութիւնն եկաւ , — շարունակեց ասե՛նաբանը , եւ վանեց — ագիտութիւնն ինչպէս լոյսն՝ խաւարը , սէրն՝ ատելութիւնը , գրիչն՝ սուրը , ապագայն՝ անցեալը՝ — այն ատեն , ա՛հ այն ատեն . . . այո՛ այն ատեն , այո՛ , կ'ըսեմ , այն ատեն միայն հասկցուեցաւ , որ մարդկութիւն , ազգ եւ հայրենիք բաները բառարանները լեցունելու համար շինուած բաներ չէին , այլ ամեն մարդու մտքին մէջ , սրտին մէջ , հոգւոյն մէջ երկաթեայ տաներով եւ անջինջ կերպով գորշմելու բաներ էին . . .

— Եղբա՛յր , կազաչեմ , վար իջիր եւ այնպէս գրուցէ՛ ցուդ . . .

— Ատենաբանը կայնած տեղը այնպէս կը դողար , որ Աբխազում ազային սիրտը կը հասնէր թէ կազը գեւախը պիտի իյնար :

Ուստի չուզելով այլեւս համբերել՝ պոռաց ինքնակոչ ատենաբանին երեսն ի վեր .

- Վա՛ր իջիր սրկէ :
- Կազաչեմ , մի՛ սաստեր զիս :
- Վա՛ր իջիր , ապա թէ ոչ . . .
- Մի կտարեր իմ սիրտս որ ազգին համար կ'բարախէ :
- Ինչ բսելիք որ ունիս՝ եկուր քովս , մարդու պէս նստէ եւ ըսէ . հոն տեղումսքը ելնել ի՞նչ պիտի ըլլայ ,
- Կազաչեմ , թո՛ղ տուր որ վերջացնեմ . ա՛հ , չես գիտեր , թէ ս'ըջտի կը յուզուիմ երբ ճառ կ'արդամ :
- Վա՛ր իջիր :
- Ատենաբանը բեմէն կիջնայ եւ կերթայ ակտսի վրայ կ'նստի :

— Հիմա գրուցէ ինձի. միտքդ ի՞նչ է, կրտէ Աքի- սողով աղան բարկութեամբ :

— Կաղաչեմ, մի՛ բարկանար :

— Ի՞նչ կուզես, զրուցէ, շուտ, հիմայ :

— Բարկութեամբ մի՛ վարուիր հետս, սաքդ պապ- նեմ. սիրտս լեցուած է, հիմայ կսկսիմ լալ :

Եւ Ատենաբանը կսկսի լալ :

— Լալու ի՞նչ կայ, եղբայրս :

— Ծառագ կփափաքի գրականութեամբ ազգին ծառայել, բայց այս ազգը շատ աղերախտութեամբ կը վարուի իր գրագէտներուն դէմ :

— Ասոր մէջ ես ի՞նչ յանցանք ունիմ :

— Դուք յանցանք չունիք եւ թերեւս իրաւունք ու- նիք . . . ոտանաւորներ ունիմ՝ գրած հայրենիքի վրայ, սքանչելի կատրներ, պատուական սողեր, սրնց մէջ երե- ւակայութիւնը, աւիւնը, խանգը, հուրն ու բոցը սաւառ- նաթեւ կալանան :

— Շատ աղէկ, ասոր համար լալ՞ու է :

— Մեր ազգն անմնց յարգն ու պատիւը չճանչնար . զանոնք աղայական բաներ կը կարծէ եւ թող կուտայ որ զանոնք գրողը անօթի մ'հայ :

— Ես ի՞նչ ընեմ :

— Կաղաչեմ, քաղցրութեամբ վարուէ հետս :

— Ի՞նչ ըրած ունիմ քեզի :

— Չեզի պիտի աղաչէի որ . . .

— Ի՞նչ, շո՛ւտ ըսէ . . .

— Մի սրտար երեսս ի վար, հոգիս սիրես. հիմայ կսկսիմ լալ . . .

Նորէն սիտու լալ գրագէտը :

— Տէր Աստուած, դուն համբերութիւն տուր ինձի,

— ըստ Աքիսողով աղան մեկուտի :

— Ինդիրքս սա էր, որ կուզէի ապել տալ քիչ մը սոսաջ կարգացած ճասս . . .

— Գնա ապել տուր, քու ձեռքէդ բռնող կայ :

— Պիտի խնդրէի ձեր մեծապատուութեանէն, որ տը- պաղբութեան ստակը դուք տայիք :

— Ինչո՞ւ . . . ի՞նչ պատճառ կայ, որ քու ճառիդ համար ես գրամ տամ : Լուա՞ճ բան է, որ մէկը իրեն շահուն համար գիրք տայէ, եւ ծախքն Աքիսողովը տայ . . .

— Կը խնդրեմ, սիրտս արդէն խոցուած է, դուք ալ նոր վէրք մը մի՛ բանաք հոս :

— Ինչո՞ւ վէրք բանամ եղեր. զնա՛ բանդ, եղբայր, փորձանք եղար գլխուս :

— Գիտէ՞ք ո՛րքան ծանր է գրագէտի մը ասանկ խօսքեր լսելը . . .

— Չեմ գիտեր, եւ գիտնալ չեմ ուզեր :

— Բանաստեղծի մը սիրալ շատ փափուկ է, ամենա- թեթեւ խօսքէ մը կվիրաւորի : Այս նիւթին վրայ ոտա- նաւոր մը գրած ունիմ, կարգամ, մտիկ ըրէք :

— Ոտանաւոր մտիկ ընելու ժամանակ չունիմ :

— Կաղաչեմ ոտանաւորիս հետ խստութեամբ մի վարուիր. այն ոտանաւորին համար զոր դուք չէք ուզեր մտիկ ընել՝ երկու ամիս աշխատած եմ ես. եւ երբոր անոր նախատուիլը տեսնեմ՝ արժանապատուութիւնս կը վիրաւորուի : Կաղաչեմ ոտանաւորիս համար գէշ մի գը- րուցէք . . . Կխնդրեմ թոյլ տուէք ինձ կարգալ գոյն անգամ մը . . .

— Ես ոտանաւոր մտիկ ընելու չեկայ հոս :

— Շատ լաւ. ողբերգութիւն մը գրած եմ. անոր վրայէն անցնիմք :

— Չեմ ուզեր. ես անօթի եմ, հիմայ կերակուր պի- տի ուտեմ :

— Շատ լաւ, ուտելիքի վրայ ատենաբանութիւն մը ընեմ :

— Ժամանակ չունիմ մտիկ ընելու :

— Կաղաչեմ, այդ խօսքը ուրիշ անգամ մի ըսեր . ատկէ աւելի ծանր խօսք չկայ հեղինակի մը համար՝ որ իր մէկ աշխատասիրութիւնն ուրիշի կարգալու փափաք յայտնէ : Կխնդրեմ, բարձրապատիւ տէր, քաղցրութեամբ վարուեցէք հեղինակներու հետ :

— Գլխուս վրայ նասեցունեմ քեզի :

- Ոտքդ պագնեմ, մի՛ ծաղրէք զիս. ինչո՞ւ ձեր գլխուն վրայ հասեցունէք :
- Ի՞նչ ընեմ հապա. քսակս քեզի՞ տամ հեղինակնե-
րու հետ քաղձրութեամբ վարուած ըլլալու համար :
- Ո՛չ, միայն ճառիս տպագրութեան ծախքը :
- Քանի ոսկիով կը լմհնայ գործդ :
- Չորս ոսկիով կը լմհնայ. բան մը չէ. իմ Մեկե-
հասս պիտի ըլլաս, ես ալ քու անունդ ստանաւորով մը
գրքոյկին ճակատը պիտի դնեմ :
- Ճակատը դնես պիտի :
- Այո՛ :
- Ինչո՞ւ համար :
- Որպէսզի ամէն մարդ գիտնայ, թէ ձեր ստակովը
տպուած է այն գիրքը :
- Շատ լաւ, — պատասխանեց Աբիսողոմ աղան եւ
քսակէն չորս ոսկի հանեց սուաւ: Հեղինակն հազար յար-
գանք մատուցանելով՝ դուրս ելաւ :
- Աբիսողոմ աղան յետեւէն կանչեց զինքը եւ հար-
ցուց .
- Չկրնա՞ր ըլլալ, որ գրքին ճակատը սպասաւորնե-
րու ալ անունները դնես եւ իմացունես ազգին, որ Աբի-
սողոմ աղան կովեր, ոչխարներ, էջեր եւ ագարակներ
ունի իր քաղաքին մէջ :
- Աս ձեր ըսածները հովուագրութեան ճիւղին կը
վերաբերին :
- Չեմ համար :
- Ասանց վրայ ոտանաւորներ կը գրուի. եթէ կը
փափաքիք՝ ոտանաւոր մը շինեմ :
- Ի՞նչ ընեմ ոտանաւորը :
- Լրագրի մը մէջ տպել կուտաք :
- Կտպե՞ն :
- Ինչո՞ւ չպիտի տպեն. եթէ կէս ոսկի տալու ըլլաք
քառասուն անգամ կտպեն :
- Շատ ազէկ. աս ըսածդ գրէ :
- Գլխուս վրայ :

- Բայց ազւոր բան մը ըլլայ :
- Շատ լաւ :
- Ա, յապէս որ տեսնողը հաւնի :
- Հարկաւ :
- Վաղը առասու կբերէ՞ք :
- Վաղը առասու... Ի՞նչ կըսէք... մէկ ամիսէն
հազիւ կրնամ ստատրաստել :
- Մէկ ամիսէ՞ն :
- Հազիւ, ոտանաւոր կարգալը գիւրին է բայց գը-
րելը դժուար : Գեղեցիկ ոտանաւորի մը համար քիչէն
քիչ երկու ամիս պէտք է :
- Ի՞նչ կըսէք...
- Այո՛, ես կաշխատիմ ամիսէ մը լմհնցունել :
- Աս ի՞նչ դժուար բան է եղեր :
- Ի՞նչ կարծեցիք հապա, երկու ամիս պիտի ըսպա-
սեմ որ մուտս գայ եւ ներշնչէ ինձի, որպէսզի գրեմ.
առանց մուսայի ոտանաւոր չգրուիր :
- Եթէ այդ մուսայն գալու չըլլայ...
- Անպատճառ կուգայ :
- Չկրնա՞ր ըլլալ, որ համակ մը գրես եւ ազատ
իրեն, որ շուտ մը գայ եւ դուն ալ երկու ամիս չսպա-
սես :
- Անիկայ ինքնիրեն կուգայ, համակի պէտք չունի,
մեծապատիւ տէր :
- Ո՛ւր կհասի... շա՞տ հեռուն է :
- Այո՛, շատ հեռու է, բայց կուգայ :
- Յամարէ՞ն թէ ծովէն :
- Չէ՛, մեծապատիւ տէր, չէ՛ :
- Ո՛վ է ուրեմն այս գեանիկն տակը անցնելու մարդը
... ուսկից պիտի գայ... ըսէ որ ճամբայ մը մամտանք
ու բերել տանք... : Եթէ մէկ-երկու ոսկի տանք՝ այս
շարթու կուգայ :
- Այո՛, երկու ոսկի տալուդ պէս՝ գործը կգիրա-
նայ եւ մուսայս այս շարթու փազելով կուգայ, պտտաս-
խանեց անմուտայ բանաստեղծը, ոսկի բառը լսելուն պէս :

— Գրէ՛ ուրեմ՛ն իրեն, իմ կողմէս ալ յատուկ բարեւ-
ներ ըրէ եւ ըտէ, որ Աբխաղում աղան քեզ տեսնել կուզէ:

— Գլխուս վրայ: Մ՛նաք բարեաւ, աէր, շնորհակալ
եմ ձեզմէ. ծառայ եմ ձեր մեծապատուութեան եւ կա-
ղաչեմ, որ ընդունիք . . .

— Ո՛չ ըստ Աբխաղում աղա բարկութեամբ. — ա՛լ
երկար ըրիր. ահա ինչ որ ըսիր՝ ընդունեցի, եւ գեռ ի՛նչ
կուզես որ ընդունիմ . . .

— Խորին յարգանացս հաւատախքը, աէր . . . որով
մ՛նամ ձեր մեծապատուութեան ամենախնայրհ ծառայ:

— Շատ աղէկ:

Մեկնեցաւ բանաստեղծն, երկու ոսկով բերել տալ
խոտանալով մուսայն՝ զոր ոմանք աւելի աժան գնով
բերել կուտան: Մուսայի մ՛օրականն հիւանի մ՛օրակա-
նէն աւելի չէ այժմ:

Աբխաղում աղա, ինչպէս գիտեցին ընթերցողները՝
կոմոնար իր անօթութիւնն ամեն անգամ, որ մէկն անոր
խօսք կուտար անունը լրացրի մէջ անցնելու եւ կամ եկե-
ղեցոյ մէջ ծանուցում ընելու. ինչպէս նաեւ իր քսակին
բերանը կբանար եւ գրամով կվարձատրէր ամեն անանք,
որ իրեն կխոտանային անունն ժողովրդեան մէջ տարա-
ծելու: Փառասիրութիւնն ալ տեսակ մ՛անօթութիւն է,
զոր գրամով կկշտացունեն մարդերը: Լրացիրներու մէջ
փառասիրութիւնն, զոր ոմանք մոլութիւն կհամարին եւ
ոմանք տառախութեան կարգ գատել կխախաղին, եւ որ
մեր ժողովրդեան ամեն գատերուն մէջ կգանուի այսօր՝
տիրած էր նաեւ Աբխաղում աղային վրայ, որ բանաստեղ-
ծին մեկնելէն ետքը փոխանակ իր անօթութեանը վրայ
խորհելու՝ սկստ տոմսուորին վրայ միաք յոգնեցունել:

« Արդեօք, — հարցուց ինքնիրեն, — ստանաւորն ու-
զածին պէս պիտի ըլլայ. սա մարդուն մուսայն քանի
մ՛օրէն պիտի գայ. եւ եթէ չգայ՝ անոր տեղն ուրի՛շ
մը բերելու է » . . .

Այս հարցումներն կուզէր իրեն՝ երբ տանտիկինը
ներս մտնելով ըստ .

— Կերակուրը պատրաստ է, հրամեցէ՛ք. Աբխաղում աղա:
Ըստ տաճկաց ժամը գիշերուան չորսը զարկած էր:

Ե

Այն խուցն, սրուն մէջ Աբխաղում աղան ապաշխա-
րանք քաշած էր՝ ունէր իր գէմը սենեակ մ՛, որ խոհա-
նոցի քովն էր եւ որ ճաշի յատկացուած էր: Այս սեն-
եակը մտաւ Աբխաղում աղան առաջնորդութեամբ տիկ-
նոջ, որ սեղանը սրտորաստած էր վերջապէս:

Աբխաղում աղան ճաշի սենեակը մտնելով՝ բարեւեց
Մանուկ աղան, որ սեղանին չուրջը աթոռներ շարելու
գբաղած էր:

Սանկ հրամեցէ՛ք, Աբխաղում աղա, — ըստ Մանուկ
աղա՝ սեղանին վերի կողմը ցոյց տալով իր հիւրին:

— Հրամանքնիդ նստեցէ՛ք, ես ալ կնստիմ, — պա-
տասխանեց հիւրն՝ նստելով իրեն ցոյց տրուած սեղը:

— Ներեցէ՛ք կերակուրն այսչափ ուշացնելու համար.
ուրիշ իրիկուններ ձեր ուզած ժամուն կրնաք ուտել. այս
գիշեր քանի մը սրտաճաններ թող չտուին, որ սեղանը
ժամանակին պատրաստուէր, այս սրտաճանները վերջը
կպատեմ ձեզի: Ի՛նչպէս էք տեսնէք, Աբխաղում աղա,
հանգիստ էք, — հարցուց Մանուկ աղան՝ ձայնին աւ-
ուիճանն իջեցունելով:

— Շատ հանգիստ եմ:

— Շնորհակալ ենք. մեր բարեկամն ի՛նչպէս է
Տյապիգն:

— Աղէկ է, յատկապէս բարեւ ըստ ձեզի:

— Բերո՞ւր տանողն ողջ ըլլայ: Եթէ ձեզի գաւաթ
մը օղի տամ կանկէ՞ք, ախորժակ կբանայ:

— Գաւաթ մը միայն կիմեմ:

— Շատ լաւ, հրամեցէ՛ք:

Մանուկ աղան երկնցուց գաւաթը Աբխաղում աղային,
որ ի մի ումպ կլլեց զայն, այսինքն օղին, գաւաթը չը
հատնաւ:

— Անուշ ըլլայ, Աբխաղում աղա :

— Շնորհակալ եմ :

— Չեր կենդանութեանը :

— Ողջ եղէք :

Մանուկ աղան օղին ջրով բարեխառնելէն ետքը խըմեց գոյն ի չորս ումպ :

— Տիկինը մինչեւ որ կերակուրները տաքցունէ եւ բերէ՝ մենք կրնանք խօսիլ եւ ժամանակ անցունել, այնպէս չէ, Աբխաղում աղա :

— Այո՛, սրտասխանեց հիւրն այնպիսի եղանակաւ մը, որ կհասկցունէր, թէ աւելի լաւ էր նախ կերակուր ուտել եւ ապա խօսիլ :

— Մտիկ ըրէք ուրեմն այսօր մեր գլխուն եկածները : Քանի մը շաբաթէ ի վեր թողականի մը ընտրութեան յետեւէ ինկած ենք : Դուք հիմայ ձեր մտքէն պիտի ըտէք, թէ մարդ, թաղականը քուկին ինչու պէտք : Ահանկ չէ, Աբխաղում աղա. ազգին գործը ես չը նայիմ, գուն ճնայիս, ան ճնայի, ո՞վ նայի ուրեմն : Ինչո՞ւս պիտի շատ գէշ բան է. անով ամեն մարդ մէկդի կըաշուի, եւ ազգին գործերն ալ երեսի վրայ կ'անան. իմ գիտցածս՝ ամեն մարդ ձեռքէն եկածին չափ ազգին գործերուն ալ աշխատելու է : — Հատ մ'ալ կ'իմէ՞ք, Աբխաղում աղա, ախորժակ կըանայ :

— Մովորութիւն չունիմ մէկ գաւաթէն աւելի խմելու :

— Մեր գաւաթները պզտիկ են, մանաւանդ թէ Պալսայ օգն ալ կ'իերցունէ :

— Շատ լաւ :

Երկու բարեկամներ մէյմէկ գաւաթ եւս խմեցին իրարու կենդանութեանը, եւ Մանուկ աղան սկսու ատենաբանութեան :

— Այս ատու, — ըսաւ, — մեր թաղին ազգային գրասարանը գացած ժամանակա, ձեզմէ ազէկ չըլլայ՝ մեր բարեկամներէն Մեղքոն աղային հանդիպեցայ : Այս Մեղքոն աղան նախ Բարթուղիմէոս աղային աղջիկն առած էր : Բարթուղիմէոս աղան ալ ժամանակաւ մատով կըը-

ցունեն եղեր իբրեւ բարի մարդ, հիւրասէր մարդ, ազգասէր եւ բարեպաշտ մարդ, եւ շուկային մէջ շատ խանութներ ունէր, սրնցմէ տարին բաւական եկամուտ կաննէր : Քանի մը տարիէն Մեղքոն աղային կինը մեռաւ, եւ Մեղքոն աղան համետագործ Նիկողոսին աղջկանը հետ կարգուեցաւ : Այս աղջիկն քանի մը եղբայրներ ունի, որոց մին Ամբակում աղային քով գրագրութիւն կընէ : Այս Ամբակում աղան ալ աղայ մ'ունէր, որ թուղթ խաղալով հօրը շատ ստակը կերաւ եւ վերջէն Ռուսաստան փախաւ : Այս աղան Մարգար եպիսկոպոսին քոջն թաւան եղբորորդին էր : Միւս եղբայրը շուկային մէջ ոսկերիչ է. բարձր հասակով սիրուն մարդ մ'է : Երբորդ եղբայրը տեսնօք շատ պարապ ստրտեցաւ, խեղ ճութեան մէջ ինկաւ, անօթութենէ պիտի մեռնէր, վերջէն թաղական անգամ ընտրուեցաւ եւ մէկ երկու տարիէն ինքզինքը ժողովեց : Չերկնցնեմ խօսքս, Մեղքոն աղան այդ Նիկողոս աղային աղջիկն առնելէն ետքը, քանի մը տարիներ շատ հանգիստ կեանք վարեց. բայց վերջէն բախաւ դարձաւ, ձախորդութիւն ձախորդութեան վրայ եկաւ եւ ունեցած չունեցածը բոլորովին կորսնցուց : Որ մը ամենով զինքը հոս բերեմ եւ տեսնէք, թէ ի՞նչ մարդ է : Եղբայր մ'ալ ունի, որ վարպետ ժամագործ մ'է. ատենօք Պէօյիւք Տէրէ կնատէր, վերջը քանի մը տարիներ իւսկիւտար հատաւ, ետքէն ֆում ֆաբու երթալով հոն ալ չկրցաւ հասիլ եւ հիմայ չեմ գիտեր ո՞ւր կնատի : Բայց շատ վարպետ ժամագործ է : Թորոս աղան, որ եւ ոչ մէկ ժամագործի կյանքնէ իր ժամացոյցն՝ անոր կուտայ, որ մարքէ : Այս Թորոս աղան կ'ընէ նախ. ուրիշ տեսակ մարդ է. անոր մէկ պատմութիւնը անեմ՝ քեզի եւ մտիկ ըրէ, որ տեսնես թէ աշխարհիս վրայ ասանկ մարդ կ'ընտուի՞ եղեր որ . . .

— Բերեմ ապուրը, — հարցուց տիկինը սենեակին գոնէն ներս երկնցնելով գլուխը :

— Քիչ մը համբերէ, տիկին, խօսքս լմնցունեմ, վերջը բեր : Այնպէս չէ, Աբխաղում աղա, խօսք պէտք է

եա՛: Եթէ մտիկ ընելու ժամանակ չունիք, եւ գլուխնիդ կցաւցունեմ կոր՛ ըսէ՛ք :

— Ատ ի՛նչ խօսք է . . . բա . . .

Աբխաղոմ ազան չիրցաւ շարունակել իր խօսքը, գոր ընդմիջեց Մանուկ ազան՝ թորոս աղային պատմութեանն սկսելով :

— Այս թորոս ազան , — շարունակեց , — մուշաակագործ մ'է , ախանջը խօսի , եւ իր ընտանիքովը հանգիստ կեանք մը կվարէ: Իր տանը պէտք եղած պարէնը, կարասիքն եւ հանդերձեղէնն իր ձեռքովը կառնէ եւ իրմէ զատ եւ ոչ մէկու մը վստահութիւն ունի, ախանջը խօսի: Մասվաճառէն միս կառնէ , տուն երթալուն պէս կիշսէ զայն եւ անպատճառ քանի մը տրամ պակաս կգտնէ միսը . մասվաճառին կերթայ , հետը կուռի կըռնուի եւ քանի մը տրամ պակաս տրուած միսը կառնէ տուն կը դանսայ: Ասանկ տարօրինակ մարդ մ'է , ախանջը խօսի, Օր մը այս թորոս ազան , ախանջը խօսի , ժամացոյցին փոշիները մաքրել տալու համար ժամագործի մը կերթայ եւ հետը սակարկութեան սկսելով վերջապէս տտն եւ հինգ դահեկան կհաւանի տալ, այն պայմանաւ՝ որ ժամագործն իր առջեւը մաքրէ ժամացոյցը, վասնզի թորոս ազան, ախանջը խօսի, ինչպէս ըսի՝ եւ ոչ մէկու մը վրասահութիւն ունենալով չէր ուզեր իր ժամացոյցը ժամագործին յանձնել եւ երթալ , վախնալով որ ժամացոյցին մէջէն բան մը կգողցուի, կամ ժամագործը դիտմամբ կաւրէ ժամացոյցը՝ մեծ ծախք մը բանալու համար , ինչպէս որ կընեն շատ մը ժամագործներ , երբ քանի մը օր անգործ մ'անն : ժամագործն իր պատուոյն դէմ անարգանք կհամարի թորոս աղային առաջարկութիւնն եւ կբարկանայ : Եթէ դուն ըլլայիր անոր տեղ չէիր բարկանար :

— Կբարկանայի, պատասխանեց Աբխաղոմ ազան, որ խելքն ու միտքը ապուրի զրկած ըլլալով՝ բնաւ ախանջ չէր կախեր Մանուկ աղային ըրած պատմութեանը :

— Թորոս ազան , ախանջը խօսի , կրակ կկտրի ժա-

մագործին բարկանալուն վրայ , քանի մը ծանր խօսքեր կընէ իրեն , որ ընելու չէր , այնպէս չէ՛:

— Այնպէս է , պատասխանեց զարձեալ Աբխաղոմ աղա մեքենաբար , միշտ հաւանութեան պատասխաններ տալով իրեն եղած հարցումներուն , որպէսզի խօսքը չերկարի եւ կերակուրը բերեն :

— Ժամագործը կվանտէ թորոս ազան, ախանջը խօսի. թորոս ազան ալ, ախանջը խօսի, խանութէն դուրս ելնել չուզեր , վնասուիլն իրեն պզտիկութիւն համարելով . դուն ալ ըլլա՛ս՝ չես ելլար ա՛ :

— Չեմ ելլար ա՛ , պատասխանեց Աբխաղոմ ազան , որ չէր գիտեր, թէ ուսկի՛ց չէր ելլար եւ ինչո՛ւ չէր ելլար. վասնզի, ինչպէս ըսինք՝ թորոս աղային ըրած պատմութեան եւ ոչ մէկ բառը ախանջը մտած էր . միայն հարցումներու կպատասխանէր :

— Ծեծկըուքը կսկսի . ժամագործը ապտակ մը կը գարնէ թորոս աղային , ախանջը խօսի . թորոս ազան , ախանջը խօսի , կից մը կուտայ ժամագործին . կարծեմ ով ալ ըլլար թորոս աղային տեղը՝ ուրիշ կերպով չպիտի կրնար սրատասխանել ժամագործին ապտակին : Ոտքը պագնեմ , Աբխաղոմ աղա , ըսէ՛ , այնպէս չէ՛ :

— Դուք ալ հոս դոմագէսով կշինէք , հարցուց մէկէն ի մէկ Աբխաղոմ ազան :

— Դոմագէսով . . . :

— Այո՛ , ուրիշ տեղ դոմագէսով կշինեն ապուրն :

— Ժամացոյցը :

— Ո՞ր ժամացոյցը :

— Թորոս աղային ժամացոյցը :

— Թորոս ազան ո՞վ է :

— Մտիկ չըրիր ուրեմն ըրած պատմութիւնս :

— Ըրի, կատարեալ մտիկ ըրի, ըսաւ Աբխաղոմ ազան, որ իր դոմագէսի հարցումովն հաստատեց , թէ միտքն ապուրի , ապուրէն դոմագէսի , դոմագէսէն Պալտոյ մէջ բրինձի ապուրին ինչպէս շինուելուն զնացած էր , եւ բնաւ ունին չէր դրած Մանուկ աղային խօսքերուն :

Աբխազում աղան շատ իրաւունք ունէր իր տան տիրաջը երկարաձիգ ճառը մտիկ չընելու, մանաւանդ անօթի փորով:

Աշխարհիս վրայ կան մարդեր, որք կկարծեն, թէ իրաւունք ունին մէկու մը քթէն բանել եւ ժամերով անոր գլուխը ցաւցունել: Ուրիշներ ալ կան, որ իրենց խօսքերը մտիկ չենլ տալու համար մարդ կփնտան, եւ եթէ չգանեն՝ պատրաստ են յօժարակամ օրական վարձ մը տալ. ոմանք ալ ամասկանով ունկնդիր կփնտան: Շատ անգամ ինձի ալ պատահած է այս փորձանքը, եւ ես մտիկ ընել ձեւացնելով՝ իմ գործիս վրայ խորհած եմ, հաւանութեան պատասխաններ տալով ինձի եղած հարցումներուն. այնպէս և պատասխաներ եմ՝ եթէ այնպէս չե՛ հարցուեր ինձի. արդարաքիւնն ալ այս և պատասխան տուած եմ՝ երբ արդարաքիւնն ալ այս չե՛ հարցումն ուղղուեր ինձի. իրաւունք ունիս ըսած եմ՝ երբ իրաւունք չունիմ հարցումն եղած է, սրպէսզի խօսքը կարճ կապուի: Գժբախտութիւնն հոն է, որ գլուխդ ցաւցնողն երբեմն անպիտի հարցում մը կընէ. որուն պատասխանելը դժուար է, վանդի վճիռ տալը քեզի կթողու: Օրինակի համար, լմնցնելէն ետքը ձառն, զոր դու բնաւ մտիկ ըրած չես՝ կհարցունէ քեզի:

— Մարկոս աղան իրաւունք ունի թէ կիրակոս աղան:

Ինչ պատասխանելու է. գործին վրայ բնաւ տեղեկութիւն չունիս. որուն տալու է իրաւունքը. մանաւանդ գիտնալու է, թէ իրաւունքն որո՞ւ պէտք է տալ, որպէս զի գլուխդ ցաւցնողին սիրաբ չցաւի: Ասոր ալ ես դիւրին ձամբան գտած եմ եւ հետեւեալ պատասխանները կուտամ:

- Գործն անուշութեամբ լմնցնելու է:
- Այո՛, բայց իրաւունքն որո՞ւ քով է:
- Ինչ օգուտ ... գէշ մարդու հետ գլուխ չեղնուիր:
- Այո՛, բայց կաղաչեմ, ըսէ, երկուքէն ո՞րն իրաւունք ունի:

— Ինչու կատիպես որ ըսեմ, եղբայր, երկու անգամ երկու չորսի պէս յայտնի է, իրաւունքին ո՞ւր ըլլալը:

Շատերն այս պատասխաններովս գոհացուցած եմ. բայց ոմանք ալ կան, որ կարծես զքեզ սասկանութեան սլտի յանձնեն՝ եթէ չըսես, թէ Մարկոսն իրաւունք ունի, իսկ կիրակոսն անիրաւ է: Ասանց ալ ձեռքէն խալսելու համար՝ ստիպուական գործ մ'ունիմ ըսելով ասեր քաղեր եմ: Իսկ վերջերս տեսնելով, թէ այս ընթացքս կքաջալերէ շատասխանները՝ քաղաքավարութիւնը մէկդի զնելով օր մը անմտցմէ մէկուն ըսի:

— Պարսն, զքեզ երկու ժամ մտիկ ընելու համար երկու ոսկի կուզեմ. երկու ոսկիէն լուծա մը պակաս եթէ տաս, չեմ ընդունիր:

Մարդը կէս ոսկի տուաւ, իսկ ես չընդունեցի եւ օձիքս խալսեցի: Այս օրերս կլսեմ, որ այդ մարդը քառորդ ոսկիի երկու ունկնդիր եւս վարձած է: Երանի՛ Մասիսին, որ իր ունկնդիրներուն ստակ տալու տեղ՝ անմտցմէ ստակ կաննէ:

Աբխազում աղան ինձի պէս չվարուեցաւ եւ, ինչպէս յայտնի է, երբ դամադէսի հարցախնդումով զգալ տուաւ ատենաբանին, թէ իր ձառն բնաւ մտիկ ըրած չէր՝ իր անբաղաքավարութիւնը անմիջապէս դարմանելու համար ըսաւ:

— Կատարեալ մտիկ ըրի:

Աղէ՛կ ըրաւ: Յայտնի է, որ գէշ ըրաւ. եթէ ես իր տեղն ըլլայի՝ պարզապէս կըսէի Մանուկ աղային.

« Մանուկ աղա, ինձի հայէ՛, եղբայրս, երբոր մէկը խօսիլ կսկսի՝ խղճմտանքը մէկդի զնելու չէ: Ութը ժամէ ի վեր անօթի եմ ես եւ բնաւ պէտք չունիմ գիտնալ, թէ Մարտիրոս աղան որո՞ւն աղան է, թէ Գէորգ աղան որո՞ւ հայրն է, թէ ժամագործը Թորոս աղային ապտակ հաներ է, թէ Թորոս աղան ալ ժամագործին կից տուեր է»:

Այսպէս կխօսէի բացէ ի բաց ոչ թէ միայն ընկերութեան մը մէջ գլուխ ցաւցնողին, այլ հոգն-իսկ այն վարդապետներուն, որ շատ խօսելու նպատակաւ միայն չորս ժամ քարոզ կուտան եւ կվիրաւորուին, եթէ ժողովրդէն մէկը քարոզի ժամանակ եկեղեցիէն դուրս ելնէ: Եւ ար.

գէն ըսած եմ որ մը եպիսկոպոսի մը, որ հինգ ժամ քա-
րոզ խօսելէն ետքը եկեղեցիէն դուրս ելած էր եւ խուցը
կերթար .

— Ա՛ւր կերթաք, սրբազան, հարցուցի :

— Շատ քրտնած ըլլալով խուցս պիտի երթամ եւ
լաթ պիտի փոխեմ :

— Դուք ո՛ւր կերթաք, հարցուց ինձի :

— Ես ալ տուն կերթամ լաթ փոխելու համար, —
պատասխանեցի իրեն :

Եւ այն օրէն ի վեր եպիսկոպոսը կարճ կխօսի քարոզի մէջ:

Աբխազում ազան չունեցաւ այս համարձակութիւնը
եւ խրախոյս տուաւ Մանուկ աղային, որ շարունակէ իր
ճառը դամադէսական հարցման պատասխանելէն ետքը :

— Դամադէսը հոս կգործածենք ապուրի մէջ, թիրախի
մէջ եւ ուրիշ մտեղէն քանի մը կերակուրներու մէջ, բայց
բնաւ երբէք ժամացոյցի մէջ :

— Շնորհակալ եմ. ապուրի մէջ կգործածուի ըսել
է. ես ալ առ գիտնալ կփափագէի :

— Ապուրը դամադէսով կսիրէք թէ ոչ :

— Դամադէսով կսիրեմ :

— Շատ աղէկ : Դառնանք հիմայ մեր խօսքին . . .
ո՛ւր մնացինք . . . հա՛, թորոս աղային վրայ էր: Տարօ-
րինակ մարդ մ'է առ թորոս ազան, ականջը խօսի, շատ
պատմութիւններ ունի. ուրիշ գիշեր մ'ալ զաննք կը
պատմեմ եւ ժամանակ կանցունենք: Երկար չընենք,
աս առտու հանդիպեցայ Մելքոն աղային . . .

— Բերի, որ տաք տաք ուտենք, ըսաւ տիկինը ներս
մտնելով եւ ապուրը բերելով :

— Ա, յո՛, ա, յո՛, ուտենք, վասնզի շատ անօթի եմ,
ըսաւ Աբխազում ազան :

— Հրամեցէ՛ք . . .

— Շնորհակալ եմ, ըսաւ Աբխազում ազան եւ գգալը
բերանը տանելու չմնաց, մէկէն ի մէկ վեր ցատկեց :

— Կարծեմ թէ շատ տաք էր, ներեցէք, Աբխազում
ազա, ըսաւ տիկինը :

— Քիչ մը ջուր առ բերանդ, Աբխազում ազա, —
աւելցուց Մանուկ ազան :

— Վնաս չունի, վնաս չունի . . .

— Տիկին, ինչո՛ւ համար ուշադրութիւն չէք ընել
կերակուրներու տաքութեանը կամ պաղութեանը, ըսաւ
էրիկն կնոջ :

— Ա՛լ այս գիշեր մեր պակասութիւններուն աչք
գոցելու է, Աբխազում ազա :

— Վնաս չունի, բռն մը չէ :

— Ապուրը մի՛նչեւ որ պաղի՝ այս օրուան դէպքը
պատմեմ գոնէ, ըսաւ Մանուկ ազան :

— Մանուկ ազա, Աբխազում աղային գլուխը մի՛
ցաւցունել որ այս գիշեր, թերեւս չախորժիր :

— Ժամանակ անցունելու համար պիտի խօսէի, որ
զբօնու եւ հնեղուի :

— Ուրիշ գիշերուան թող. այս գիշեր յոգնած-յոգ-
նած կրնայ քեզի մտիկ ընել :

— Կարծեմ թէ Աբխազում ազան սիրով մտիկ կընէ
ազգային դործերը եւ բնաւ ճանճութիւն չըզար :

— Ա, յո՛, սիրով մտիկ կընեմ, պատասխանեց հիւրը,
բայց տիկինին ըսածին պէս վաղը գիշերուան թողուք,
վասնզի այսօր շատ յոգնած եմ :

— Շատ լաւ, շատ լաւ. ինչպէս որ կուզէք՝ այնպէս
ըլլայ. բայց մեր թաղին թաղականին գործը շատ զուար-
ճալի է : Մեկքոն ազան եթէ հոս ըլլար եւ պատմէր՝
խնդալէն կձաթէինք :

— Ապուրը սպողեցաւ, հրամեցէ՛ք, ըսաւ տիկինը :

— Աբխազում ազան այս հրաւերն ամենլու՛ն պէս՝
դգալով ապուրին վրայ յարձակեցաւ :

— Օղի մ'ալ կխմէ՛ք, Աբխազում ազա :

— Շնորհակալ եմ, չեմ ուզեր :

— Տիկին, Աբխազում աղային գինի լեցուր :

— Մանուկ ազա, այս գիշեր այլանդակ խօսքեր կը-
նես. ապուրին վրայ գինի կխմուի :

— Ինչո՛ւ չխմուիր. տեսնենք պիտի հաւնի՞ մեր գինիին :

— Տիկինը դուրս ելաւ եւ խաշած միս բերելով՝ սեղանին վրայ դրաւ :

Աբխազում աղան աշնակիսի ակտորժակով մը կուտէր , որ մսի կտորները առանց ծամելու կկլկէր :

— Փառք քեզ, Աստուած, այս գիշեր ալ կշտացանք, ըսաւ Աբխազում աղան՝ փորը քահանայի մը պէս լեցնելէն ետքը, եւ երեսը խաչակնքելով ու ցած ձայնով հայր մերն ըսելով՝ սեղանէն ելաւ եւ լուացուելու համար ջուր վնտոեց :

— Կերակուրէն վերջը կլուացուի՞ք, հարցուց տիկինը հիւրին :

— Եթէ ջուր ըլլար . . .

— Մենք սովորութիւն չունինք, բայց ձեզի քիչ մը ջուր բերեմ եւ լուացուեցէք :

Աբխազում աղա լուացուեցաւ եւ ձեռները չորցնելու առեն հարցուց տիկինին, թէ ո՞ր սենեակին մէջ պիտի պառկէր :

Տիկինը ճրագով երկրորդ յարկը սենեակ մը առաջնորդեց հիւրն եւ վար իջաւ :

Այս պառկելու սենեակը փոքր էր , եւ անոր ճիշտ չափը սուած կըլլանք՝ եթէ ըսենք որ Աբխազում աղային հասակին երկայնութիւնն ունէր : Անկողինը շինուած էր այն միակ պատահանին առջեւ , որ փողոցի վրայ բացուած էր : Աթոռ մը , քառակուսի պզտիկ սեղան մը , փոքրիկ հայելի մը, ջուրի շիշ մը եւ գաւաթ մը, սամար մը , վրձին մը այս սենեակին կարասիքը կկազմէին :

Աբխազում աղան սենեակէն ներս մտնելուն պէս ձեռները բացաւ եւ հարէն փառք սուաւ Աստուծոյ, որ վերջապէս խալտեցաւ փորձանքներէն եւ առանձին մ'նաց : Բանտէն արձակուող մը չէր կարող աւելի ուրախութիւն զգալ : Փառարանութիւնն աւարտելուն պէս հանուեցաւ ու ինքզինք անկողնոյ մէջ նետեց :

« Ասկէց ետքը ընելիքս գիտեմ, ըսաւ անկողնոյ մէջ, եւ ոչ մէկու հետ պիտի տեսուիմ, վաճաղի ես այս պոլսեցիները շատ չտիրեցի . առնք կա՛մ գրամդ անել կը

հային կոր , կամ երկու ժամ գլուխդ ցաւցունելու : Ինչո՞ւն ալէտք իմ'ն . ես եկած եմ հոս կին մ'առնելու եւ երթալու . որուն աղջիկն որ սիրեմ՝ կուզեմ . եթէ տան՝ կառնեմ, գործիս կերթամ, եւ եթէ չտան . . . եթէ չտան . . . բայց ինչո՞ւ չտան . . . ինձմէ աղէկի՞ն պիտի տան . . . եթէ վազը սա լրագիրն իմ անունաւ ալ փառաւորապէս գրէ՝ այն ատեն շատերն պիտի աղաչէն ինձի , որ իրենց աղջիկն առնեմ . . . մէկէն աւելին ի՞նչ պիտի ընեմ . . . անոնց մէջէն պարկեշտ աղջիկ մը կգտանեմ . . . խօսկապը կընեմ . . . նշան կուտամ . . . կկարգուիմ . . . »

Այս սրոշումները տալով կընանայ Աբխազում աղան :

2

Աբխազում աղան աղուոր քուն մը քաշեց հոյն գիշերը . վաճաղի շատ յոգեւած էր , եւ թերեւս հետեւեալ օրն ալ չէր բանար աչերն՝ եթէ փողոցի վաճառականներն առաւօտուն իրենց ահարկու ձայներով չխտովէին անոր քունը . մահուան այդ կտորնն , որ ոչ միայն յոգեւած մարդու հանգստարանն է , այլ շատ մշտնջենական ցաւերու առժամանակեայ դարմանն է : Երանի անոնց , որ կընանան եւ ուշ կարթնան կամ բնաւ չեն արթնար , վաճաղի ասոնք բնաւ չեն զգար, կամ գոնէ քիչ կզգան, այն ցաւերն , որք հալ ու մաշ կընեն մարդս : Բայց Պոլսոյ մէջ քնանալու ազատութիւն ալ չկայ . գիշերները պահապաններն այնքան ուժով գետին կզարնեն իրենց փայտերն , եւ առաւօտուն փողոցի վաճառականներն այնքան բարձր ձայնով կեղանակեն իրենց ապրանքներն , որ քունը կը շուարի կո՛հայ , թէ ո՞ր կողմ փախչի : Եթէ վերջին դատաստանին օրը Գաբրիէլ հրեշտակապետը չյաջողի իր փողովը մեռեալներն արթնցնել՝ ես պիտի առաջարկեմ , որ այդ պաշտօնը Պոլսոյ փողոցի վաճառականներուն կամ գիշերային պահապաններուն յանձնուի : Աբխազում աղան ալ , որ փողոցի վրայ սենեակի մը մէջ կպառկէր՝ տախուեցաւ կանուխ արթննալ : Աչերը բանալուն պէս անկու

ղինէն ելաւ, սնտուկը բացաւ եւ ձերմակեղէնները փոխեց, յետոյ լուացուեցաւ եւ հագուեցաւ :

Տանտիկինն, որ իմացած էր հիւրին ելած ըլլալն՝ վեր ելաւ եւ զարդարուն սենեակ մը հրամցնելով գոյն իմաց տուաւ, թէ մէկն կսպասէր վարը եւ զինքը տեսնել կուզէր :

- Թո՛ղ հրամէ, ըսաւ Աբխաղով՝ աղան :
- Շատ լաւ . կաղաչեմ, ըսէք ինձի, խահուէն կաթով կխմէք թէ առանց կաթի :
- Կաթ կխմեմ առանց խահուէի :
- Կաթ բերեմ ուրեմն :
- Այո՛, կաթ բերէք :

Տիկինը վար գնաց :

« Տեսնենք ո՛վ է աս մարդը, ըսաւ ինքնիրեն խաշոր մարդը . — Թերեւս աղջիկ ունի կարգելու եւ իմ Պոլիս գալս իմանալով՝ առաւօտուն կանուխ հետս խօսելու եկած է: Բայց ես մի՛նչեւ որ չստուգեմ աղջկան ինչ բնութեան տէր ըլլալը՝ խօսք չեմ տար. հասի ամեն բան համխալու եմ, աղջիկը քննելու եմ, վերջէն հօրս հարցնելու եմ. վասն զի իմ սիրելւ բաւական չէ . պէտք է, որ հայրս ալ սիրէ իմ կինս . ոչ միայն հայրս, այլ ամեն մարդ հաւնելու է . . . »

— Բարեւ, վսեմափայլ տէր, ըսաւ երեսնամեայ եւ վառվառն երիտասարդ մը սենեակ մտնելով, եւ արաւ գաբայլ Աբխաղով ազային վագելով՝ անոր ձեռները սեղմելու համար :

Աբխաղով ազա տեղէն ելաւ եւ ձեռները յանձնեց այդ երիտասարդին, որ ուզածին պէս սղմէ եւ թոյթուէ զանոնք հազար ու մէկ յարգանքներ մատուցանելով :

— Նստեցէ՛ք Աբխաղով ազա, կաղաչեմ, չվայեր, որ սոք ելնէք, ըսաւ երիտասարդն՝ տիրոջը դարձնելով իրեն յանձնուած ձեռներն եւ կտրտուելով յետ-յետ գնաց, թիկնաթուի մը վրայ հստաւ :

Աբխաղով աղան բազմոցին վրայ բազմեցաւ :

— Արդարեւ, մեր պարտքն էր երէկ գալ եւ ձեր

գալուստը շտրհաւորել, բայց ուշ իմացանք ձեր գալն. ասոր համար յատկապէս ձեր ներողութիւնը կիսուրենք, ըսաւ երիտասարդը, ձեռներն իրարու շփելով :

— Այսօր գալով պակասութիւն մ'ըրած չէք ըլլար, որ ներողութիւն ինուրէք :

— Ձեր քաղաքավարութիւնն է, որ այնպէս խօսել կուտայ ձեզի, բայց մենք մեր պակասութիւնը միշտ կը ձանձնանք: Արդարեւ, մեծ պակասութիւն մ'է մեր բրածը . ձեզ պէս երեւելի մարդ մը մայրաքաղաքս գայ եւ պատկերհան մը անմիջապէս քարի եկար չերթայ . պակասութիւններու պակասութիւնն է, որ եւ ոչ մէկ կերպով մը կրնայ պակասութիւն ըլլալէ դադարիլ :

— Ամենեւին պակասութիւն մը չէ. եթէ բնաւ չգայիք՝ գարձեալ պակասութիւն մը չէր համարուէր ինձի համար :

— Շատ վեհանձն էք :

— Ամենեւին վեհանձն չեմ :

— Թող այնպէս ըլլայ, ասոր համար հիմայ վիճաբանութեան մտնելու հարկ չեմ տեսներ. միայն ինքզինքս ձեր արամադրութեան տակ կընեմ եւ ձեր հրամաններուն կտրտեմ. եթէ կուզէք՝ հա քաշել տուէք, եթէ կիսափազիք մեր գրտենեակը պատուել՝ հաճեցէք եւ հոն հանենք, ինձի համար միեւնոյն բանն է. գուք ինչ պէս որ կախորժիք՝ այնպէս ընելու պատրաստ եմ :

— Ի՛նչ սլիտի քաշել տանք . . . իմ ակամներս աղէկ են :

— Գիտեմ, որ ակամներդ աղէկ են, ինչպէս հոսեւ գուք ալ աղէկ էք. ես կիսափազիմ ձեր լուսանկար պատկերը քաշել :

— Ես մի՛նչեւ հիմա պատկերս բնաւ քաշել տուած չունիմ եւ քաշել տալու հարկ մ'ալ չեմ տեսներ, վասն զի ամէն օր հայելի կնայիմ եւ ինքզինքս կտեսնեմ :

— Եթէ ձեր պատկերը մէկու մը զրկել ուզէք՝ հայելին կրնա՞ք զրկել, Աբխաղով ազա :

— Հայելին ինչո՞ւ զրկեմ, ես կերթամ :

— Շատ աղէկ կխօսիք, բայց ես մի՛նչեւ որ ձեր

պատկերը չհանեմ՝ չեմ կրնար հանգիտա ըլլալ . ինձի համար սղտիկութիւն մ'է ձեր պատկերը չհանելը, թող որ ձեզի համար ալ ախոյեան է :

— Ինչո՞ւ :

— Լուսամձ բան է, որ ձեզի պէս երեւելի մարդ մը Պոլիս գայ եւ պատկերը քաշել չտայ, աշխարհ տրարտա ձեր վրայ պիտի ինդացնէք :

— Ինչո՞ւ :

— Պատճառը յայտնի է, մեծ մարդերը բնականաբար մեծ բարեկամներ կունենան. դուք մեծ մարդ մ'էք եւ այսօր կամ վաղը պիտի սկսիք մեծ մարդերու այցելութիւններն ընդունիլ : Անոնցմէ շատերն իրենց պատկերներէն մէյմէկ հատ պիտի հոսիրեն ձեզի, եւ դուք ալ պիտի ստիպուիք ձերինէն մէյմէկ հատ տալ անոնց :

— Եւ եթէ չտամ, կինդանո՞ւ իմ վրաս :

— Ինդալն ալ խօսք է . ընկերութիւններու մէջ մտառի վրայ կառնեն քեզի :

— Զարմանալի բան . . .

— Լուսամձ բան է, որ ձեզի պէս ազնուական մը պատկերը հանել չտայ . մեծ ամօթ է . . .

— Մե՞ծ ամօթ . . .

— Ա, յո՛, շատ մեծ ամօթ է, անվարտիք պարտիւն ախրբան մեծ ամօթ չէ, որքան իրեն պատկերն չունենայր :

— Ես չէի գիտեր :

— Քաղաքակրթութիւնը եւ լուսաւորութիւնը պարտ կընեն մեր ամենուս վրայ, որ մեր պատկերներն ունենանք :

— Լրագիրները պիտի գրեն, որ Աքիսոզում ազան իր պատկերը քաշել տուած է :

— Լրագիրներու վերաբերեալ ինդիր մը չէ աս . . .

— Ըսել է թէ եկեղեցիներու մէջ ծանուցում ալ չպիտի ըլլայ :

— Ծանուցում ի՞նչ հարկ կայ, Աքիսոզում աղա, կը ծաղրէք զիս . . .

— Ծաղրե՛լ, ատոր շատ գէ՛մ եմ ես . . . Ի՞նչ իրաւունք ունիմ ուրիշ մը ծաղրելու . . . :

— Մի՛ բարկանաք . . . :

— Չէ՛, կբարկանամ. ես բնաւորութիւն մը սնիմ, որ ամեն բան շիտակ կուզեմ :

— Դատ լաւ. ի՞նչ դիրքով հանել կուզէք ձեր պատկերը :

— Միտք չունիմ պատկերս քաշել տալու, վասնզի անուշուտ բան մը կերեւայ ինձի :

— Ի՞նչ կըսէք, ասկէց աւելի օգտակար ի՞նչ կայ. եթէ ձեր բարեկամներէն մէկուն այցելութիւն մը տալ ուզէք եւ ժամանակ չունենաք՝ ձեր մէկ պատկերը կը զրկէք — կըմոնայ կերթայ : Եթէ կարուած էք՝ ձեր ամուսնոյն կըրկէք, որ ձեր բացակայութեանն ասնն անոր վրայ հայելով կարօտը կաննէ. եթէ ամուսնացած չէք՝ շատ ազջիկներ ձեր պատկերը կտանեն եւ ձեր ս'վ ըլլալը կհասկնան, որով ընկերութիւններու մէջ ձեր անունը կխօսուի : Լուսանկար պատկեր մը այս օրուան օրս հացէն աւելի պէտք է մարդուս. կազաչեմ, որ համարուիք եւ ժամ առաջ երթանք ձեր պատկերը քաշենք :

-- Ազջիկներն ի՞նչպէս եւ ուր պիտի տեսնեն իմ պատկերս . . .

— Չէ՞ որ ձեր բարեկամներուն պիտի տաք, անոնք ալ իրենց տունը պատկերներու յատուկ գիրքի մը մէջ պիտի անցունեն եւ ամենուս պիտի ցուցնեն :

— Յուցնելով ի՞նչ պիտի ըլլայ :

— Ի՞նչ կուզէք, որ ըլլայ . . . միշտ կըրկուիք . . .

— Եթէ չըրկուիմ ի՞նչ կկորսնցունեմ. հո՞գու էր իմին, թէ զիս պիտի յիշեն. կուզեն յիշեն՝ կուզեն չըրկեն ես անանկ դատարկ բաներու ստակ չեմ տար եւ քու խօսքերուդ ալ չեմ հաւատար :

— Ասիկա սղտիկ եկեղեցի մ'է :

— Եկեղեցին ս'վ է :

— Տէ՛ր, գիտէ՞ք որ արքիսք մը վերաւորեցիք ծանրապէս :

— Ե՞ս վերաւորեցի :

— Ա, յո՛, դուք . . .

— Պատկերս քաշել չտալու համար գրադարսու թեա՞ն սկսար . . . ես մինչեւ հիմա մէկը վերաւորած չեմ՝

— Այսօր զիս վերաւորեցիք :

— Գնա՛ ստաիկանութեան իմաց տուր . սարսաղ խօսքեր մտիկ ընելու ժամանակ չունիմ :

— Ոտաիկանութեան երթալու հարկ չկայ, կիմդրեմ, որ ձեր բերնեն ելած խօսքը հաշտեցունէք ձեր քաղաքավարութեանը հետ :

— Ես կուտի մէջ չեմ մտներ . գնա՛ դո՛ւն հաշտեցուր՝ եթէ կսիւ ընողներ կան :

Մանուկ աղան, Աբիսողոմ աղային նախաձաշը կբերէ եւ եռտանի սեղանի վրայ դնելէն վերջը՝

— Հրամեցէ՛ք, ձեր կաթը խմեցէք, կրօէ :

Աբիսողոմ աղան աթոս մը կաննէ, սեղանին առջեւ կնստի եւ կսկսի կաթը խմելու :

— Ի՛նչ որոշեցիք նայինք . Աբիսողոմ աղային սրտակերը կէս մէջքէ՛ն սիտի քաշէք, թէ սաքի վրայ, կը հարցունէ Մանուկ աղան :

— Ոչ կէս մէջքէն, ոչ ալ սաքի վրայ, կսրատախանէ Աբիսողոմ աղան :

— Աթոսի մը վրայ նստած ամբողջ սիտի քաշէք :

— Ոչ :

— Պատկած սիտի հանէք :

— Ոչ :

— Քովընտի՛ :

— Ոչ :

— Ի՛նչպէս որոշեցիք ուրեմ՛ն :

— Որոշեցինք, որ մեր սրտակերը բնաւ քաշել չտանք :

— Աս չըլլար . ստիկայ մեծ պզտիկութիւն է, Աբիսողոմ աղա . հիմայ պզտիկներէն բանէ մինչեւ մեծերը գնա . ամենն ալ տարին քանի մ'անգամ սրտակերնին քաշել կուտան . երկու ամսու աղաներն անգամ իրենցն ունին . միայն իրենց մօրը արգանդին մէջ դանուաղները չունին իրենց սրտակերը . եթէ ստոր ալ գլխին մէկ ճամբան գտնեն՝ անոնցն ալ սիտի հանեն :

— Ես չկրցի համոզել Աբիսողոմ աղան, որ կարծեց, թէ վինքը խաբելու համար եկած եմ հոս, ըսաւ սրտակերահանը :

— Չէ՛, չէ՛, մեր սրտակերահանն անանկ մարդ չէ, աւելցուց Մանուկ աղան :

— Ըսի թէ Աբիսողոմ աղային պէս մեծ եւ երեւելի մարդ մ'իրեն սրտակերն անպատճառ ունենալու է :

— Այո՛, ունենալու է, եւ քանի մը տեսակ : Օրինակի համար . տաներկու հատ պզտիկ, տաներկու հատ միջին, տաներկու հատ մեծ, տաներկու հատ սաքի վրայ . տաներկու հատ աթոսի մը վրայ բազմած, տաներկու հատ քովընտի նստած, տաներկու հատ շիտակ նստած, տաներկու հատ սաք սաքի վրայ դրած, տաներկու հատ ձեռք ձեռքի վրայ, տաներկու հատ գլուխը ձեռքին կսխմած, տաներկու հատ ձեռքը սեղանի մը վրայ դրած . տաներկու հատ սրտկած, տաներկու հատ ձեռքը գաւազան բռնած, տաներկու հատ խնդումերես, տաներկու հատ տխուր դէմքով, տաներկու հատ ալ ոչ խնդումերես եւ ոչ տխուր դէմքով : Այո՛, Աբիսողոմ աղա, աս ըսածներէս հատ մը եթէ պակաս ըլլայ՝ ձեր սրտուսն վնաս կուգայ :

— Իրա՞ւ կրսէք, հարցուց Աբիսողոմ աղա :

— Սուտ խօսելու բնաւ սրտատկանութիւն չունիմ . եթէ ասնք չունենաս՝ քու վրա պ աղէկ աչքով չեն նայիր . բաւար մեծ մարդերն ասնք ունին :

— Մեծ մարդերն ունին, աղէկ գիտես :

— Այո՛, ունին :

— Պզտիկներն ալ ունին ըսիր հասա՛ :

— Պզտիկներն ալ սաքի չունին . անոնք կամ երեք հատ եւ կամ շատ-շատ՝ վեց հատ հանել կուտան :

— Բնաւ մտքէս չէր անցներ, որ սրտակերին ալ սաքի կարելորութիւն կարուի հոս :

— Այո՛, կարելորութիւնը հիմայ միայն սրտակերնեւրուն կարուի . որքան աղէկ քաշուած ըլլան՝ այնքան աւելի կարելորութիւն կանեն :

— Բանի որ ամեն մարդ իր սրտակերն ունի՝ իմ՝ մեծ մարդ ըլլալս ինչէ՞ն պիտի հասկցուի . միայն մեծ մարդերը քաշել տալու էին , որ այն ասեն . . .

— Բայց մեծ մարդերունը ուրիշ տեսակ է — խոշոր գիրքով եւ փայլուն թուղթի վրայ կհանեն :

— Չիրնար ըլլալ , որ սպասաւորներս ալ առջեւս բարեւ բռնած հանենք :

— Շատ ազէկ կըլլայ :

— Իրով կըսէք :

— Այո՛ :

— Օրինակի համար , ես ագարակներ ալ ունիմ , որոց մէջ շատ մը կովեր , ոչխարներ , ձիեր , սագեր , բազեր կան . անոնք ալ կարելի չէ՞ պատկերին մէկ կողմը գնել :

— Ասոնք կարելի չէ , բայց սպասաւորներդ կրնաս առնել , ախպէս չէ՞ պարոն Գերենիկ :

— Այո՛ , ախպէս է , պատասխանեց պատկերահանը :

— Չիրնար ըլլալ որ , հարցուց նորէն Աբխազով աղան , պատկերին տակը գրուի , որ այս մարդն ագարակներ , ձիեր , կովեր , էջեր ունի :

— Աս չգրուիր . կրնայ գրուիլ , բայց մինչեւ այսօր սովորութիւն եղած չէ : Սակայն ի՞նչ հարկ կայ զանոնք գրելու . արդէն ամեն մարդ շուտով կիմանայ :

— Չիտ վրայ նստած կրնա՞նք հանել :

— Այո՛ , պատասխանեց Գերենիկը :

— Չին վազցունելով սակայն :

— Աս գժուար է :

— Շատ լաւ , վաղը կրոյնք :

— Եթէ կուզէք՝ մեքենան հոս բերեմ՝ վաղը :

— Այո՛ , այո՛ , հոս բերէք . կրկնեց Մանուկ աղան , վասնզի չվայեր , որ Աբխազով աղան ձեր սենեակը գայ : Մեծ մարդերը միշտ իրենց տուներուն մէջ քաշել կուտան պատկերնին :

— Գլխու վրայ , ըսաւ Գերենիկն եւ ձեռները շփել սկսելով՝ ոտքի վրայ ելաւ եւ կտարտուիլ սկսաւ ախպէս՝ որ խօսք մը ըսել կուզէր եւ կըքաշուէր :

Յայտնի է թէ այն մարդն , որ բան մը ըսել կուզէ եւ կըքաշուի՝ անպատճառ ստակ պիտի ուզէ :

— Վաղը մեքենան հոս բեր , ըսաւ Աբխազով աղան :

— Շատ լաւ , պատասխանեց պատկերահանը միշտ կտարտուելով եւ ձեռները շփելով :

— Վաղը մեքենան հոս բեր ըսինք ա՛ , կրկնեց Աբխազով աղան , տեսնելով որ պատկերահանը չերթար :

— Այո՛ , հասկցայ . մեքենան վաղը հոս պիտի բերենք , պատասխանեց նորէն Գերենիկը . բայց սովորութիւն մը ունինք մենք , որ . . . ներեցէք սակայն :

— Ըսէք :

— Բայց կաղաչեմ՝ ծանր չգայ ձեզի :

— Ծանր չգար ինձի :

— Սովորութիւն մը ունինք , որ եթէ մեքենան մէկու մը առնը տանիլ հարկ ըլլայ՝ կանխիկ գումար մը կառնենք . . . ոչ թէ վատահաւթիւն չունենալու համար , այլ սովորութիւն մը յարգելու համար :

— Աս ի՞նչ գէշ սովորութիւն է :

— Վերջապէս սովորութիւն մ՛ է :

— Շատ լաւ . . . երկու ոսկի կբաւէ :

— Այո՛ , կբաւէ :

Աբխազով աղան երկու ոսկի տուաւ պատկերահանին , որ գուռը բանալն եւ աներեւութանալն մէկ ըրաւ :

է

Կան մարդեր , որ ցցունել կուզեն՝ ինչ որ չունին . կան ալ , որ ցցունել չեն ուզեր՝ ինչ որ ունին . կան նաեւ , որ ցցունել կուզեն՝ ինչ որ ունին : Աբխազով աղան վերջիններէն էր , կիսափազէր , որ բոլոր աշխարհ իմանայ ագարակներ ունենալը եւ իր փափազն իրացնելու համար ստակ ալ չէր ինսոյեր : Այսպէս , երբ ըսին իրեն , թէ մեծ մարդերն իրենց պատկերներն ունին՝ հաւանեցաւ որ ինքն ալ իրենն ունենայ , բայց կտակածելով թէ խաբուած ըլլայ եւ սարսաղ տեղը ստակէ ելլայ՝ Գերենիկին մեկ .

հելէն անմիջապէս ետքը հարցուց Մանուկ աղային .

— Եթէ պատկերս քաշել չտամ՝ զիս մարդու տեղ չե՞ն դներ :

— Քաւ լիցի . բայց քանի որ ձեր աստիճանի մարդերը իրենց պատկերները հանել տուած են՝ ձեզի ալ կը վայելէ , որ անոնց պէս ընէք : Երբ մէկն ձեր պատկերն ունենալ փափագի եւ դուք պատասխանէք , թէ պատկեր քաշել տուած չեմ . . .

— Ի՞նչ կըլլայ :

— Բան մը չըլլար . . . բայց . . .

— Բայց ի՞նչ . . . ագարակներս կամենն ձեռքէս . . .

— Ամենեւին :

— Ոչխարներս , կովերս կյտիշտակեն :

— Ի՞նչ . . . բայց . . . խաւարեալ մարդու տեղ կդնեն ձեզի . չեն ըներ այն պատին՝ զոր կուտան մեծ մարդերու :

— Հասկցայ , ի՞նչպէս հանել տալու եմ ուրեմն պատկերս , որ տարակոյս չմտայ , թէ պզտիկ մարդ չեմ . վաճառի ըսիք , թէ պզտիկներն ալ իրենց պատկերներն կհանեն :

— Ձեր պզտիկ մարդ չըլլալը հասկցնելու համար մեծ պատկեր հանելու էք , թիկնաթոսի մը վրայ հաստած :

— Երբ հագուստներս հագնելու եմ , այնպէս չէ :

— Այո՛ :

— Ժամացոյցս ալ կախելու եմ հարկու :

— Տարակոյս չկայ :

— Սոսի ծխափող քաշելով եւ երկու մարդ ալ դէմս բարեւ բանելով եւ մէկն ալ յետեւէս ձիա բանելով :

— Այո՛ , այո՛ :

— Դեռ ուրիշ ի՞նչ պէտք է՝ փաստար երեւոտու համար :

— Այոյափ բաւական է :

— Կուզէի որ սպասաւորներէս երկուքն ալ չախելով գիմացէս վաճառէի , եւ անոնք ալ գլուխին ծածկ գուրս ելնէին . վերջապէս սոսի բաներ չկրնար ըլլալ . . . : Կամ թէ

մէկը ծեծէի . . . օրինակի համար , մեր ագարակներուն վերահացուին երեսն ի վեր պոռայի . . . « մա՛րդ , քեզ քանի անգամներ հրամայեցի , որ մշակներու հետ քաղցրութեամբ վարուիս , կովերու հետ սիրով երթաս , վարուցանը ժամանակին ընես . քանի որ ասոնք՝ չըբիր՝ ես ալ քեզի կվաճառեմ » : Վերակացուն ալ թաշկինակովն աչերը սրբելով՝ սաքերս իյնայ , աղաչէ եւ պաղտափ ըսելով . « զաւակներուս սիրոյն համար ներէ՛ յանցանացս . այսչափ տարիներէ հետէ ձեր հացը կուտեմ . դուք իմ բարերարս էք , ես զձեզ գրկերուս մէջ ափսոսափ գրկած ու պատուցեցած եմ , երբ դեռ պզտիկ էիք » . . . վերջապէս սըւոր նման բաներ չե՞նք կրնար դնել պատկերին մէջ :

— Ասոնց վրայ վաղը կխորհիմք . մենք հիմայ սկըսինք մեր երէկուան պատմութեան , որ կիսատ մնաց : Մեկքոն ազան զիս տեսնելուն պէս . . .

— Կամ թէ սոսի կանակի վրայ պատկիմ եւ սպասաւորներս ալ քանքաջօն քաշեն . . . :

— . . . զիս տեսնելուն պէս մօտեցաւ ինձի եւ . . .

— Նախիկէյով աւելի փառաւոր չըլլար . . . :

— . . . մօտեցաւ ինձի եւ ձեռքերս բանելով ըստ . « եթէ այսօր չաշխատիմք՝ մեր չուգած մարդերը թաղական պիտի ընարուին :

— Սոսի տասը կանգուն երկայնութեամբ մարքուն մը . . .

— Աղոնք վաղուան գործ են , Աբխազով աղա . թող տուէք , որ սա պատմութիւնս լմնցնեմ : — Մեկքոն ազան թեւէս բանելուն պէս՝ քաշեց զիս ազգային ընթերցատունն , ուր երկաստարգները հաստած թուղթ կխաղային : — Ես ալ կըսեմ , որ մարքունը եթէ կարճ ըլլայ՝ աւելի աղուոր կերեւայ պատկերին մէջ :

Կեանքիս մէջ հարիւր անգամէն աւելի հանդիպած եմ այս անտարանին , ուր երկու գերասաններ խօսքն իրարու բերնէն յափշտակելով՝ իւրաքանչիւրը կփափագի տառջ իր խօսքը մտիկ ընել առ : Այո՛ , հարիւր անգամ ներկայ գտնուած եմ , երկու անգամ ընկերութիւններու

մէջ եւ իննըսունը ութը անգամ Ազգային երեսփոխա-
նական ժողովոյ մէջ: Հարիւր մէկերորդ անգամն էր
այս, եւ սասանան կգրուէր զի ըսելու այս երկուքէն
մէկուն. « թող տուր գիմացիսիդ լմ'նցնել իր խօսքն, եւ
վերջը խօսէ »: Բայց որովհետեւ ուրիշ անգամներն
այսպէս խօսած ըլլալու համար մէկուն կամ մէկալին
սիրար կտարած եմ՝ որոշեցի չեզոքութիւն պահել, թող
տալ իրենց՝ փոխասացութիւն ընել եւ սպասել տեսնելու
համար, թէ ի՛նչպէս պիտի վերջանայ այս տեսարանն,
որ Ազգային երեսփոխանական ժողովոյ մէջ գրեթէ միշտ
կուրով կվախճանի:

— Իրաւունք ունիք, պատասխանեց Մանուկ ազան.
կարճ մարտնչը շատ աղէկ կերեւայ պատկերին մէջ,
բայց եւ այնպէս մաքուր եւ շտտակ ըլլալու է թաղական
ընտրուող մարդ մը:

- Դուք աղէկը կճանհաւք:
- Իմ ճանհալս մի՛նակ օգուտ չընէր, քուէարկու-
թեամբ կընտրուի:
- Քուէարկութեամբ:
- Այո՛, ըստ Մահմանազրութեան քուէարկութիւնը
կընտրէ:
- Ի՛նչ կըսէք, թաղեցին քուէ՞ պիտի տայ հիմայ
աղէկ մարտնչ մը ընտրելու համար:
- Թաղականի վրայ է մեր խօսքը:
- Թաղականն ուսկից հանեցիր. մարտնչի վրայ է
մեր խօսքը:
- Մի՛ բարկանաք, Աբխաղամ ալա, այնպէս ըլլայ:
- Ինչո՞ւ բարկանամ պիտի . . . վաղը երթո՞նք հաս
մը աննենք:

— Կաննենք:
Այս պահուն սենեակին դուռը բացուեցաւ, եւ կըն-
կան մը գլուխ երեւցաւ:
Այս կինը ճուշան կիսջուէր եւ իր արհեստն ալ սիրոյ
միջնորդութիւն էր. այրերուն կին կգաննէր, կիներուն
այր կ'նտոտակարարէր, եւ զանաք իրարու հետ ամուսնա-

յնելով՝ իր աշխատութեան վարձը կընդունէր: Երբեմն
ալ այրը կինէն կգատէր, եւ դարձեալ իր աշխատութեան
փոխարէնը կառնէր: Տարիքն եթէ իրեն հարցնես՝ երե-
սունը վեց է, իսկ եթէ հարցնես ինձի, որ միշտ սփո-
րութիւն ունիմ կնկան մը խոտովանած տարեջին վրայ
տանն աւելացնել՝ քառասունը վեց է: Ծաղկի հիւանդու-
թիւնը իր նշանները ձգած է անոր երեսը: Սեւ եւ երկար
դէմք մը, որուն կէսը կկազմէր ծնօար եւ որուն մէջ
տեղը երկնցած էր քիթ մը, որ բարձր եւ ճօխ յանգ մը
ունէր՝ կկրէր իր վրայ երկու փոքրիկ եւ սեւ աչեր, որ
ամեն վայրկեան չորս կողմը կպտտէին: Հազիւ երկու
մատ լայնութեամբ ճակատ մ'ունէր. ընթուընները հիւան-
դութենէ թափած էին:

Տիկին ճուշան գլուխը դնէն ներս խօթելէն ետքը
գուռը բացաւ եւ ներս մտաւ ըսելով.

- Եթէ գաղանի խօսք մ'ունիք՝ դուրս ելնեմ:
- Ո՛չ, պատասխանեց Մանուկ ազան. թաղականի
վրայ կխօսէինք:
- Գեանին տակը անցնի այն թաղականի ինդիրն,
ըսաւ տիկին ճուշան, եւ ծանրութեամբ գլուխն Աբխա.
ղամ աղային ճուշտով՝ գնաց բազմոցի մը վրայ նստելու:
- Բարի եկաք, տիկին, ըսաւ Մանուկ ազան:
- Բարի տեսնաք: Դուք ալ բարի էք եկեր, Աբխա-
ղամ աղա. քաղաքնիս ի՛նչպէս գտաք նայինք, հաւնեցա՞ք:
- Հաւնեցայ, շատ աղէկ է:
- Այս կողմերը ի՛նչ գործ ունիք, հարցուց Մանուկ
աղա: Դարձեալ նշանատէք մը կայ, ի՛նչ կայ:

— Հրամեր էք, սա գիմացի տունը եկայ, եւ անգամ
մը ձեզի հանդիպիմ, ըսի: Աս Մնթառամին աղջիկը գի-
մացիսիդ աղուն կուզեմ շինել. գործն ալ լմ'նցածի պէս
էր, բայց տիկին Մարթան իր աղջիկը տալ ուզելուն հա-
մար Մնթառամին աղջկան վրայօք խել մը խօսքեր ըսած
է մանչուն, ան ալ քիչ մը պաղած է: Այսօր եկայ, որ
զինքը տեսնեմ եւ համոզեմ, բայց դուրս ելած ըլլալուն
վաղը պիտի գամ:

— Աղջիկ մ'ալ մեր Աբխաղում աղային չգտնաս :

Աբխաղում աղան ժպտեցաւ :

— Տիկինն արդէն իմացուց ինձի վարը , թէ Աբխաղում աղան կարգուած չէ , եւ ես ալ , շտաակը , անոր համար վեր ելայ , — պատասխանեց տիկին Շուշանը , ձերմակ թաշկիմակովը քիթը սրբելով :

— Անանկ միաք մ'ունիմ , բաւ Աբխաղում աղան , տեղէն երեսելով եւ սիկար մը հրամայեցելով տիկին Շուշանին :

— Եթէ անանկ միաք մ'ունիք՝ քեզի ալ կրնանք ձեր ուզածին պէս աղջիկ մը գտնել . քսան սարիէ ի վեր այս գործին մէջն եմ , ամենքն կ'ճաննամ : Հրամանքսիդ ինչպէս աղջիկ կուզէք , անգամ մ'ան հասկնալու եմ ես :

Մանուկ աղան տեսնելով որ Աբխաղում աղան տիկին Շուշանի հետ խօսքի բռնուեցաւ՝ դուրս ելաւ , ուրիշ անգամի պահելով թողտեսնի պատմութիւնն , զոր չէր կրօնքս ձեռք տարտել :

— Ազուր աղջիկ մը կուզեմ , պատասխանեց Աբխաղում աղան խնդալով :

— Գիտեմ որ ազուր աղջիկ կուզես . ուզած աղջիկդ հարուստ ըլլալու է :

— Այո՛ :

— Պարկե՛շա :

— Հարկաւ :

— Տանովեց—տանուել թաւրեկան :

— Նիշա :

— Կաշակ գարնել գիւմա՛յ :

— Գիւմալու է :

— Աղէկ պարէ :

— Հրամներ էք :

— Շատ լաւ , ատանկ աղջիկ մը կայ ձեռքիս տակը , բայց այս տեսակ աղջիկները գործ չեն տեսներ տունը . ատու ընէ մինչեւ իրիկուն ծունկ ծնկի վրայ կ'ընեն եւ կերպեն , կը պարեն եւ կամ բոլոր օրը կ'ապարտին . հիմակու ընէ բեմ , վերջն ինձի պատճառ չբռնես . աղէկներն ալ կան , բայց գտնելը շատ դժուար է : Բաւ բաժ աղ-

ջիկներուդ մէջ անանկներ ալ կան , որ իրենց ուզած մէկը կ'իրեն եւ շատ անգամ անոր հետ գեղ մը կ'ախաջին , եւ դուն ալ կ'ապասես , որ կ'ինդ գայ :

— Ի՛նչ կ'ըսէք : Եթէ այնպէս է՝ չեմ ուզեր :

— Բայց կան ալ , որ վրադ կ'սենթ ընան :

— Եթէ այնպէս է՝ կուզեմ :

— Բայց կան ալ , որ ամիս մ'իրենց սիրածին հետ կ'ապրին եւ քու անուցդ բնաւ չեն տար :

— Եթէ այնպէս է՝ չեմ ուզեր :

— Բայց կան ալ , որ վայրկեան մը քովէդ չեն բաժնուիր :

— Եթէ այնպէս է՝ կուզեմ :

— Ատնք ըսելուս համար ինձի բան մի՛ ըսեր . վաճառ գի կան անանկներ ալ , որ թող կուտան իրենց կ'ինը ուրիշ մը հետ սիրահարութիւն ընել եւ աղջկան հօրմէն քիչ մը դրամ ամենելով աչք կ'զոցեն :

— Իրաւ կ'ըսէք . անանկ էրիկ մարդ կ'անուի աշխարհիս վրայ :

— Մագես շաա :

— Եւ այն տեսակ էրիկ մարդերու եւ կ'իներու երեսը ո՛վ կ'նայի :

— Ամեն մարդ . կ'ինը կարգարացնեն՝ ըսելով թէ տաճարայէ խաբուած է . էրիկն ալ կ'արբացեն , ըսելով թէ խեղճը չգիտեր իւր կ'նոջ բանած ընթացքը :

— Է՛ , հիմայ կ'ճախիմ . . . չեմ ուզեր , չեմ ուզեր , թող մ'նայ , իմ քաղաքս կ'արդուիմ :

— Բայց եւ այնպէս անանկներ ալ կան , որ քեզի համար իրենց հոգին անգամ կուտան :

— Անանկ մէկն եթէ գտնեմ՝ կ'կարգուիմ :

— Ես ալ անանկ մէկը պիտի գտնեմ՝ քեզի . իմ հարցունելու սա է , որ ձեր ինչ տեսակ աղջիկ ուզելը հասկնամ :

Ես ալ իրաւունք կուտամ տիկին Շուշանին . վաճառքի ամեն օր այնպիսի ամուսնութիւններ կ'տեսնենք , որք մարդուս զարմանք կուտան : Ատն մը հետաքրքրութեան համար կ'արդուած մարդու մը սիրոյ կրկնատուարը գրեցի .

եւ տարեգլխուն հաշուէկշիւը հանելով՝ տեսայ որ մարդը մոտակացած էր բարոյականութեան մէջ: Բարեւս կտրեցի իրմէ եւ սակայն մեծ զարմանքով տեսայ, որ այդ մարդը մեծ պատիւ կգտնէ ընկերութիւններու մէջ եւ իբրեւ բարոյականի տէր անձ մը ամեն կողմէ՝ յարգանք կընդունի: Հետաքրքրութիւնս աւելցաւ, հաշուէկշիւս հարէն աչքէ անցուցի եւ գիտեցի, որ կինն, զոր ես այդ մարդուն ընկեր նշանակած էի մայր հաշուոյն մէջ՝ դրամագործի կողմ անցած է էրկանը տեսարակին մէջ: Եթէ օր մը սիրոյ տամարակալութիւն մը հրատարակեմ՝ մեծ յուզմունք պիտի պատճառեմ հաշուագէտներու մէջ. վստահի ես շատ էրիկ մարդիկ գիտեմ, որոնք կինն իրենց սիրոյ հաշուոյն մէջ ընդհանուր ծախքի կողմ կանցուցեն. շատերը կարասիքի հաշուոյն տակ կգրեն. ոմանք ընդհանուր ազրակի կարգը կանցուցեն. ոմանք վճարելի քուղրերու եւ ոմանք ընդունելի քուղրերու հաշուոյն մէջ կնշանակեն: Խիտաքիչ են այն նախանձելի ամուսնութիւններն, որոնց մէջ կինը էրկանը ընկեր կարճատեւութիւններն, որոնց մէջ

- կարգուիլը շատ անուշ բան է, յարեց սիրոյ միջնորդն, քեզի յարմար աղջիկ մը գտար՝ ամեն օր արքայութեան մէջ ես . . .
- Ես ալ ասոր համար է, որ կարգուիլ կուզեմ:
- կինդ բնաւորութեանդ չյարմարեցաւ՝ ամեն օր գժոխքի մէջ ես, կրակներու մէջ կէրիս:
- Ես ալ ասոր համար է, որ կարգուելու կիտինամ:
- Նայեցէ՛ք, ձեզի բան մը ըսեմ, աղա, հրամանքնիդ հարկաւ մեծ տեղէ մը աղջիկ կուզէք առնել, վստահ գի գուք ալ մեծ մարդ մ'էք:
- Այո՛, այո՛, մեծ տեղէ կուզեմ:
- Ես ալ քեզի մեծ տեղէ մը աղջիկ կգտնեմ, բայց հրամանքնիդ ֆրանսերէն գիտէք:
- Մեծ տեղէ աղջիկ առնելու համար անպատճառ ֆրանսերէն գիտնալու է:
- Այո՛, վստահ գի մեծ տեղի աղջիկներն ֆրանսերէն կիտին, եւ երբ կին մը իւր երկանը չգիտցած լեզուով

ուրիշի մը հետ կիտին՝ ասկէն նախանձ կելնէ .

- Ես ալ կտրվիմ՝ ֆրանսերէն:
- Բացի ասկից, երջանկութիւնը շատ քիչ կգտնուի այն ամուսնութեան մէջ, ուր կինին էրիկէն աւելի բան գիտէ:
- Այոպէս է, ես ալ այն կարծիքէն եմ:
- Հրամանքնիդ եւրոպական եղանակներէն բան մը կհասկնա՞ք:
- Ամենեւին բան մը չեմ հասկնար եւ մանաւանդ թէ կձանձրանամ:
- Ի՞նչ պիտի ընես ուրեմն, եթէ կինդ ժամերով դաշնակի առջեւ անցնի եւ այդ նուագարանի վրայ եւրոպական խաղեր զարնէ:
- Թո՛ղ չեմ տար, ես ձանձրոյթ կիմանամ:
- Ան հաճոյք կզգայ:
- կին մը ի՞նչ իրաւունք ունի իւր երկանը գլուխը ցաւցունելու:
- Երիկ մը ի՞նչ իրաւունք ունի իւր կինն գուարձութեան գրկելու:
- Եթէ գործը մինչեւ այս տեղուանքը պիտի գայ՝ չեմ կարգուիր:
- Չկարգուիլ չըլլար, միայն թէ պիտի ստիպուի կնկանդ ճաշակին յարմարելու համար դաշնակ սորվիլ:
- Ես կընամ՝ սորվիլ:
- Ինչո՞ւ չէ. մանաւանդ թէ աւելի դիւրին է քեզի դաշնակ զարնել սորվիլ՝ քան թէ կնկանդ զարնելը մասնաւոր:
- Եթէ այդպէս է՝ ասոր ալ ճանբան գտանք ըսել է:
- Ատնք ըսելուս պատճառը ան է, որ ես հոգիս սեւցունել չեմ ուզեր. ամեն բան առաջուց կըսեմ, որ վերջէն ինձի պատճառ չբռնեն: Իմ ձեռքիս տակ ամեն գտաէ աղջիկ կայ. բարձր գտաէն, միջին գտաէն եւ ստուրին գտաէն. այս երեք գտաէն ալ ծախու ապրանք ունիմ. հրամանքնիդ ձեր քակին հետ խորհրդակցեցէք եւ ինձի ըսէք. « սա գտաէն կուզեմ »: Յայտնի է, որ բարձր գտա

- շատ սուղ է , միջինն հուսազ սուղ եւ ստորինն աժան :
- Կս շատ աժան չեմ ուզեր :
- Շատ լաւ , աղջիկը ճերմակ գոյն ունենայ , թէ քիչ մը թուխ :
- ձերմակ կուզեմ :
- Աչքերը սեւ թէ կապոյտ :
- Եկու տես , որ սեւն ալ կտրեմ կապոյտն ալ . . .
- Կա՛մ մին պիտի ըլլայ , կամ միւսը . վտանգի չկըր-
հար ըլլալ անանկ աղջիկ մը , որուն մէկ աչքը կապոյտ
ըլլայ միւսը սեւ :
- Կապոյտ ըլլայ թող :
- Շատ լաւ : Հասակն եւ մազե՞րը . . .
- Երկար , երկար :
- Մէջքը :
- Մէջքը բարակ ըլլայ , բայց տկար չեմ սիրեր .
կուզեմ որ քաղաժ ժամանակը միտերը շարժին :
- Կհասկնամ , այսչափը հերիք է . ճիշտ ուզածիդ
պէս աղջիկ մը կայ , որ շատ ալ սրտիէշտ է եւ իրեն
երկանը համար հոգի տալ կերեւայ :
- Ես ալ անանկ մէկը կուզեմ :
- Թերեւս վաղը քու անունդ իրեն ըսելուս պէս՝
վրայ սէր կապէ : Պատկերդ տուր , որ իրեն անդամ մը
ցցունեմ :
- Պատկերս վաղը հանել պիտի տամ :
- Վաղը . . . վաղը հանել տալու որ ըլլաք՝ ութը
օրէն կամենէք եւ ութը օր սպասե՛նք :
- Ինչու սպասենք , վաղը կերթանք . մե՛ծ տեղէ է
աղջիկը :
- Այո՞ :
- Հայրը հարուստ է :
- Շատ հարուստ է , բայց հարստութիւնը չցցուներ :
- Շատ խանութներ ունի :
- Բամի չափ :
- Տո՛ւն :
- Բասասունի մօտ :

— Շատ աղէկ , վաղը չէ մըն օր կերթանք այդ
աղջիկը տեսնելու :

— Գլխուս վրայ . ցերեկին կուգամ եւ մէկտեղ կեր-
թանք : Մնաք բարով , Արիստոյ՛մ ազա . սիրտդ հանգիստ
բանէ . ես քեզ չեմ խաբէր . արի՛ներու պէս կրակէ շա-
պիկ հագցնողներէն չեմ : Կեցիք բարով . վաղը չէ մըն օր :
Տիկին Շուշանը կմեկնի :

Ը

Մանուկ ազան , որ վարի սենեակն էր եւ խահուէ կը
խմէր՝ տիկին Շուշանին վար իջնալն տեսնելուն պէս խահ-
ուէի գաւաթը թողուց եւ Արիստոյ՛մ ազային քովը գնաց :

— Այսպէս , ըսաւ , Մելքոն ազան թեւէս քաշեց եւ
մէկտեղ ընթերցատունը մտանք : Այդ ընթերցատունը
ժամանակաւ զինետուն էր : Աստուած ողորմի հոգուն ,
Կոմիկ ազան կըմնէր . աղէկ մարդ մ՛ էր . հիւանդութիւն
մ՛ եկաւ վրան , շատ բժիշկներ նայեցան , ճար մը չկրցին
գտնել , եւ խեղճը մեռաւ . . . :

Մանուկ ազային կինը լրագիր մ՛ի ձեռնն հերս
մտաւ եւ լրագիրը Արիստոյ՛մ ազային տալով՝

— Մեծատարա՛նի էֆէնտին յառկապէս բարեւ ըրած
է ձեզի , ըսաւ եւ գուրս ելաւ :

Արիստոյ՛մ ազան արձապարանօք բացաւ լրագիրն եւ
կարդաց :

« Վանէն հետեւեալը կզրեն մեզ » : Այս չէ , վարինը
կարդանք , ըսաւ եւ կարդաց : « Մեր բարեկամներէն մին
Մուշէն հետեւեալը զրկած է մեզ ի հրաւորակութիւն » :
Աս ալ չէ , միւսը նայինք : « Բուրիե Տ՛Օրիակի մէջ հե-
տեւեալ աղերքը կտեսնուին » : Միւս երեսը անցինք :
« Թայրգի թղթակիցը հետեւեալը հեռագրած է յիշեալ
լրագրին » : Ասանց մէջ իմ անունս չկայ . . . աս կարդը նա-
յինք . . . « Մայրաքաղաքիս անուական դասուն անդամ
մ՛ ալ աւելցաւ այս օրերս : Ելեւելի վաճառական եւ
բազում ազարակներու տէր , ազգատէր , լեզուապէս ,

ազնուատիրա եւ վեհանաճն Աբխաղում էֆէնտի, որ մեր ազգայնոց ծանօթ է, իրէկ Տրապիզոնի շագենաւով մայրաքաղաքս եկաւ եւ ուղղակի Բերս ելաւ, Մաղկի փողոց թիւ 2 առնը: Աբխաղում էֆէնտիի պէս մէկու մը մայրաքաղաքս գալն անշուշտ մեծ ուրախութիւն պիտի որատճառէ մեր բարեմիտ ազգայնոց»: Աբխաղում աղան Մելքոն աղային դառնալով՝ աես, ըսաւ, ի՛նչ գրած է ինձի համար, եւ բարձր ձայնով անգամ մ'ալ կարդաց:

— Մեծապատիւ էֆէնտին բարեւ կընէ եզեր, ըսաւ աիկինը նորէն ներս մտնելով. բաժանորդագին պիտի տաք եզեր:

— Հիմա, ըսաւ Աբխաղում աղան եւ սուս բաժանորդագինն աիկինաջ, որ վաղելով վար իջաւ:

— Սա մարդը գէշ չգրեր կոր, հէ՛, հարցուց Աբխաղում աղան:

— Այո՛, գէշ չգրեր:

— Պատուական լրագիր մ'է:

— Աւելի պատուական կընայ ըլլալ:

Տիկինը դուռը բանալով՝ Աբխաղում աղային նամակ մը եւ խոշոր ծրար մը յանձնեց ըսելով.

— Մեծապատիւ էֆէնտին մանաւորապէս կը բարեւ դձեց:

Աբխաղում աղան նամակը բացաւ եւ հետեւեալը կարդաց.

«Մեծապատիւ էֆէնտի,

Ձեր Մեծապատիւութեան մայրաքաղաքս գալն իմանալով՝ փութացի ձեր գալուսը շնորհակալութիւնով՝ լրագրես սառ օրինակ դրկել: Քաջայայտ եմ, որ պիտի եանիմ ձեր բաժանորդութեամբը քաջալերել լրագրես, որով պիտի խախտուսէ գիտ, որ խմբագրական սաժանելի ասպարեզին մէջ ազգին ծառայութիւններ ընելու կոչուած եմ»:

Մնամ յարգանքով
Խմբագիր—Տնօրէն
... ԼՐԱԳՐՈՅ
(ստորագրութիւն)

— Տաք հասն ի՛նչ ընեմ . . . :

— Կշտանալով կկարդանք . . . :

Տիկինը նորէն ներկայացաւ եւ ծրարով մը նամակ մ'ալ առաւ Աբխաղում աղային, որ բանալով սկսաւ կարդալ.

«Մեծապատիւ էֆէնտի,

Ձեր հանրածանօթ ազգասիրութիւնը քաջալերութիւն տուաւ ինձ՝ լրագրես սասն եւ հինգ օրինակ դրկել ձեզ: Քաջք ե ինձ յուսալ, որ պիտի բարեհաճիմ զանոնք ընդունիլ եւ պատշաճ կանգնել լրագրութեան, որ մեր մէջ ընթերցանութեան շարժումներուն պատճառաւ դժբախտաբար գեռ վիճակի մը մէջ կգտնուի»:

Մնամ յարգանքով
Խմբագիր—Տնօրէն
... ԼՐԱԳՐՈՅ
(ստորագրութիւն)

Աբխաղում աղան նամակը ծալելու վրայ էր՝ աիկինը ներս մտաւ:

— Մեծապատիւ էֆէնտին սիրոյ բարեւներ կընէ եզեր ձեզի, ըսաւ եւ նամակով մը գիրքեր ներկայացուց Աբխաղում աղային, որ նամակը բացաւ եւ սկսաւ կարդալ.

«Մեծապատիւ էֆէնտի,

Իմ մտքիս ծնունդն եղող մերուածները հրատարակած ըլլալով՝ արժան դասեցիլ աննյութ հաւատուն օրինակ ձեզ դրկել: Կյուսաւ, որ շնորհ կընեմ զանոնք ընդունելու եւ կերպով մը քաջալերութիւն տալու ինձ, որպէսի միւս մերուածներս ալ ինչ օրէն հրատարակութեան ստի:

Ենդրեղով որ ընդունիմ իմ խորին մեծարանացո հաւատարմոր՝ մնամ Ձերդ Մեծապատիւութեան խնամք ծառայ

(ստորագրութիւն)

Աբխաղում աղան նամակը գոցեց եւ քովը դրաւ:

Տիկինը դարձեալ ներս մտաւ:

— Մեծապատիւ էֆէնտին բարեւ ըրած է դարձեալ, հարցուց Աբխաղում աղան:

Ո՛չ, բեմակիրներէն մէկը եկած է եւ կրող չէքը կուգէ:

Աբխաղոմ աղան քսան դահեկան հանեց առաւ :

Տիկինը դուրս ելաւ , դուռը գոցեց :

— Ընթերցասան մէկ անկիւնը քանի մը հոգի նրատա՞ ընտրելի թաղականներու ցուցակը կարտրաստէին , բաւ Մանուկ աղա , իւր պատմութեանը թե՛ն ձեռք առնելով : Անոնք մեր կողմէն չէին եւ կաշխատէին , որ իրենց ուզած կաշառակեր մարդերը թաղական ընտրեն :

— Տղուն մէկը եկաւ տա գիրքերը ձգեց գնաց , բաւ տիկինը նորէն մտնելով : Մեծագատիւ էֆէնտին շատ բարեւ կընէ եղեր եւ աշտօր կամ վաղը պիտի գայ եղեր զձեզ տեսնելու :

Տիկինը գրքերը սեղանի մը վրայ դրաւ :

— Ինչ ընեմ՝ աշտօր գիրքերը , գրավաճա՞ն պիտի ըլլամ ես : Չեմ ուզեր , ալ ասկից վերջ , եթէ բերող ըլլայ՝ մի՛ ընդունիր , Աբխաղոմ աղան հոս չէ , ըսէ եւ ձանրէ :

— Ատ ալ չըլլար , դու խմբագիրները չես ճանչնար , անոնց մէջ կը գտնուին այնպիսիներ , որ երբ իմանան , թէ իրենց ընկերներէն մէկուն լրագիրն առած ես եւ իրենցը չես առեր՝ վրագ կը յարձակին ու չստուած խօսքեր կընեն :

— Եթէ այնպէս է՝ ընդունէ , որչափ լրագիր որ բերեն . ինչ ընենք , բռնուեցանք անգամ մը . եթէ գիրք բերեն՝ մի՛ ընդունիր :

Տիկինը գլուխը ծռելով դուրս ելաւ :

— Թէպէտեւ այդ մարդիկն իրենց ուզածները թաղական ընտրելու կաշխատէին՝ բայց իրենց մէջ ալ անմիաբանութիւն կար . ակնաւաճառն իր առաջին յաճախորդը կուգէր թաղական ընտրել , հացագործն կուգէր թաղական ընտրել այն մարդն , սրուն տունը օրը տասը հաց կուտար . դերձակն թաղական անսնել կը փափագէր այն երիտասարդն , որուն վրայ շաբաթը երկու անգամ հագուստ կձեւէր եւ կկարէր . համետագործը քուէ տալ կուգէր այն հարուստին , սրուն մէկ-երկու համետ կը շինէր տարին . խմբագիրն իր բոլոր բաժանորդները

թաղական խորհրդոյ մէջ տեսնել կուգէր . փաստաբանը իրեն շատ դատ յանձնողին քուէ կուտար . բժիշկն իր ամենէն ծանր հիւանդին եւ գինեպանն ալ ամենէն շատ օդի եւ գինի խմողին կուգէր յանձնել թաղին գործերը : Ահա այսպէս իրենց մէջ . . .

Մանուկ աղան դարձեալ չկրցաւ շարունակել իր պատմութիւնը , վասնզի ուրիշ հիւր մը ներս մտնելով ընդհատեց անոր խօսքը :

Այս հիւրը մաքուր հագուած երիտասարդ մէր , իր կլոր եւ ձերմակ գէմքը շրջանակուած էր գեղինով խառն սեւ մօրուքէ մը , որ շատ չէր վայելեր : Պատկերներ կան՝ որ առանց շրջանակի առելի գեղեցիկ կերեւան . թէպէտեւ կան ալ , որ գեղեցիկ երեւալու համար շրջանակի կկարօտին : Եթէ ընութիւնը չարգիլէր կիներու՝ շրջանակի մէջ անցունել իրենց գէմքերն՝ աշտօր որչափ կիներ մօրուք պիտի ունենային : Այս երիտասարդը ներս մտնելուն պէս հանեց իր սեւ եւ երկար գլխարկն եւ բարեւեց սենեակին մէջ գտնուող երկու բարեկամները :

Մանուկ աղան անմիջապէս դուրս ելաւ բարկութեամբ՝ մոմուալով .

— Այս տարիքն եկած եմ եւ ասանկ բան գլուխս եկած չէր . թող չեն տար , որ երկու խօսք ընեմ . հազիւ թէ բերանս կը անամ՝ մէկը կուգայ , կսկսի խօսիլ եւ իմ խօսքս բերնիս մէջ կմնայ :

— Աբխաղոմ աղա հրամանքնիդ էք , հարցուց հիւրն՝ բազմացի վրայ նստելէն ետքը :

— Այո՛ , ես եմ :

— Շնորհակալ եմ , որ Աբխաղոմ աղան դուք էք . ձեր գալուստը լրագրի մէջ կարգացի եւ շատ ուրախացայ , որ ազգերնուս մէջ ձեզի պէս ազնիւ սիրտ կրող ազգասէրներ պակաս չեն , վասնզի այն ազգն , որ ազսէր չունի իր մէջ՝ ազգ չէ :

— Այո՛ :

— Փոխադարձաբար այն ազգասէրն ալ , որ ազգ չունի՝ ազգասէր չէ :

- Շիտակ է :
- Այս երկուքն իրարու հետ այնպիսի սերտ կապակցութիւն մ'ունին , որ իրարմէ բաժնելուզ պէս՝ երկուքն ալ կ'իրարուին :
- Այնպէս է :
- Ազգ մը , որ իր աշխատութիւնները չքաջալերեր , աւելցուց հիւրն միշտ ծանր եւ լրջագոյն եղանակաւ մը , ազգերու կարգ անցնելու բնաւ իրաւունք չունի :
- Շատ աղէկ կ'իտսիք :
- Եւ երբ աշխատութիւն մը վարձքը չբնութենի իր ազգէն՝ բնականաբար կ'զհատի եւ երբեմն կ'սորհի երթալ ինքզինք ծովը նետել :
- Աս սղայութիւն է :
- Ներքեցէ՛ք , Աբիսողով՝ աղա , եթէ մեր այս առաջին տեսութեանը քիչ մը համարձակ կ'իտսի՞մ ձեզ հետ :
- Հոգ չէ :
- Ծառազ վեց սարի Եւրասիա մ'նացած եմ՝ եւ բժշկութիւն սովորած եմ :
- Աղէկ արուեստ :
- Գիշերները քունս ծախելով՝ կարգացած ու գրած եմ , սրբէսկի քաղաքս դանձամ՝ եւ ազգիս ծառայութիւն ընեմ :
- Կարգ ալ իր ազգին ծառայութիւն ընելու է :
- Երկու տարի է , որ հոս կ'ընտուխմ , եւ միւնչեւ այսօր հազիւ չորս հիւանդ նայած եմ . հասկցիր , թէ ինչպէս կ'քաջալերուին հոս բժիշկները :
- Յաւալի բան . . . այս տեղացիները հիւանդ ըլլալու սովորութիւն չունին . . .
- Ունին , բայց հոս հիւանդները ազգային ղգացում չունին , Հայաստանի վրայ գաղափար չունին :
- Ինչ կ'ըսէք :
- Այո՛ , երբ հայ մը հիւանդ ըլլայ՝ օտար ազգէ բժիշկ մը կ'երէ իր սունը , առանց գիտնալու , թէ հայու ցան Հայը կարող է միայն բժշկել , առանց համոզուելու , թէ օտարը չէ կարող հայու ցաւուն դարման

- ըլլալ : Այսօրուան օրս երկու հազարէն աւելի հայ բժիշկ կայ . առանց մէջէն հինգ-վեց հազար , մահաւանդ երկու երեք հազար , սրտուական կեանք կ'անցունեն . եւ անդին մ'նացածը ամեն օր բերանը բաց կ'ապասէ , որ հիւանդ մը ներկայանայ իրեն եւ ստակ ամէն :
- Գէշ վիճակ :
- Ի՞նչ ընեն ազգային բժիշկներն , երբ ազգային հիւանդներն օտարներու կ'ընտան . . . ո՛հ , օտարասիրութիւն , օտարասիրութիւն , գոչեց բժիշկն՝ աչքն երկինք վերցնելով . երբ պիտի երթաս մեր քովն :
- Օտարասիրութիւնը աղէկ բան չէ :
- Մահաւանդ թէ բժիշկները քաջալերելու չափ հիւանդութիւն ալ չկայ մեր ազգին մէջ . եւ այն ազգին մէջ , որ հիւանդութիւնը տարածուած չէ՝ պա. բապ բան է Եւրասիայի բժիշկներուն չափ ճարտար բժիշկներ յուսալու , ինչպէս նաեւ այն ազգն , որու մէջ ընթերցասիրութիւնն տարածուած չէ՝ իրաւունք չունի տաղանդաւոր եւ հանճարեղ հեղինակներ ունենալու . տաղանդն եւ հանճարն առանց քաջալերութեան կ'եւենին :
- Շատ իրաւունք ունիք :
- Ձեք կարող երեւակայել , Աբիսողով՝ աղա , թէ որչափ յուսահատուած եմ . հազար անգամ զըջացած եմ , երկու հազար անգամ անէծք կարգացած եմ բժիշկ ըլլալու համար . ո՛ւր էր թէ բժիշկ ըլլալու տեղ հիւանդ ըլլայի , եւ մեռնէի . մեր ազգին մէջ հիւանդութիւնը բժշկութեանէն աղէկ է , վաճառի տգիտութիւնն գիտութեանէն աւելի կ'քաջալերուի , թէ թեւութիւնն ծանրութեանէն աւելի յարգ կ'ընեն , մոլիներն առաքինիներէն աւելի պատիւ կ'իյայելին : Ճշմարիտ Աստուած՝ ուխտ ըրած եմ , որ եթէ օր մ'երեւելի ազգայիններէն հիւանդ մը նայիմ՝ անոր անունը լրագիրներու մէջ բարձրացնեմ :
- Այս խօսքին վրայ Աբիսողով՝ աղա՛ն արթնցաւ : Ի՞նչ անուշ բան է սինքն փառասիրութիւնն արթնցաւ : Ի՞նչ անուշ բան է թերութիւններ հաւաքել միամիտ մարդերու վրայէն :

խորամանկներն երբեմն վարպետութեամբ այնքան կը կեղծեն իրենց թերութիւններն, որ անոնց հաւաքիչները կշռարեցնեն. վամպի անոնք երբեմն միամիտ եւ երբեմն խորամանկ կձեւանան. ժամ մը տգէտ, ժամ մը գիտուն. մերթ անաչառ, մերթ աչառու. մերթ կեղծաւոր, մերթ անկեղծ, եւ երբ անգլային նշանաւոր, հանձարեղ եւ հերանոյշ Ծերենցը ասոնցմէ մին նկարագրելով անբնական անձ մը ներկայացնէ՝ ամեն կողմէ կըսարուի, թէ Ծերենցն սակաւին Մանուկենց է՝ անձեր ստեղծելու արհեստին մէջ, թէ միեւնոյն անձին վրայ Ազամն եւ Նեոն, սառսնան եւ հրեշտակն, Զոյիլն եւ Հովերոն, արակահն եւ իգականն միանգամայն կներկայացնէ: Ինչ յանցանք ունի ձերմակերես Ծերենցն, երբ իր ներկայացնելիք անձերն խորամանկ են: Ներեցէք, Աբխազով աղա եւ տէր բժիշկ, եթէ ձեր խօսակցութիւնն ընդմիջեցի. ի բնէ քիչ մ'անհամբեր եմ. երբ խօսքին կարգը գայ՝ չեմ կարող ինքզինքս բռնել, որչափ ալ այս բնաւորութեանս պատիժը կրած ըլլամ եւ կրեմ: Այո՛, Ծերենցն կը ներկայացնէ անձերն ոչ թէ ինչպէս որ են, այլ ինչպէս որ կերելին. Ծերենցն այս մասին որչափ ալ երկնցնէ իր մագերն՝ իրաւունք ունի, վամպի ունինք հեղինակներ, որք Ծերենցէն աւելի երկար մտղ ունին եւ կներկայացնեն իրենց անձերն ոչ թէ ինչպէս որ են, այլ ինչպէս որ կուզեն իրենք, որ ըլլան անոնք: Ասոր համար է, որ Տին հեղինակներն երբ Հայկ կամ Վարդան կամ Արտաշէս ներկայացնել ուզեն՝ Վիքթոր Հիւկոյի խօսքերը կամ Մոլթքէի կարծիքները կը դնեն անոնց բերնին մէջ: Ասոնք կկարծեն, թէ երբ Ազամը իր ժամանակի յառուկ պարզութեանը մէջ ներկայացնեն՝ կկորուսեն իրենց տաղանդն՝ եթէ ունին, կամ կվնասեն իրենց հանձարին՝ զոր ունենալ կկարծեն, կամ վերջապէս կգրկուին այն համբաւէն՝ զոր վաստկիլ կուզեն: Ո՛վ ըսած է այս ողբերգակներուն, թէ աւելի դժուար է մէկուն պատկերն ճշտութեամբ նկարելն քան թէ երեւակայութեամբ անբնական պատկեր մը գծելն.

ո՛վ պօռացած է ամոնց ակունջն ի վայր, թէ նկարիչ մը պատկերներ ստեղծելու սխելէ առաջ՝ պատկերներ ընդօրինակելու է:

Ոչ որ: Եւ ով կյանդգնի այս փափուկ ժամանակին մէջ ուրիշի մը գործն անաչառաբար քննադատելու: Մեր քննադատները, քիչ բացառութեամբ, ակնոց ակնոցի վրայ կը դնեն՝ գործի մը մէջ գեղեցիկ կտորներ վնասուելու համար, վամպի տեսնուած բանը չի նստուիր: Ասոնք բնաւ տարբերութիւն չունին գրաքննիչներէն, որք որեւէ հրատարակութեան մը մէջ միայն տգեղ կտորներ կվրնտուեն: Չեմ տեսած քննադատ, մ'որ տգեղ հրատարակութեան մը կոկորդէն բռնէ, տղմէ եւ սպաննէ զայն: Սպաննելու չէ, գործ մը գեղեցկացնելու աշխատելու է, կրտեն, անոր գեղեցիկ կողմերը ցոյց տալով միշտ եւ տգեղ կէտերը հեռուանց ցցունելով խիստ քիչ անգամ: Ո՛չ, պարոն քննադատներ, ո՛չ, իրաւունք չունիք. սպաննեցէք տգեղ գործերն, եւ վատահ եղէք, որ պիտի գեղեցկանան անոնք: Մարդեր կան, որ կգեղեցկանան, երբ մեռնին: Ես որ այսչափ խստութեամբ կխօսիմ ուրիշներու երկերուն վրայօք՝ կկործէք թէ քաղցրութեամբ կվարուիմ Մորացիակներուն անձերուն հետ, որոնց բերնէն ելած խօսքերն միայն բառ առ բառ կգրեմ հոս, առանց իմ կողմէս կէտ մ'աւելցնելու յանդգնութիւնն ունենալու: Բնաւ երբէք մանաւանդ թէ կղզամ, որ իմ անձերս ալ ունին շատ թերութիւններ՝ զորս օր մը պիտի հարուածեմ: Նոյնիսկ մեծ թերութիւն մ'է, որ պատմիչ մ'իր պատմութեան թելը կտրէ եւ իր ընթերցողներն երկու ժամ խնդիրէն դուրս խօսքերով զբաղեցնէ: Բայց ինչ ընեմ, այս թերութիւնս իմ առաւելութիւնս է, վամպի այս թերութեանս շնորհիւ է, որ կրցած եմ քանի մը ընթերցողներու տէր ըլլալ, թերութիւն՝ որ թերութիւններ ուղղելու պաշտօն ունի: Այս չափ բացատրութիւն ալ թերութեանս համար: Գառնանք ուրեմն մեր պատմութեան:

Աբխազով աղան, ինչպէս ըսինք՝ ակունջները տըն.

կեց, երբ իմացաւ, որ բժիշկն, եթէ հիւանդ մը գտնէ՝
անոր անունն լրագիրներու մէջ պիտի հրատարակէ.
ուստի անմիջապէս տկարութիւն ունենալ ուզեց :

— Աղէկ եղաւ որ, ըսաւ բժիշկն, այսօր հոս եկաք,
վանազի քանի մ'օրէ իվեր վրաս գէշութիւն մը կայ :

— Ի՞նչ կզգաք, հարցուց բժիշկը :

— Գէշութիւն մը կզգամ :

— Ո՞ր կողմը :

— Որ կողմս :

— Այո՛ :

— Ամեն կողմս :

— Ախորժակդ ի՞նչպէս է :

— Աղէկ է :

— Կերածդ շուտ կմարտն՞ :

— Կմարտեմ :

— Գիշերները հանգիստ կքնանա՞ն :

— Շատ հանգիստ, բայց վրաս գէշութիւն մը
կզգամ :

— Գլուխդ երբեմն կցաւի՞ :

— Այո՛ :

— Վրադ տանկ թուլութեան պէս բան մը . . . :

— Ճիշտ :

— Երբեմն գողալ մը տանկ . . . :

— Այո՛, այո՛, գողալ մը տանկ . . . (վեկուսի) կեանքիս
մէջ գողացած չունիմ :

— Գողալէն վերջը տաքութիւն մը . . . :

— Տաքութիւն մը :

— Տաքութենէն վերջը քրտինք մը . . . :

— Գրտինք մը :

— Աստուները լեզուիդ վրայ լեղիութիւն մը :

— Այո՛, լեզուիս վրայ լեղիութիւն մը :

— Հասկցայ. բան մը չէ, կանցնի. ինքզինքդ մտե-
ցուցած ես :

— Ինձ ալ աշխպէս կուգայ, որ ինքզինքս մտեցու-
ցած եմ :

— Շատ բժիշկներ կան, որ այս հիւանդութիւնը
չեն հասկնար, մտալ դեղեր կուտան, ուրիշ հիւանդու-
թիւն կհրաւիրեն :

— Աւրախ եմ, որ դուք աղէկ հասկցաք : Դեղ մը
տուէք, որ շուտ մը անցնի :

Բժիշկը ծոցէն հանեց քերպակալը կամ սեսրոնը. եր-
կուքէն, որն որ ուզէք՝ կրնաք գործածել, ազատ էք
նստել ոչ մին գործածելու եւ ոչ միւսն, թուղթ մը քաշեց
անոր մէջէն եւ մտախառով քանի մը բաւ գծելէն ետքը
թուղթին վրայ՝ Աքիսոզամ աղային տուաւ զոյն ըսելով.

— Ասիկայ կարմիր ջուր մ'է. ժամը մէկ սնուամ
կխմէք անկից խահուէի գաւաթով. թէպէտեւ քիչ մը
լեղի է, բայց ազդու է :

— Շատ աղէկ :

— Մտցայ հարցնելու, թէ բնութիւնդ ի՞նչպէս է :

— Բնութիւնս . . . շտապը՝ խարդախ մարդերէն
չեմ ախորժիր. ամենուն հետ աղէկ կվարուիմ . . . :

— Ամեն ատուու դուրս կելլա՞ք, հարցուց բժիշկը,
խօսքին ձեւը փոխելու ստիպուելով :

— Հոս գալէս իվեր երկու ատուու դուրս չկրցի
եղնել :

— Իրա՞ւ կըսէք :

— Սուտ խօսելու ի՞նչ պարտք ունիմ :

— Ուրեմն դեղ մ'ալ գրեմ :

Բժիշկը դեղագիր մ'ալ գրեց եւ Աքիսոզամ աղային
տուաւ :

— Նախ այս դեղը պիտի առնես, ըսաւ բժիշկն,
որպէսզի վաղը ատուու դուրս եղնես եւ վերջը միւս ջուրը
պիտի խմես :

— Եթէ այս գեղէն խմեմ՝ վաղը ատուու անպատ.
ճառ դուրս կրնամ՝ եղնել :

— Այո՛, անպատճառ :

— Աս ի՞նչ աղուոր դեղ է . . . հապա թէ որ դար-
ձեալ հիւրեր գան եւ զիս խօսքի բաննն :

— Հիւրերդ ի՞նչ վրաս ունին :

— Ի՞նչպէս վնաս չունին. երկու առտու է, որ դուրս ելնել կուզեմ՝ եւ թող չեն տար, կուգան երկու ժամ գլուխ կցաւցնեն: Բայց վաղը առտու անպատճառ պիտի ելնեմ, վասնզի պատկերս քաշել պիտի տամ:

Բժիշկը դարձեալ հարցման ձեւը փոխեց հարցնելով:

— Փորդ ի՞նչպէս է:

— Ամենուն փորին պէս փոր է:

— Պինդ է:

— Ո՞վ գիտէ . . . իրաւ որ օր մը օրանց հետաքրքրութիւն ունեցած չեմ հասկնալու համար, թէ պի՞նդ է, թէ ոչ. ո՞վ պիտի նայի անանկ բաներու:

-- Աբխաղում աղա, ամեն օր մեծ գործ կընես՝ հարցուց վերջապէս բժիշկը՝ ճարը հասնելով:

— Այո՛, այո՛, ամեն օր մեծ գործ կը տեսնեմ:

Ո՞վ մեծագործութիւն . . . :

Ո՞վ մեծախօսութիւն . . . :

Շատ լաւ, սրտատխաճանց բժիշկին. ես վաղը առտու նորէն կուգամ ձեզ տեսնելու:

— Կըլլայ:

— Մնաք բարով, հոգ մի՛ ընէք. ձեր սկարութիւնը քանի մը գեղերով կանցնի:

— Շնորհակալ եմ:

Բժիշկին գլխարկին առնելով մեկնելու վրայ էր, երբ Աբխաղում աղան ըստ անոր.

— Գրելիքը չմոռնաս:

Բժիշկը խորհիլ սկսաւ, թէ ի՞նչ էր գրելիքը եւ շուտ մը յիշելով պատասխանեց.

— Այո՛, այո՛, միաքս է. լրագրի մը մէջ պիտի գրեմ ձեր անունը: Մնաք բարով:

— Երթաք բարով:

— Բժիշկին մեկնելուն պէս՝ Աբխաղում աղան ըստ ինքնիրեն.

«Վախցայ, որ բժիշկը կըսէ, թէ «դուն հիւանդութիւն մը չունիս», եւ շինծու հիւանդ ըլլալս յայտնի կըլլայ. բայց պարսպ տեղը վախցած եմ, վասնզի անի-

կայ ոչ թէ միայն չհասկցաւ հիւանդ չըլլալս, այլ ըստ նաեւ, թէ քանի մը գեղով կանցնի հիւանդութիւնը: Է՛հ, պարսն բժիշկներ, դուք բան մ'ալ չէք հասկնար, եւ մամս իրաւունք ունէր, բնաւ բժիշկ չկանչելու: Ես բան մը չունիմ, տէր բժիշկ, շարունակեց. անունս լրագրի մէջ գրել տալու համար հիւանդ եղայ. . . »

Այս վերջին խոստովանութիւնը քիչ մը խենդութիւն երեւցաւ Աբխաղում աղային, որ խղճմտանքը հանդարտեցնելու համար ըստ ինքնիրեն:

— Լսողն ալ պիտի կարծէ, թէ հիւանդ չեմ եւ շինծու հիւանդ եղած եմ. քանի մ'օր խկեր է, որ անհանդատութիւն մ'ունիմ. ոչ կընամ ուտել եւ ոչ քնանալ. հազ մ'ալ ունիմ, գիշերները չքնայնեք զիս:

Ո՞վ փառասիրութիւն, իրաւ է, որ դուն երբեմն խելացիները խենթ եւ խենթերը խելացի կընես . . . :

Թ

Աբխաղում աղան բերանը քիչ մը բան դնելու համար վար իջաւ. բայց երբ տեսաւ, որ քանի մը հոգիներ նոր եկած էին զինքը տեսնելու՝ անոնց ձեռքէն խալսելու համար տունէն դուրս ելաւ. եթէ այսպէս չընէր եւ ամեն այցելութիւններն ընդունելու ըլլար՝ ժամանակ պիտի չունենար ո՛չ ուտելու, ո՛չ քնանալու եւ ո՛չ արթննալու:

Աբխաղում աղան դեռ Պալիս չեկած՝ իմացած էր, թէ Բերա Գաղղիական ճաշարան մը կար եւ երեւելի մարդերը հոն կերթան ճաշելու. ուստի տունէն դուրս ելնելուն պէս միտքը դրաւ յիշեալ ճաշարանն երթալու:

Հազիւ թէ քանի մը քայլ առաւ՝ յիտուն տարեկան նիհար եւ պատուած հագուստներով մէկը գէմն էլաւ.

— Կարծեմ Աբխաղում աղա հրամանքսիդ էք:

— Այո՛, ես եմ:

— Քանի մը վայրկեան ձեզի հետ տեսնուիլ կ'փափագէի:

— Է՛յ :

— Կոր եղանակով նոր դասագրքեր հանած եմ .
անոնցմէ հարիւրի չափ ձեզի տալ կուզէի : Ներեցէ՛ք
համարձակութեանս . ի՞նչ ընենք , այս համարձակութիւնը
մեզի առաջն ազգն է , որ չքաջալերեր իր դասատուներն
եւ թող կուտայ , որ անոնք խեղճ վիճակի մէջ ապրին :
Ա՛հ , եթէ այսօր դասագրքերը չկարենամ քշել՝ տարար-
նապետը բանալը պիտի դնէ զիս , դեռ տպագրութեան
եւ թուղթի ծախքը վճարած չեմ իրեն եւ ամեն օր
կապանայ ինձի :

— Դասագիրքն ի՞նչ պիտի ընեմ ես :

— Չեր բարեկամներուն կուտար . կողաչեմ , խըն-
դիրքս մի մերժեր . վեցական դահեկանէն վեց հարիւր
դահեկան կընէ , եւ այդ գումարն ալ ձեզի համար մեծ
բան մը չէ :

— Դաղղիական ճաշարանն մը կողմէն կերթցուի :

— Սոկից կերթցուի , սիրով կառաջնորդեմ ձեզի հմն :

— Ետրհակալ կըլլամ :

— Կքալենք եւ կխօսինք : Դասատուներն ազգին
ճառաները համարուած են եւ ամենուն երեսէն ինկած ,
մինչդեռ անոնք ազգին տէրերն են : Ազգ մ'անոնցմով
ասաջ կերթայ . բայց ի՞նչ օգուտ , մեր մէջ քաջալե-
րութիւն չկայ : Դասատու մը այսօր դպրոցի մը պաշ-
տօնի կիցուի եւ քանի մ'օրէն կճանաբուի , վասնզի հո-
գարարձուներէն մէկուն գեանէն բարեւ չէ տուեր :
Եթէ քանի մ'ամիս սրաշտօն վարէ եւ ամսական ուզէ ,
կիմասուի ամսական ուզած ըլլալուն համար , եւ միշտ
սա խօսքերը կըսէ , « Ազգին ստակոյժը կապրէք , ազգին
վրայ բեռ եզած էք , գացէք . կորուեցէք » : Ա՛հ Աբիտողոմ
աղա , չէք գիտեր , թէ ի՞նչ կբաշեն Պոլսոյ դասատուները .
խեղճութեան զենիթը բարձրացած են . չեմ կարծեր ,
որ ասոնք իմանալէն ետքը դասագիրքէս հարիւր օրինակ
չանէք :

— Այդ ճաշարանն ասկից շուտ հեռու է :

— Չէ , մօտեցանք : Միսոյն դասատուները չեն , որ

այս վիճակին մէջ են . խմբագիրները , հեղինակները ,
տպարանատէրները , գրավաճառները , վերջապէս անոնք
որ գիրքով կբաղին՝ թշուառութեամբ կբաղին : Յուսա-
ջաղխութիւն կսլօսանք , եւ դէպի խաւար կերթանք .
աջ կգոչենք , եւ դէպի ձախ կերթանք . ապագայ կը-
սենք , եւ դէպի անցեալ կվազենք . ս՛հ , մեծ-մեծ խօս-
քեր , իսկ մեծ գործ . . . :

Ա՛հ մեծագործութիւն . . . :

Ա՛հ մեծախօսութիւն . . . :

— Կերակուրներն ի՞նչպէս են այն ճաշարանին մէջ :

— Աղէկ են : Հարիւր դասագիրքը տուն դրկեմ
թէ . . . :

— Պատասխանը քանի մ'օրէն կուտամ . . .

Երկու բանակիցներն խօսելով հասան ճաշարանին
առջեւ :

— Հրամեցէ՛ք , մաէք , Աբիտողոմ աղա :

Աբիտողոմ աղան կմտնէ ճաշարան եւ չորս կողմը
հայելիներէ ուրիշ բան չտեսնելով՝

— Միալ եկանք , կըսէ , հոս հայելի կճախեն :

— Չէ՛ , չէ՛ :

Երկու բարեկամներն կհատին սեղանի մ'առջեւ :

Մտնուելը կբերէ կերակուրներու ցուցակը :

Աբիտողոմ աղան թուղթը կաննէ , վրան կը նայի ,
կգարձունէ , յետեւի կողմն ալ կնայի եւ սեղանին վրայ
կզնէ :

— Ի՞նչ պիտի ուտէք , կհարցունէ դասատուն :

— Միտով կերակուր կուտեմ ես :

Դասատուն մտնուելը կկանչէ եւ կերակուր կաղբա-
պրէ թէ՛ Աբիտողոմ աղային համար եւ թէ իրեն համար :

— Ահա այսպէս , Աբիտողոմ աղա , դասատուներուն
այս վիճակը խելով չեմ ցուիր :

— Զցաւի՛ն ալ խօսք է :

— Կվայելէ՛ ազգի մ'այսպէս մուրացկանի պէս ապ-
րեցնել իր վարժապետները :

— Զվայլեր :

— Եթէ կուզէք՝ գրքերս այս գիշեր տունը ձգեմ :
Հիմակու հիմայ թո՛ղ մ՛հայ, ուրիշ օր մը կհասնիք
ասոր վրայ :

Մանչուկը կերակուրները կբերէ . Աբխողոմ՝ աղան
երեսը խաչակնքելով՝ երկու սրտատու կընէ եւ կկլէ
իրեն բերուած խորոված միսը . ետքը բարեկամին դաս-
նալով կըսէ .

— Կտոր մը միտով մա՞րդ կկշտանայ . զրուցէ՛ սա
անպիտանին , որ քիչ մը շատկէի բերէ :

Մանչուկը կկոչուի եւ թիպա կապալբաւի :

Այս միջոցին միջահասակ եւ դիրուկ երիտասարդ մը
կմանէ ճաշարան , ի ձեռին ունենալով ծրար մը , եւ
ուղղակի Աբխողոմ աղային առջեւ կուգայ :

— Կարծեմ , կըսէ , Աբխողոմ աղան տեսնելու պա-
սիւր կվայելեմ :

Աբխողոմ աղան բան մը չհասկնալով նոր եկողին
երեսը կնայի անբարբառ : Գովի բարեկամն ալ ձայն
չհաներ :

— Կարծեմ , կկրկնէ , այն մեծ մարդուն առջեւ
գանուելու բարեբախտութիւնն ունիմ , որ մայրաքաղա-
քս եկած է՝ մեկենաս անուանուելու համար :

Աբխողոմ աղան , որ այս ձեւերուն տեղեակ չէր՝
զգալը կաննէ եւ կսկսի ուտել թիպան , զոր նոր բերած
էր մանչուկը : Սեղանակիցն ալ նոր գրագէտի մը գալն
իր գործոյն արգելք համարելով՝ չուզեց անոր պատաս-
խանել :

— Կարծեմ , կերեքնէ , այդ ազնիւ անձին քովը գըս-
տուելու բախտը կվայելեմ , որուն անունը քանի մը օր
առաջ լրագրի մը մէջ կարգացի :

Աբխողոմ աղան , որ թիպաով կզբաղէր՝ դարձեալ
պատասխան չտար , եւ նոր եկողը կստիպուի պարզել իր
խօսքն ըսելով .

— Աբխողոմ աղան հրամանքնի՞դ էք կարծեմ :

— Այո՛ , ես եմ :

Նոր եկողն աթոռ մը կաննէ եւ կնայի :

Մանչուկը կուգայ հարցնելու վերջէն եկողին , թէ
ինչ կուզէ ուտել :

Եղի մէջ հակիթ , կպտասխանէ , ձեռքի ծրարը
քովի աթոռին վրայ գնելով :

Աբխողոմ աղան թիպան ալ կհատցունէ եւ կասկա-
րայի ձուկ կապալբէ :

— Է՛հ , Աբխողոմ աղա , կըսէ նորեկը , մեծ պատիւ ,
մեծ բախտ կհամարիմ ինձի՝ ձեզի պէս բարեսիրա անձի
մը սեղանակից գտնուիլս : Ծառագ ազգային գրագէտ-
ներուն ամենէն յեախնն եմ , գրեթէ քիչ մ՛ալ բանաս-
տեղծ եմ . քանի մը սղբերգուիւն գրած եմ եւ կուզեմ ,
որ անոնց իւրաքանչիւրէն քսանական օրինակ ձեզի նուէր
ընեմ . . .

— Մ՛ օ՛ օ՛ , Աբխողոմ աղա , կըսէ երրորդ մը խնդում ,
երեսով Աբխողոմ աղային մօտենալով , բարի եկած էք :

— Բարի տեսանք :

— Ես ազգային փաստաբաններէն եմ եւ ձեր գալն
լսելով՝ փութացի իմ խոնարհ յարգանքներս ձեզի մատու-
ցանել եւ միանգամայն յայտնել , թէ ձեր դատերն ինձի
յանձնէք :

— Ես դատ չունիմ :

— Եթէ դատ չունիք՝ ինչո՞ւ ուրեմն եկաք հոս :

— Ուրիշ գործի մը համար :

— Անկարելի է , որ ձեզի պէս մարդ մը դատ չու-
նենայ , ոչ միայն անկարելի է , այլ անպատուութիւն ալ
է . ձեզի պէս մէկը հարկըներով դատեր ունենալու է եւ
ձեր շնորհիւ քանի մը փաստաբաններ սարելու են : Եթէ
դուք դատ չունենաք անգին ալքա՞տը պիտի ունենայ :

— Մէկու մը հետ դատ չունիմ :

— Զարմանալի բան , մէկու մը դէմ դատ բանալու
ալ միտք չունի՞ք :

— Ինչու դատ բանալու պատճառ մը չունիմ :

— Դատ բանալու համար անպատճառ պտո՞ճառ մը
ուրենալու է . մէկու մը դէմ դատ կը բանաք , կը լմհնայ
կերթայ :

— Է, ի՞նչ կը շահիմ:

— Գուն չես շահիր, բայց փաստաբանդ կը շահի, քեզի համար աղօթք կընէ: Մեծ մարդերն հիմայ այդպէս կընեն. փաստաբաններն, սարեցնելու համար իրենց գէմն ելնողներուն դէմ պատուոյ դատ կը բանան:

— Ես անանկ խայտառակութիւններ չեմ սիրեր:

— Ես կատակ ըրի, Աբխաղում աղա, բայց կատակը մէկդի գնենք եւ լրջօրէն խօսինք, ըսաւ փաստաբանը ծանր կերպարանք մ'անելով. լսեցի որ շոգեհաւուն մէջ մէկու մը հետ քիչ մը առեր սուեր էք, եւ այն մէկը ձեր պատուոյն դէմ ծանր խօսքեր ըրեր է:

— Ամենեւին:

— Թէ դուք ալ անոր քանի մը խօսք ըրեր էք . . . :

— Բնաւ:

— Թէ վերջը ճեծկըլուքի ելեր էք . . . :

— Ատանկ բան մը բնաւ եղած չէ:

— Թէ դուք անոր գլխուն զարկեր էք . . . :

— Սուտ է:

— Թէ անիկայ ալ ձեզի ապտակ մը սուեր է . . . :

— Բոլորովին սուտ:

— Թէ երրորդ մը մէջ մտեր է . . .

— Երկրորդ չկայ, որ երրորդ ըլլայ:

— Թէ քու թեւդ քաշեր է . . .

— Սխալ:

— Թէ անոր ալ ձեռքը բռներ է . . .

— Սուտ:

— Թէ ատանկով զձեզ բաժներ է . . .

— Բնաւ տեղ չկայ:

— Թէ դուք այս բաժանումէն գո՞հ չըլլալով՝ դատ բանալ ուզեր էք . . .

— Որչափ սուտ:

— Թէ վարպետ փաստաբան մը վնասեր էք . . .

— Ամենն ալ սուտ:

— Թէ զիս կանչել սալ ուզեր էք . . .

— Ամենեւին:

— Որպէս զի ձեր դատը պաշտպանեմ, եւ ես ալ ասոր համար եկայ:

— Ատանկ բան մը չկայ:

Այս խօսակցութեան միջոցին երկու-երեք հոգի եւս կուգան, ամենն ալ Աբխաղում աղային կամ գիրք նուիրելու կամ լրագրի մը բաժանորդ գրելու դիտաւորութեամբ, եւ այս ամենը պատուական ճաշ մ'ալ կընեն իրենց առաջարկութիւնները ներկայացնելով:

Աբխաղում աղան հազար անէ՞ք կարգալով ճաշարան եկած ըլլալուն վրայ՝ մանչուկը կը կանչէ եւ հաշիւը կուզէ:

Մանչուկն անմիջապէս կը բերէ հաշիւն, որու գուժ մարն էր քառասուն ֆրանկ, զոր տաճկերէն գրամի կը թարգմանեն եւ կըսեն Աբխաղում աղային, հարիւր եօթանասուն եւ վեց դահեկան:

— Հարիւր եօթանասուն եւ վեց դահեկան . . . ես այնչափ բան չկերայ:

— Այո՛, դուք չկերաք, բայց ձեզի եկող հիւրերն ալ կերան, ըսաւ փաստաբանն, որու կը վերաբերէր այս դատին պաշտպանութիւնը:

— Իրաւ որ մեծ պատիկութիւն եղաւ, որ Աբխաղում աղան վճարէ մեր ճաշը, ըսաւ մին:

— Այո, ես շատ ամօթով մ'նայի. մե՛ր պարտականութիւնն էր անոր կերակուր հրամցնելն, կրկնեց երկրորդ մը:

— Ներեցէք մեր անքաղաքավարութեանն, ըսաւ չորրորդ մը. ուրիշ անգամ մենք ձեզի կը հրաւիրենք ճաշի:

Աբխաղում աղան սուանց պատասխանելու ստակները համրեց եւ ճաշարանէն դուրս նետեց ինքզինքը, որոշելով, որ մէյ մ'ալ ճաշարան չմտնէ:

Ժ

Հետեւինք ուրեմն Աբիսողոմ աղային, որմէ վայրկեան մը չբաժնուեցանք մինչեւ հոս եւ բաժնուելիք ալ չունինք մինչեւ պատմութեանս վախճանը: Այնիւ ընթերցողն մինչեւ հոս տեսնելով գրեթէ միօրինակ անասարաններ, որք բնաւ յարաբերութիւն չունին իրարու հետ՝ քանի մը անգամ մտաբէն անցուց անշուշտ, թէ ինչո՞ւ միայն Աբիսողոմ աղային օձիքը բռներ կերթանք եւ միւս անձերն, անգամ մը ներկայացնելէն ետքը բոլորովին կը մոռնանք: Այս պահասութիւնը, եթէ երբէք պահասութիւն է՝ մեր վրայ գրելու չէ այլ նիւթին բնութեանը: Ամեն նիւթ բնութիւն մը ունի: Նիւթ կայ՝ որուն բնութիւնն է լալ. նիւթ կայ՝ որուն բնութիւնն է լանգալ. նիւթ կայ՝ որուն բնութիւնն է համազել. նիւթ կայ՝ որուն բնութիւնն է յուզել. գարձեալ նիւթ կայ՝ որուն բնութիւնն է արձակ, ինչպէս նաեւ նիւթ կայ՝ որուն բնութիւնն է ոտամուտը. վերջապէս նիւթ կայ՝ որուն բնութիւնն է կրկնութիւն . . . : Իւրաքանչիւր նիւթ իրեն յատուկ ընդհանուր բնութեանէն զատ ունի նաեւ մասնաւոր բնութիւններ: Եւ որովհետեւ մենք հոս ճարտասանութեան գաս տալու պաշտօն չունինք՝ համառօտիւ մեր միտքը բացարեւնք եւ անցնինք. Մովսէրի Միգանորօքն ալ կատակերգութիւն է Լե Թաշեօն ալ, բայց ասոնց իւրաքանչիւրն իրարմէ այնքան տարբեր մասնաւոր բնութիւններ ունին, որ Մովսէր չէր կարող Լե Թաշեօի տեսարաններով Միգանորօք մը շինել, ոչ ալ Միգանորօքի տեսարաններով Լե Թաշեօն գրել: Կարծեմ՝ կրկնութիւն է ըսել, թէ ես ուրիշ վէպերու տեսարաններով չէի կարող գրել Մեծապատիւ Մուրացիանկերս, որոնց բնութիւնն է՝ աներեւոյթ ըլլալ, Աբիսողոմ աղային անգամ մը ներկայանալէն ետքը: Կը խոստովանիմ, որ եթէ սոյն նիւթն Ավրասիաս առնէր՝ երգիծանք մը կը շինէր, եւ եթէ Մովսէր ձեռք անցունէր՝ կատակերգութիւն մը կը յորինէր.

բայց մենք, որ սպրեւու պէտք ունինք՝ ստիպուած ենք ժամանակին յարմարիլ, շատ անգամ քանրադունէն բաժնուն եւ երգիծանքէն վէպ շինելով: Այս համառօտ բացատրութենէն ետքը գամնանք Աբիսողոմ աղային:

Աբիսողոմ աղան, ինչպէս կը յիշէ ընթերցողն, սուս գարձաւ, շարունակելով իր բարկութիւնն՝ զոր զգացած էր ճաշարանի մէջ ունեցած ինքնահրաւեր սեղանակիցներուն վրայ: Տուն գամնալուսն պէս իմաց արուեցաւ, որ քանի չափ նամակներ դրկուած էին իրեն: Վեր ելաւ, նամակները մէկիկ մէկիկ բացաւ, կարդաց, պատուեց եւ գետնից նետեց: Անեակին մէջ քանի մը անգամ դառնալէն ետքը յանկարծ կանգ առաւ եւ սրտաց.

— Ասանք զիս քիչէս բռնելով կողապանել կուզեն: Սա քաղաքը գալէս ի վեր վայրկեան մը ինք իր գլխուս չմ'նացի. հազիւ մէկը կերթայ՝ միւսը կուգայ, ստակ կուզէ. ես աստեղ ամենուն ստակ տալու համար եկայ: Ի՞նչ աներես մարդեր են . . . ասչափ աներեսութիւն ոչ լսուած բան է, ոչ ալ տեսուած: Եթէ վաճառեմ ըսես՝ ո՞ր մէկը վաճառելու է, ո՞ր մէկուն համեմուտ է. օրակահով չորս-հինգ հոգի վարձելու է, որ ուրիշ գործ չունենան, միայն եկողները վաճառեն . . . : Եթէ վաճառելու եղնես՝ այն ատեն ալ բոլոր քաղաքին մէջ պիտի բամբասեն զիս, ըսելով թէ անքաղաքավար մարդ է, թէ ստակ չունի. չեմ ալ սուգեր որ վրաս գէշ խօսուի . . . Աս ի՞նչ փորձանք եկաւ գլուխս, Տէր Աստուած . . . բարով խէրով սուք չիտխէի աս քաղաքը: Գլուխ եղնելու բան չէ: Եռտով աղջիկ մը գամնելու է, շոգեհուս մոռնելու եւ փախչելու է. ասանք պիտի սնանկացնեն մարդը . . . : Քաշուելու բան չէ աս . . . ճակելու բան է: Աշխատէ, արիւն քրտինք թափէ, քիչ մը ստակ վաճակէ եւ հոս եկուր՝ վարժապետներուն բաներուն ցրուէ: Ա՛ւր լսուած բան է աս . . .

— Կարծեմ այս իրիկուն բարկացած էք, բնաւ Մանուկ աղան, սեհեակին գուռն կամայցուի մը բանալով եւ ներս մտնելով:

— Բարկուլթիւնն ալ խօսք է. իմ տեղս եթէ ուրիշ մը ըլլար՝ մընչեւ հիմայ բարկուլթենէ ճախած էր :

— Ի՞նչ եղաւ, հոգիս :

— Ի՞նչ կուզես որ ըլլայ. վայրկեան մը հանդիստ չեն թողուք. տուն կը հասիմ՝ վրաս կը թափուլին, ստակ կուզեն. փողոց կեղնեմ՝ չորս կողմս կը սաշարեն, ստակ կուզեն. ճաշարան կերթամ՝ բալորաիքս կը շարուլին, առակ կուզեն, եւ ես ասոնց ձեռքէն խալսելու համար տունէն փողոց, փողոցէն տուն կը վազեմ : Կաղաչեմ՝ ասոնց ձեռքէն խալսելու համար ս'ը ծակը մտնեմ, ըսէ՛ ինձի :

— Իրաւունք ունիս. ես չեմ հասկնար. ինձի ալ թող տուլի՞ն, որ սա թաղականին գործը պատմեմ :

— Քսան համակ դեռ հիմա պատուեցի :

— Ի՞նչ ըսած էին այդ համակներու մէջ :

— Ըսած էին, թէ հետս գալ կուզէին ասոնս մէջ վարժապետութիւն ընելու համար. թէ գիրք մը ինձի պիտի հուլիրեն եղեր եւ ասոր համար քսան սակի տալու եմ եղեր. թէ լրագրի երկու բաժանորդ գրուելու եմ եղեր. թէ . . . ի՞նչ գիտնամ, ս'ը մէկը համրեմ, ս'ը մէկն ըսեմ, գիմանալու բան չէ :

— Ասոնք ալ աղքատ են խեղճերն, ի՞նչ ընեն :

— Ապրելու համար թո՛ղ ուրիշ գործ մը փնտռեն, արհեստ մը սորվին, վերջապէս ընեն ինչ որ կուզեն. ես ի՞նչ յանցանք ունիմ, որ կուզան գլուխս կը թափուլին, եղբայր. ունեցածս չունեցածս հանեմ՝ անոնց տամ :

— Ինչո՞ւ անոնց տաս :

— Մարդս քիչ մըն ալ ամհալու է . . . չճանչած մարդուս երթամ եւ « բարեւ. Աստուծու բարին, ինձի ստակ տուր » ըսեմ . . . դուն կրնաս ըսել :

— Աստուած ան օրը չցուցնէ :

Սենեակին դուռը հորէն բացուեցաւ, եւ քսանը հինգ տարեկանի մօտ միջահասակ պատանի մը գողգոջուն քայլերով ներս մտաւ եւ համակ մը յանձնեց Աբխաղով աղային, որ համակը չբանալով՝ հարցուց բարկուլթեամբ.

— Ի՞նչ կուզես, մա՛րդ :

— Մէջը գրուած է, պատասխանեց պատանին թո՛ւ թովելով :

— Դուրսը մէջը քեզի ըլլայ, ի՞նչ կուզես, ըսէ՛ :

— Վաղը իրիկուն ներկայացում մը պիտի տամ իմ հաշույս համար, եւ ձեր ազնուութեան օթեակի մը տոմսակ բերի :

— Ես չեմ ուզեր, պատասխանեց Աբխաղով աղան, համակն պատանույն երեսը նետելով :

— Բռնութեամբ գործ ալ չըլլար, ըսաւ Մանուկ աղան :

— Տարը տարիէ ի վեր, ըսաւ պատանին, թատերա- կան բեմին վրայ կը քալեմ . . .

— Թո՛ղ հասէիր, պոռաց Աբխաղով աղան :

— . . . եւ ազգին ծառայութիւն կընեմ :

— Աղայութիւն ընէիր թող. ինչո՞ւս պէտք իմին. ասոնք պարսպ խօսքեր են :

— Իրաւունք ունի. ասոնք պարսպ խօսքեր են, կրկնեց Մանուկ աղան :

— Տարը տարիէ ի վեր է, որ բարոյական գպրոցի մը մէջ ազգին վարժապետութիւն կընեմ :

— Ի՞նչ փոյթ ինձի :

— Ի՞նչ փոյթ անոր, արձագանդ տուաւ Մանուկ աղան :

— Եւ իրաւունք ունիմ, կարծեմ, ինձի համար տըր- ուելիք ներկայացման ձեզի պէս ազնիւ մէկն ալ հրաւիրել :

— Ես պէտք չունիմ :

— Ան պէտք չունի, կրկնեց Մանուկ աղան :

— Եթէ դուք օթեակ մը չէք ընդունիր, որու ուրեմն տամ օթեակի տոմսակներն :

— Ուր ուզես հոն տար, ատ իմ խառնուելու բանս չէ :

— Աս իր խառնուելու բանը չէ, աղաս, ըսաւ Մանուկ աղան :

— Կաղաչեմ, մի՛ մերժէք այս տոմսակն. եթէ մեր- ժելու ըլլաք՝ զիս փողոցներու մէջ խայտառակ ընելու պատճառ պիտի տար :

— Գնա՛ բանդ , ես ճանճրացայ այդ տեսակ խօսքեր մտիկ ընելէ :

— Ան ճանճրացաւ այդ տեսակ խօսքեր մտիկ ընելէ , յարեց Մանուկ աղան :

— Ահ , եթէ ասկից ճեմուճայն ետ դամամ՝ իմ մահս պիտի տեսնեմ :

— Քեզ մտիկ ընելու ժամանակ չունիմ :

— Քեզ մտիկ ընելու ժամանակ չունի , ըսաւ Մանուկ աղան :

— Մէկ ոսկիի բան է . ընդունեցէք զայն , կաղաչեմ . մեծ յուսով եկած եմ հոս , պարտալ ետ մի դարձնէք զիս :

— Դուրս ել , գնա՛ , Աստուածդ սիրես , քե՞զ մտիկ պիտի ընենք հոս :

Կենեակին դուռը նորէն բացուեցաւ , եւ մտղերու մէջ ճերմակ ինկած , յիսունը անցած մարդ մը ներս մտաւ յանկարծ եւ իր խօսքերն Աբիսողոմ ազային ուղղելով՝

— Չե՞ս խախտիր դուն , հարցուց :

— Ինչո՞ւ պիտի խախտիմ , պատասխանեց Աբիսողոմ աղան շուարելով :

— Ինչո՞ւ խեղճ տղան երկու ժամէ ի վեր հոս կըստասցունես ,

— Ո՞վ կըստասցունէ . ո՞վ կ'ուզէ որ սպասէ . կը վճռեմ՝ չերթար :

— Կը վճռես , բայց առանց մի ոսկի պարտքդ տալու :

— Ո՞վ պարտք ունի անոր :

— Դուն ունիս , եւ եթէ ան չքսէր ինձի , թէ քեզմէ աննելիքն այս իրիկուն պիտի առնէր եւ ինձի պիտի տար՝ ես չէի տպեր այդ տամախներն ու ներկայացման ազդերը : Երկու ժամ է , որ վարը գրան առջեւ կըսպասեմ , որ իջնայ եւ պարտքը տայ , եւ դուն հոս կը խաղցունես խեղճը :

— Աս ի՞նչ է , ես անոր պարտք ունենամ . . . ամենեւին :

— Ամենեւին , ըսաւ Մանուկ աղան :

— Ես անպատճառ աննելիք ունիմ չքսի քեզի , պարան սպարանապետ , ըսաւ դերասանը , ըսի թէ օթեակի տամակ մը պիտի տամ , ոսկի մը պիտի առնեմ :

— Ինչո՞ւ ուրեմն խաբեցիր զիս , ստախճո՛ս :

— Որպէս զի ճանուցումները ետ չմ'առն :

— Ես քու խաղալիքդ եմ :

— Ան քու խաղալիքդ է , ըսաւ Մանուկ աղան :

— Ինչո՞ւ խաղալիքս ըլլա :

— Թշուտակա՛ն , խայտառա՛կ , անամ՛օ՛ թ , աներե՛ս . . .

— Առանց ամենն ալ դո՛ւ ես :

— Դու ես :

— Ես չեմ , դու ես :

— Ես չեմ , դու եսի վրայ ծեծկուանք մը կը ծագի դերասանին եւ սպարանապետին մէջտեղ , եւ Աբիսողոմ ու Մանուկ աղաները մեծ դժուարութեամբ կը յաջողին զանոնք իրարմէ բաժնել :

— Վար իջէք , պոռաց Աբիսողոմ աղան զանոնք զատելէն ետքը . վար իջէք եւ հոն կուուցե՛ք :

— Դուն մեր կուուցն խանուելու ի՞նչ իրաւունք ունիս . դուն զիս չես կընար վճռել . ես աննելիքս կ'ուզեմ , եւ ինձի սպարտական եղողն ուր որ գտնեմ հոն կընամ մտնել :

— Դո՛ւն վար իջիր , ըսաւ դերասանին Աբիսողոմ աղան :

— Ինչպէս իջնամ . անտար որ աչքիդ առջեւ ինչեր ըրա :

— Մինչեւ որ ան չիջնայ՝ ես քայլ մը չեմ տաներ , կրկնեց սպարանապետը :

— Մինչեւ որ ան չհեռանայ՝ ես չեմ կընար փազոց ելնել , ըսաւ դերասանը :

— Մենք իջնանք ուրեմն , Մանուկ աղա , ըսաւ Աբիսողոմ աղան :

Դերասանը Աբիսողոմ ազային ծուռկերուն վախթուելով ազաչեց , որ ոսկի մը վախ տայ գոնէ : Աբիսողոմ աղան շատ ընդգիմացաւ , բայց յետոյ տեսնելով , որ անոնց ձեռքէն ուրիշ կերպով փրկուելու ճար չկայ

ակամները կճրտելով հանեց բարկութեամբ ոսկի մը տուաւ ապարանապետին , որ շտորհակալութիւն յայտնելով դուրս ելաւ : Դերաւանն ալ ներում խնդրելով վար իջաւ գնաց :

- Ասոր ի՞նչ կըսես , Մանուկ աղա :
- Բսելիք չմ'նաց , Աբխաղով աղա :
- Հրամանքդ վար իջիր , դուռը գոցէ եւ ապսպրէ որ չքանան դուռն :

- Շատ լաւ :
- Որպէս զի այս գիշերը գտնէ հանդիստ անցունենք եւ մեր ընչ ընելիքին վրայ խորհինք :
- Իրաւունք ունիս :
- Շուտ ըրէք , վասնզի հիմա մէկիկ մէկիկ կուգան :
- Հիմա կերթամ :

Մանուկ աղան վար գնաց իրեն տրուած հրամանները կատարելու , եւ Աբխաղով աղան գլուխը բարձի մը վրայ դրաւ քիչ մը հանգստանալու համար :

ԺԱ.

Աբխաղով աղան քանի մը ժամ քնացաւ բազմոցի վրայ : Սակայն գատելով այն ձայներէն , զորս կը բառնար քունին մէջ՝ կը հասկցուէր , թէ խմբադիրներն , բանաստեղծներն եւ դասատուներն քունի մէջ ալ հանգիստ չէին թողուր զինքն , որ կը պոռար մերթ ընդ մերթ . « Գացէ՛ք կորսուեցէ՛ք , ստակ՝ չունիմ ա՛լ տալու » : Երեք ժամու չափ այդպէս յուզուած մրափելէն ետքը մէկէն ի մէկ աչերը բացաւ , ա՛հ գոչելով : Կարծես խմբադիր մը անոր կոկորդէն սխմելով խզուել կըսպանար զինքն՝ եթէ չբարեհաճէր իր թերթին բաժանորդ գրուելու : « Տէր սղորմեա , Տէր սղորմեա » , պօռաց աչերը շփելով հանդիստ քուն մըն ալ չունինք :

Յետոյ սուք ելնելով կազը վառեց եւ կանչեց Մանուկ աղան , որուն քիչ մը կերակուր ապսպրեց : Քառորդէ մը բերուեցաւ կերակուրն , որս յաջորդեց խահուէն , որուն

ետեւէն եկաւ քունը : Հանուեցաւ Աբխաղով աղան եւ անկողինը մտաւ քնանալու համար : Հարկ չէ կրկնել , թէ նոյն գիշերն հանգարտ քուն մը չունեցաւ : Ասուտեան կանուխ ելաւ անկողինէն , երեսը լուաց , հագուեցաւ , տունէն դուրս ելաւ եւ Պ. Գերենիկին գործատունը գնաց՝ լուսանկար պատկերը քաշել տալու համար : Գործատունը դեռ բացուած չէր , եւ Աբխաղով աղան Բերայի փողոցներուն մէջ կը շրջէր , որպէս զի ժամանակ անցնի եւ գործատունը բացուի : Ժամը չորսին (ըստ տաճկաց) բացուեցաւ գործատունը եւ Աբխաղով աղան սանդուխտէ մը վեր ելնելով՝ մտաւ սենեակի մը , որ լուսանկար պատկերներով զարդարուած էր եւ ուր Պ. Գերենիկ նստած կը կարգար :

- Բարի եկաք , Աբխաղով աղա , սասնակ հրամեցէ՛ք , ըստ Պ. Գերենիկ , սեղանին վրայ դնելով լրագիրն :
- Եւ յետոյ գրագիրին գաւնալով՝ նշանացի հրամայեց անոր , որ խահուէ բերեն :
- Ժամ առաջ քաշենք սա պատկերս , որովհետեւ ստիպողական գործեր ունիմ , քանի մը մեծ մարդոց այցելութիւն սկսի ընեմ :

- Շատ լաւ :
- Կուզեմ որ պատկերս փառասուր կերպով քաշուի : Կուզեմ թիկնաթուռի մը վրայ նստիլ . առջեւս ունենալ երկու սարասուր , մէկ սղախին . աջս ըրէք , որպէս թէ ապարակի մը մէջ ըլլամ , առջին վարուցան , անդին կովերէն կաթ կըլին . առջին ոչխարներն արածեն , առջին ցանեն , անդին քաղեն . առջին հերկեն , անդին մաճուռն շինեն . առջին ցմերուկ փրցունեն , անդին կարագ շինեն . առջին սագերը ծովու մէջ լողան , անդին անտառին մէջ փայտ կտրեն . առջին սայլերով ցորեան փոխադրեն , անդին . . . վերջապէս ինչ որ կըլլայ ազարակի մը մէջ՝ տեսնուի պատկերին մէջ :

- Այդ ամենը կարելի չէ կատարել . միայն թէ քանի մը սղասուորներ կրնամ կայնեցնել քովդ :
- Ինչո՞ւ չըլլար :

- Որովհետեւ անկարելի է :
- Մեծ մարդոց համար ի՞նչպէս կընէք :
- Անոնք աթոռի վրայ հասած կամ ոտքի վրայ քաշել կուտան իրենց կենդանադիրը :
- Ի՞նչպէս ուրեմն կը հասկցուի անոնց մեծ մարդը լլայը :
- Պատկերն մեծկակ ու փայլուն կըլլայ :
- Իմինս ալ անա՛նկ պիտի լլայ ուրեմն :
- Այո՛ :
- Ոտքի՞ վրայ թէ հասած :
- Ինչպէս որ կուզէք :
- Դուք ի՞նչպէս կուզէք . ի՞նչպէս հանեմ նէ աղէկ կըլլայ :
- Չեզի համար ոտքի վրայ կը վայլէ :
- Շատ աղէկ . սպասաւորներն ալ դէ՛մն :
- Այո՛ :
- Ես զանոնք չախելու պէս կըլլամ, անոնք ալ սու ջեւնին կը հայկին :
- Աբան չելի :
- Ծեծելու պէս կըլլամ զանոնք եւ վերջը բարկու թխնս իջած կըլլայ :
- Աղէկ խորհած էք :
- Հազուտաներս ի՞նչպէս են :
- Ընտիր :
- Ուրիշ ժամացոյց մըն ալ ունիմ, անիկա ալ կըր- նա՞նք մէկ կողմերնիս կախել :
- Մէկ ժամացոյցը բաւական է . աւելին աւելորդ է :
- Այս հազուտաներուս համար յիսուն սակի տուած եմ . անոնց խումաշին աղէկ եւ ընտիր լլայն ի՞նչպէս պիտի հասկցուի պատկերէս :
- Հոգ մի՛ ըներ կը հասկցուի :
- Ընտար պիտի ցուցնես :
- Հանգիստ եղէք :
- Չկարծուի սակայն, թէ երկու սակինոց հազուտա է հազածս :

- Այդ մասին անհոգ եղէք :
- Շատ լաւ :
- Ես կերթամ անդիի սենեակն հախնական պատ- րաստութիւններս ընելու . քանի մը վայրկեանէն հրա- մանքնիւզ ալ հրամմեցէք :
- Շատ աղէկ :
- Եթէ կուզէք՝ մինչեւ որ անդիի սրահը մանէք՝ սափրիչ մը կանչել տանք, որ գայ մազերդ ու պէխերդ սանարէ, շակէ ու շակասէ :
- Աղէկ :
- Գործարանի պաշտօնեաներէն մին վազելով կերթայ սափրիչ մը բերելու :
- Քանի մը վայրկեանէն կուգայ սափրիչն, որ գլուխը ծոկելով եւ յետ-յետ երթալով յարգանքներ կը մատուցանէ Աբիսողով աղային :
- Եկուր սա մազերս շակէ հայկինք, կըսէ Աբիսո- ղով աղան :
- Պարտքերնիս է, կը սրտասխանէ սափրիչը :
- Աղէկ մը շակէ, որովհետեւ պատկերս հանել պիտի տամ :
- Գլխուս վրայ : Աբ . . .
- Ես շատ կարեւորութիւն կուտամ գլխուս :
- Ինչո՞ւ չտար, վսեմապատիւ Տէր . . . Ախ . . .
- Եթէ դուք չտար՝ ո՛վ տայ : Ախ . . . երանի թէ ես ալ ուրիշ մամուռք չունենայի եւ . . .
- Շակասէ հայկինք :
- Գիտեմ, որ ես յանցաւոր եմ ձեզի բարի եկափ չգալուս համար, բայց ի՞նչ ընեմ . . . պարագաները թող չտուին, որ կարենայի կատարել այդ պարտախա- նութիւնս եւ այսօր երես ունենայի աղաչելու ձեր վսե- մութեան, որ . . .
- Վերջը կը խօսինք, սա մազերս սանարէ . . . մարդը կապասէ ինձի :
- Վնաս չունի, անիկա կը սպասէ : Աղաչելու ձեր վսեմութեան, որ եթէ կարելի է՝ յիսուն վաթսուն սակի մը . . . ես ալ աղգային սափրիչ մըն եմ :

— Ի՞նչ ըսել է յիսուն վաթսուն ոսկի . . .

— Կը խնդրեմ, մի՛ բարկանաք. յիսուն վաթսուն ոսկի փոխառուութիւն մը ընէիք ինձ, որպէս զի այդ գումարն Բարիզ զրկէի սղուս, որ այդ գումարով պարտքերը տար ու բժշկութեան վկայական ամսեր գար ու քանի մը տարիէն վատակէր ու տոկոսովն ձեզի հատուցանէր: Բայց ի՞նչ օգուտ որ այսօր երես չունիմ ասանկ առաջարկութիւն մը ձեզի ընելու, որովհետեւ բարի եկափի չեկայ ձեզի: Եթէ բարի եկափ եկած ըլլայի ձեզի՝ համարձակութիւն կունենայի ձեզի աղաչելու, որ սա սլգտիկ խնդիրքս կատարէիք. բայց քանի որ բարի եկափ չեկայ ձեզի՝ դուք ալ իրաւունք ունիք խնդիրքս մերժելու, թէեւ ազգային արհեստաւոր մը ըլլամ:

— Հիմա ասանկ խօսքեր մտիկ ընելու ժամանակ չունիմ. ինչ որ պիտի ընես հէ՛ ըրէ . . . Աս ի՞նչ սարօրինակ քաղաք է. բարեւ, Աստուծու բարին՝ բարս սուր . . . մէկու մը բարեւ տալու չէ . . . Տէր ողորմես . . . Տէր Աստուած մեղայ . . . ամեն բան սահման մը ունի, էֆէնտիմ . . . Հասկցայ . . . ժամ առաջ փախչելու է այս քաղաքէն . . . :

— Կերեւի թէ էֆէնտին բարկացուցած են, ըսաւ ներս մտնելով տարիքը յիսունին եւ վաթսունին մէջ կորուած քահանայ մը:

— Աս չքաշուիր, Տէր հայր:

— Աղջոյն, օրհնած, թէպէտեւ դուք զիս չէք ձանչնար, բայց ես ձերին ո՛վ ըլլալն շատ աղէկ գիտեմ . . . Ի՞նչպէս էք, պատուական քէֆէրնիզ աղէ՞կ է:

— Շիտակը՝ աղէկ չէ:

— Աստուած չընէ, Աստուծով քիչ ասենէն աւելի աղէկ կըլլայ: Չեզի հետ քիչ մը առանձին մ'նալ կուզէի: (Սաիրիչին) քիչ մը դուրս կեւլա՞ք: Ես քեզ համար ալ կը խօսիմ, էֆէնտիէն կը հասկնամ խնդիրքդ եւ ես ալ կը բարեխօսեմ, որ ի՛նչպէս քեզ բան մը ընէ: Էֆէնտի, սաիրիչնիս ալ, գիտէք ա, ազգայիններէն է, անոր ալ երակներուն մէջ Հայկայ արիւնը կե-

ռայ, անտես ընելու չէ զանոնք ալ . . . (Սաիրիչը կերպայ): Չեզի հետ մասնաւոր եւ առանձին տեսակցութիւն մ'ընել ուզելուս պատճառն սա է, որ հրամանքնիզ կարգուիլ կուզէք եղեր . . . եւ ինչո՞ւ չկարգուիք: Իմացայ հէ շատ ուրախացայ, եւ ինչու չուրախանայի: Չեզի պէսներն կարգուելու են, որ ազգերնուս մէջ հարուստ տղայք շատնան: Աղուոր աղջիկ կը վնտոէք կոր եղեր . . . եւ ինչո՞ւ չլինտոէք. ես ալ ձեր տեղն ըլլայի հէ՛ ես ալ կը վնտոէի: Ստակ ալ կուզէք կոր եղեր քիչ մը . . . ինչո՞ւ չուզէք, առանց ստակի կարգուիլն ալ շիտակը աղէկ բան մը չէ: Արդ ես իմ ձեռքիս տալիս ունիմ անանկ աղջիկներ, որ թէ աղուոր են եւ թէ հարուստ:

— Շնորհակալ եմ. օր մը կը նայինք, աչքէ կանցունենք զանոնք: Եթէ կուզէք՝ քիչ մը սպասեցէք, սա պատկերս քաշել տամ ու երթանք: Շիտակը խօսելով՝ ես ուրիշ գործ չունիմ հոս. աղջիկ վնտոելու եկած եմ, քանի մը օր պիտի մ'նամ. եթէ կրցի գտնել՝ կարգուիմ պիտի հետն ու տունեմ պիտի երթամ. եթէ չգտնեմ՝ դարձեալ պիտի երթամ, որովհետեւ հոս հանգիստ չեն թողուր զիս վայրկեան մը. ալ ձանձրացայ:

— Իրաւունք ունիք, ժամանակներն ալ գէշ են, էֆէնտիս. դրամական տագնապ. տագնապ դրամական, ամենուրեք կտիրէ, ազգին աղքատները շատ են: Ինչ որ է՝ կը սպասեմ ձեզի ու ի միտսին կերթանք:

— Սա անպիտանն ալ մտգերս շտկելու համար եկաւ ու . . .

- Այս միջոցին Պ. Դերենիկ ներս կը մտնէ ու
- Հրամեցէք, կըսէ, սրահը:
- Բայց մտգերս . . .
- Հոգ չէ, ես կը սանտրեմ:
- Բայց պեխերս . . .
- Վնաս չունի, ես կշտկեմ:
- Պ. Դերենիկ Աբիտողով ազայն կատաճնորդէ լուսանկարի սրահը:
- Քահանան առանձին կը մ'նայ եւ կը սկսի մտքովը

հետեւեալ խորհրդածութիւնները ընել : Բայց ի՞նչպէս կրնանք մտքով եղած խորհրդածութիւններն գուշակել. դէմքէն անշուշտ. դէմքերը շատ անգամ կը խօսին. ինչպէս հարուստներուն՝ նոյնպէս նաեւ աղքատներուն չեզոքն շատ անգամ անոնց դէմքին վրայ է : Մէկու մը դէմքը նայելով՝ կրնանք ըսել :

« Այս մարդն ինձմէ ստակ ուզելու եկած է, կամ այս մարդն ինձի ստակ տալու եկած է » :

Քահանային դէմքն ալ կըսէր. « Ի՞նչ ճամբայ բըռնեմ, որ սա ձմեռուան ամուխիս ու փայտիս ստակն սա մարդէն փրցնեմ » :

Քահանան այս խորհրդածութեանց մէջ էր՝ երբ սափրիչն ներս մտաւ նորէն ու քահանային ըսաւ .

— Տէր հայր. գործս աւրեցիր, եթէ ներս չմտնէիր՝ քանի մը սովի պիտի փրցնէի ես այդ մարդէն, տուող է կըսեն կոր, տուող. բոլոր խմբագիրներուն եւ գասա. տուներուն ստակ տուեր է :

— Եղբայր, անոնք չե՞ն մի որ պատճառ կըլլան կոր, որ մեզի պէս աղքատները չեն կրնար կոր օտարա. կաններէ ստակ փրցնել : Հիւր մը եկաւ մի, բոլոր խմբ. բազմիկներն ու գասատուները վրան կը թափին կոր . . . անիծեալ գարշելիներ . . . :

— Ի՞նչ պիտի ընենք հիմայ :
— Ես քեզի համար կը բարեխօսեմ, դուն ալ ինձի համար միջնորդէ. գոնէ մէյմէկ կտոր բան փրցնենք սա մարդէն :

— Շատ աղէկ :
— Հիմա հոս պիտի գայ. ես անոր ակննջն ի վար կըսեմ, որ այս սափրիչը գոհ ըրէ. որովհետեւ շատ հա. բուստ տուներ կը մանէ կելնէ, եւ կրնայ, եթէ ուզէ, գործդ աւրել :

— Գործը ի՞նչ է :
— Հարուստ աղջիկ մը կը վնասէ կոր :
— Աղէկ : Ես ալ կըսեմ որ քահանայէն զատ մէկու մը մի վստահիր :

— Շատ աղէկ :
— Աս աղէկ ճամբայ է :
— Միամիտին մէկն է :
— Այո՛, դիւրահաւան է. բայց կողոպտեր են մարդը, էֆէնտիմ, կողոպտեր են. մենք շատ ուշ հասանք :

Աբիսողոմ աղան զուարթ դէմքով կը դառնայ սեն. եակն, ուր քահանայն սափրիչին հետ կը խօսէր :

— Ներեցէք, Աբրաղամ աղա, կըսէ սափրիչն, ձեզի այդ խնդիրքն ընելու համար. սակայն ես կը կարծէի, թէ կրնայի իմ կողմէս ես ալ ծառայութիւն մ'ընել ձեզ :

— Աբիսողոմ աղա, պէտք է գիտնալ, որ, կըսէ քա. հանայն, մեր սափրիչ էֆէնտին գրեթէ մայրաքաղաքիս բոլոր հարուստ տուները կը մանէ, բոլոր աղջիկները կը ճանչնայ :

— Ի՞նչ կըսէք :
— Այո՛, ինքն ալ բարի մարդ մըն է. կատարեցէք խնդիրքը, մեղք է :

— Արժանապատիւ հօրէն մի զատուիք, եթէ անանկ միտք մը ունիք. տէր հօր ձեռամբ կարգուած երիտա. սարդներն միշտ գոհ մ'նացած են : Ուրախ եմ, որ ձեր գործը տէր հօր պէս բանիբուն եւ գործունեայ քահա. նայի մը ձեռքն ինկած է. վստահ եղէք, որ երջանիկ պիտի ըլլաք ձեր ամուսնութեան մէջ :

— Բայց դուք ալ պիտի օգնէք ինձի, տէր սափրիչ, կը յարէ քահանան :

— Ես ի՞նչ բանի կարող եմ . . . :
— Ձեր աջակցութիւնն ալ պէտք է . . . :
— Կընեմ ինչ որ կարող եմ ընել :
— Ծնորհակալ եմ : Աբիսողոմ աղան օտարական չէ, ազգային է, կարգուելու համար եկած է հոս. մեր պարտքն է օգնել իրեն .

— Հարկաւ : Աբիսողոմ աղային հետ ատելութիւն մը չունիմ ես, մանաւանդ թէ ինքը շատ բարի ու առա. քինի մարդ մ'է :

— Երեսին խօսիլ չըլլայ, ընտիր մարդ մ'է :

- Պատուական մարդ է :
- Վրան նայիս նէ՛ կըսես որ քիպարութիւնը վրայէն կը վազէ կոր :
- Ո՞վ կը սնդէ հակառակը . ես անոր թշնամի չեմ :
- Այսինքն թէ որ քեզի ալ հարցուի նէ՛ բարի վկա յուրթիւն տաս :
- Անշուշտ :
- Աբխողոմ աղան չի՞ մարդ չէ , քեզի կը վարձատրէ վերջը :
- Գլխուս վրայ , գլխուս վրայ : Ախ , սա տղուս վկայականն ամուսէր անգամ մը :
- Հինգ օրէն ետքը , Աբխողոմ աղա , հինգ օրէն ետքը պատրաստ են պատկերներդ , ըսաւ Պ. Դերենիկ ներս մտնելով :
- Շատ աղէկ , պաասխանեց Աբխողոմ աղան ու գործարանէն վար իջաւ , ընկերակցութեամբ քահանային ու սափրիչին :

ԺԲ

Տիկին Շուշան , զոր ընթերցողն մոռցած չէ անշուշտ , Աբխողոմ աղային տունէն տեղեկացած էր թէ . . . քահանան Աբխողոմ աղան գտնելու համար Պ. Դերենիկի գործատունն գնացած էր : Ուստի որոն քահանային յափըշտակել չտալու համար հեւալով կը վազէր գէպի Պ. Դերենիկին գործատունը , ուր կը հասնէր ճիշտ այն վայրկեանին , յորում քահանան սափրիչն վարպետութեամբ ճամբելէ յետոյ՝ Աբխողոմ աղային կը բարոյախօսէր հետեւեալ կերպով . « Ներեցէք , որ քիչ մը ուշաքայ՝ ճշմարտութիւնն ձեզի յայտնելու՝ սափրիչի մասին : Այս սափրիչը աներես մարդ մըն է , բոլոր Պոլիս եկողներուն օձիքէն կը բռնէ եւ անոնցմէ ստակ կորզելու կաշխատի : Անպիտանին մէկն է : Իմ պարտքս է , որպէս խոտտովանահայր , զգուշացնել զձեզ այս կարգի մարդերէն , որք միմիայն քանի մը սակի յափըշտակելու նարա

ասկաւ կը մօտենան հարուսաներուն : Արքան կասեմ՝ այդ մարդերը :

— Շնորհակալ եմ՝ ձեր բարեսրտութենէն ու մարդասիրութենէն :

— Երես մի՛ տաք այդ մարդոց :

— Ոչ :

— Տէր պապա , գու ինչ գործ ունիս Աբխողոմ աղային հետ , — կհարցնէ տիկին Շուշանն , որ ինչպէս ըսինք՝ հեւալով հասած էր :

— Պատիկ գործ մը :

— Ոչ , բնաւ գործ պիտի չունենաս գուն անոր հետը . գուք ձեր պարտքը կատարեցէք եւ թող սուէք , որ մենք ալ մերինը կատարենք . ալ խախտեցէ՛ք քիչ մը :

— Երթանք , Աբխողոմ աղա :

— Ո՛չ , գո՛ւր խախտեցէք քիչ մը . մենք Աբխողոմ աղային հետ պատիկ գործմ՛ ունինք : Երթանք , Աբխողոմ աղա : Եւ քահանան Աբխողոմ աղային ձախ թեւէն կը քաշէ :

— Տէր պապայի մը չվայլեր ըրածդ :

— Լռէ՛ :

— Չպիտի լռեմ :

— Թո՛ղ տուէք թեւերս :

— Թող չեմ տար , կպասասխանէ տիկին Շուշան , իմ իրաւունքս է :

— Ոչ , իմ իրաւունքս է :

— Քանի մը հարիւր գահեկան ամենլու համար կուգես , որ խեղճ մարդը թշուա՞ն ընես . գուն աղջիկ չես ճանչնար :

— Մի պոռար , պիտի թողում , որ կողոսրտէք այս ազնիւ մարդն , այնպէս չէ՞ :

— Ինչո՞ւ կոխ կընէք , ամօթ չէ . . . ես չեմ ուզեր աղջիկ :

— Չըլլոր , կպասասխանէ տիկին Շուշան . մենք քեզի աղջիկ մը պիտի գտնանք . բայց թէ որ տէր պապային ձեռքով աղջիկ փնտոես՝ գիտցած եղիր , որ պատիւդ մէկ ստակի կըլլայ :

— Ընդհակառակն , քահանայի ձեռամբ աղջիկ փնտ-
ռողն է պատուաւորը : Երթանք , Աբխաղում աղա :

— Թող չեմ տար :

— Երթանք , Աբխաղում աղա :

— Թող չեմ տար , որ երթայ . ես անոր աղջիկներ
պատրաստած եմ , աղջիկտեսի պիտի երթանք :

Այս տեսարանը տեղի կունենար Պ . Գերենիկի գոր-
ծատան առջեւ , եւ անցնողներէն պզտիկ խումբ մը հան-
դիսականի պաշտօն կվարէր անդ . երբ Մանուկ աղան
ստիպուած Աբխաղում աղան անպատճառ զանելու . եկաւ
հոն . տեսաւ Աբխաղում աղան , որուն մեկ թեւէն քահա-
նան եւ միւս թեւէն տիկին Շուշան կբաշէր , եւ մէկդի
քաշելով զայն , քանի մը ծանր խօսքեր ուղղեց քահանա-
յին եւ տիկին Շուշանին եւ հեռացուց զանոնք :

— Ահ , ըսաւ Մանուկ աղան . Աբխաղում աղային
գառնալով . յանցանքը ձերն է , ամենուն երես կուտար .
առնք միմիայն քեզմէ օգտուելու համար կմտենանքովդ :

— Իրաւ կըսէք :

— Ինչո՞ւ սուտ պիտի զրուցեմ : Կարգուիլ կուզես՝ լաւ .
ես գտնեմ քեզի աղջիկներ . ընտրէ եւ ուզածդ ա՛ն :

— Աղէկ ըսիր :

— Պատուաւոր ընտանիքէ աղջիկներ ցուցնել տամ
քեզի :

— Յուցուր :

— Միջնորդով աղջիկ փնտուելու ժամանակը ան-
ցած է հիմա :

— Այդպէս է :

— Մինչեւ անգամ ամօթ է :

— Ամօթ է հէ՛ չուզեր :

— Ես քեզի աղջիկ կհաւանեցունեմ :

— Շնորհակալ եմ :

— Տուր ինձի գուն սրկեց յիսուն ոսկի :

— Ատ ի՞նչ ըսել է :

— Տուր գուն ինձի յիսուն ոսկի :

— Ինչո՞ւ տամ :

— Ալլահ , Ալլահ , տուր կըսեմ կոր հէ՛ հարկաւ բան
մը գիտեմ կոր : Տէր ողորմեա , պիտի առնեմ չպիտի
փախչիմ եա՛ :

— Չպիտի փախչիս , բայց . . . :

— Կվախնամս կոր ինձի յիսուն ոսկի տալու . արդէն
այնքան գումար մը պահանջող եմ ես քեզմէ . ձեզի հա-
մար այնքան ծախքեր ըրած եմ :

— Այնքան ծախքեր . . . ի՞նչ ծախքեր են անոնք . . . :

— Մէկիկ-մէկիկ չպիտի գրենք ա , սիկինը գիտէ :
Բայց թողունք այդ ինչպիսի հիմայ :

— Այ , չթողունք այս ինչպիսի . յիսուն ոսկի . . . քա-
հի օր եղաւ որ . . . :

Մէկու մը սլարաք ունէի , այսօր եկաւ հեղը խո-
թեց զիս , եւ եթէ այդ գումարը չվճարեմ՝ տունէն պի-
տի հանեն մեզի : Ասիկայ ինձի համար ամօթ է , քեզի
համար ալ պատուաբեր բան մը չէ . տուր սա յիսուն ոսկին ,
հաշիւը կկարգադրենք վերջը :

— Ի՞նչ խայտառակութիւն է սա . . . :

— Աղջիկ գտնամ հէ՛ միջնորդ չէք չպիտի ուզեմ ես
քեզմէ : տուր սա յիսուն ոսկին :

— Ինչո՞ւ տամ . . . ի՞նչ ըրի ես քեզի :

— Կցաւիմ , որ խօսք չէք հասկնար կոր . քեզի ինչ
կըսեմ կոր հէ՛ ան ըրէ . ինչո՞ւ չես տար կոր սա յիսուն
ոսկին :

— Չեմ տար , տունէդ ալ կելնեմ կերթամ :

Եւ խօսելով դէպ ի տուն կբալէին .

— Յիսուն ոսկին ալ մեծ բան մ՛ըլլար , որ չէք ուզեր
կոր տալ : Իրաւ որ ես ձեզմէ չէի յուտար :

— Յուսացէք :

— Չեր քիսարութեամբ չէի ձգեր , որ յիսուն ոսկի
խօսքն ընէք :

— Մտաւկներս կառնեմ կերթամ ես :

— Կրնաք երթալ , բայց յիսուն ոսկին տալէն ետքը :

— Չեմ տար :

— Կուտար :

Կհամնին Յազկի փողոց, ուր եկած էին նաեւ քահանան, սափրիչն ու տիկին Շուշան:

— Գնացէ՛ք, մէկդի գացէ՛ք, երեսնիդ տեսնել չեմ ուզեր, սրուաց Աբխազում ազան՝ տեսնելով գանտնք:

Յեանյ գուռը զարկաւ, ներս մտաւ եւ սկսաւ սընտուկները կապել ի գարմացումն տան տիկնոջ:

— Ինչո՞ւ կծողուբուբէք կոր, Աբխազում ազա, հարցուց սանտիկինը:

— Երթամ պիտի, պիտի երթամ: Միաքս փոխեցի չպիտի կարգուիմ:

— Բարկացուցին ձեզի:

— Ո՛չ:

— Ինչո՞ւ ուրեմն բարկացած էք:

— Բարկացած չեմ:

— Գուզում Աբխազում ազա, Մանուկ ազան յիսուն սակի պիտի ուզեր քեզմէ, ուզե՞ց:

— Ուզեց:

— Սխալմունք մըն է եզեր:

— Սխալմունք է եզեր:

— Այո՛, յիսուն սակի չպիտի ըլլայ, այլ հարիւր յիսուն սակի: Սա բարութիւնն ըրէ՛ մեզի: Գուն քիպար մարդ ես: Մենք ալ քու ապեյեդ պարսքէ կազատինք:

Աբխազում ազան մտուկները կապելն, փողոց ցատկելն, երեք բեռնակիր բերելն ու մտուկները գուրս հանելն մէկ կրնէ:

Սափրիչը, քահանան, տիկին Շուշան եւ Մանուկ ազան կը հեռուին իրեն մինչեւ... հիւրանոցին գուռը ուսկից կը մտնէ Աբխազում ազան, եւ կը հեռանան իրեն հեռեւորները. բացի Մանուկ ազայէն, որ կրնի երանայ Աբխազում ազային հաշուները կարգաւորելու համար:

Այն օրէն ի վեր Աբխազում ազան տեսնող չեղաւ, միայն թէ քանի մը շաբաթներ նոյն հիւրանոցին գրանտուջեւ կանսուէին խմբագիրք, հեղինակք, բանաստեղծք՝ իրենց թելին տակը թղթեայ ծրարներ ունենալով:

Այսպէս ուրեմն կարգուելու նպատակաւ Պոլիս

եկողն՝ աղջիկ մը իսկ տեսնելու ժամանակ չունեցաւ եւ ինչպէս կըսեն՝ բուրդ ու բապուռն փախաւ մայրաքաղաքէս: Բայց անջնջելի յիշատակ մը թողուց գրական մարդոց մաքին մէջ:

Երբ երկու-երեք հեղինակք մէկտեղին՝ «ինտոր փախուցինք սա Աբխազում ազան» կըսեն ու կը խնդան քիչ մը:

Իսկ երբ գրամական տագնապի մէջ գտնուին՝ «Աստուած, Աբխազում ազա մը խրկէ մեզի» կըսեն եւ իրենց միտքով ալ կը յաւելուն, «խնդրեցէք զԱբխազում ազայն, եւ ամենայն ինչ յաւելցի ձեզ»:

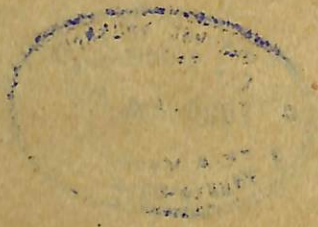
Մեծատուններն ալ կը յիշեն Աբխազում ազան, երբ գրական մարդ մը անոնց մեկենասութիւնը խնդրէ:

— Աբխազում ազա չենք մենք. կըսեն:

Իսկ մենք, որ ներկայացած չենք Աբխազում ազային՝ կը հրատարակենք սոյն գործն, ո՛չ այնքան մեղադրելու նպատակաւ ազգային խմբագիրներն, հեղինակներն, բանաստեղծներն եւ այլն, որքան ներկայացնելու համար ապագայ սերնդեան՝ ժամանակիս գրական մարդոց ողբալի կոցութիւնն եւ գրականութեան մասին ազգային մեծատուններու սարսափելի անտարբերութիւնը:

Վ Ե Ր Չ

Տ. ՏՕՂԲԱՄԱՃԵԱՆ տպարանի «ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ
ԱԺԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ» ու առաջին թիւը
հրատարակ ելաւ, որ է՝ անմահ Պարոնեանի «Մ»-
ՋԵՍ.ՊԱՏԻՒ ԵՌՈՒՐԱՅԱՆՆԵՐԸ» գրքոյիլը, որուն
գինն է 3 ու կէս Ղրշ:

Կը գտնուի ամէն գրախաւարձաներու եւ լրագրա-
վարձաներու քով: Տարը եւ աւելի օրինակներ գնող-
ներուն համար օրինաւոր գեղջ: Կեղքոմնատեղին է՝
Տ. ՏՕՂԲԱՄԱՃԵԱՆ տպարանը՝ Կ. Պոլիս, Շարգ խան,
ուր կը ստացաւին ամէն անասի լրագիրներ, հան-
դէսներ, գիրքեր, նամակագլուխներ, հարստնեկան
տոմսակներ, մահաղբեր, այցաքարտեր, եւն. եւն.
խիստ գոհացուցիչ գլխերով:

Փորձեցէ՛ք, եւ սլիտի համագուիք:

« Ազգային գրադարան

NL0362199

50165